TĖVYNĖS SARGAS

KULTŪROS, VISUOMENĖS, POLITIKOS
IR SOCIALINIŲ MOKSLŲ ŽURNALAS

Jono XXIII Politinių Principų Analizės Bandymas

Politinės Skirtybės Ateitininkiško Broliškumo Žvilgiu

Tautiniai Komitetai Ir Egzilinės Vyriausybės

"Vidurinės Lietuvos" Seimas Vilniuje 1922 m.

Enciklikos "Pacem In Terris" Santrauka

Kada Ir Kur Buvo Sudarytas Tautinis Komitetas Ir Surašyti Kybartų Aktai

Dvi Naktys Kalėjime

1964 m. **Nr. 2 (25)**

TĖVYNĖS SARGAS - GUARDIAN OF THE FATHERLAND

Pradėtas leisti 1896 m. — Established 1896.

Redaguoja — Editors: Dr. V. Litas ir kan. V. Zakarauskas.

Redakcijos adresas — Address of Editors: Dr. V. Litas, 509 Nolton ave., Willow Springs, Ill.

Administracijos — Administration: Juozas Paškus, 7343 S. Mozart str., Chicago 29, Ill.

Leidžia **Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjunga,** Krikščionių Demokratų Internacionalo (NEI) ir Vidurio Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos (CDUCE) narys.

Published by **The Lithuanian Christian Democratic Union,** a member of Christian Democratic International — Nouvelles Equipes Internationales (NEI) and Christian Democratic Union of Central Europe (CDUCE).

Tolimesnis T.S. redagavimas ir leidimas perkeliamas į New Yorką. Naują Redaktoriumi yra pakviestas S. Dzikas.

TĖVYNĖS SARGAS

Kultūros, visuomenės, politikos ir socialinių mokslų žurnalas

1964 m. **Įsteigtas 1896 m.** **Nr. 2 (25)**

JONO XXIII POLITINIŲ PRINCIPŲ ANALIZĖS BANDYMAS

KUN. V. BAGDANAVIČIUS, MIC

Trumpas Jono XXIII pontifikatas yra sukėlęs Bažnyčioje daugiau bangų, negu buvo galima tikėtis. Skirtingu keliu jis prieina ir prie politinio mokslo formulavimo. Kad geriau galėtume suprasti Jono XXIII skirtingumą, palyginkime jį su vedamosiomis abiejų paskutinių Pijų idėjomis šioje srityje.

1. Subsidijinis principas

Pati pagrindinė politinė idėja, kurią suformulavo Pijus XI ir kurią stipriai atstovavo Pijus XII, yra ne taip lengvai aptariama, kaip aprašoma. Jos turinį sudaro mintis, kad žmonių visuomenę reikia statyti iš apačios į viršų. Tai, ką gali padaryti asmuo, tegu jis daro; tam nereikia visuomenės. Tai, ką gali padaryti šeima, tam nereikia mokyklos ar kitos visuomeninės institucijos. Ką gali padaryti valsčius, tų darbų neturi imtis apskritis. Ką gali padaryti apskritis, to nereikia daryti valstybiniu mastu. Ir ką gali padaryti valstybė, tuo nereikia rūpintis tarptautinėms organizacijoms. Bet, einant iš viršaus žemyn, yra uždavinių, kuriems valstybės neužtenka ir kurie turi būti sprendžiami ir vykdomi tarptautiniu mastu. Yra uždavinių apskrityje, kurių ji be valstybės pagalbos negalėtų atlikti. Taip pat ne visus

Lietuvos Nacionalinė Mažvydo Biblioteka

auklėjimo uždavinius gali atlikti šeima. Dėl to jai reikia visuomeninės paramos. Visos šios sistemos pagrinde stovi asmuo, kuris tam tikra prasme yra didesnis už visas visuomenines ir politines organizacijas ir kuriam tarnauti jos visos yra kuriamos. Vienas iš šio principo pritaikymų yra Bažnyčios kova už šeimos teises. Visos kitos organizacijos yra tam, kad šeimai pagelbėtų, bet nei viena negali šeimos pavaduoti ar jos atstoti.

Taip galima vaizduotis ir subsidijinio principo veikimą, kuris sudarė visuomeninio ir politinio Bažnyčios mokymo rėmus bent per paskutinį 20 metų. Tai yra išlygintos visuomeninės kompetencijos mokslas, kurio labai reikia mūsų laikų visuomenei, besiblaškančiai tarp totalizmo, kuris į visas kitas organizacijas žiūri tik kaip į savo padalinius, ir tarp perdidelio liberalizmo, kuris neranda vietos visuomenėje jokiam autoritetui. Šiuo mokslu labai pasinaudojo po antrojo pasaulinio karo atsistatanti Vokietija, kuri savo ekonominį ir politinį gyvenimą pagrindo asmens iniciatyva, papildoma turtinga sistema platyn ir augštyn einančių organizacijų.

2. Bendruomenės idėja

Ką naujo atnešė Jonas XXIII? Jis, žinoma, subsidijinės sistemos nesugriovė, tačiau negalima būtų sakyti, kad ji yra jo visuomeninio ir politinio galvojimo išeities taškas. Jis abiejose savo enciklikose aiškiai pasisako už subsidijinio principo galiojimą, tačiau, kai jis žiedžia savo visuomeninę ir politinę sampratą, jis pradeda ne tiek nuo asmens priklausymo kokioms organizacijoms, kiek nuo bendradarbiavimo asmens su asmeniu. Bendradarbiavimas yra pagrindinė jo tema; bendruomenė yra pagrindinė jo sąvoka. Dėl tos priežasties ir visas jo visuomeninis bei politinis mokslas įgyja naują schemą. Visuomeninio žmonių laipsniavimo jis nelaiko pagrįstu natūraliniu žmonių skirtumu. Jis kovingai pareiškia: "Netiesa, kad kai kurie žmonės savo prigimtimi yra augštesni, kiti — žemesni; visi žmonės yra lygūs savo natūraliniu garbingumu". Jis nelaiko gilia žmonių priklausomybės vieni kitiems. Tai matyti iš to, kad jis cituoja senojo Lactancijaus pasakymą, jog žmogus yra tik Dievo pavaldinys. Dėl to Jonas ne tiek domisi visuomeni-

niais hierarchijos laipsniais, kiek paprasčiausiu bendravimu asmens su asmeniu.

Pasitarimai ir susitarimai Jonui XXIII yra ne tiek visuomeninio ar politinio veikimo priemonė, kiek pati pirmoji ir dėl to pagrindinė jo celė. Dėl tos priežasties jis taip energingai išėjo į pokalbį ir religinėje srityje, sušaukdamas Visuotinį Bažnyčios susirinkimą. Politinis organizmas jam yra jokiu būdu ne prievartos, bet bendro veikimo organizacija. Dėl tos priežasties ir turtų socializacija jam nėra toks dalykas, kuris būtinai griautų žmogaus asmenį. Darbas, ypač bendras, jam yra labiau žmogiška žmogaus veikimo priemonė, negu kapitalas. Iš žmogaus bendruomeniškumo kyla žmogaus teisė ir pareiga dalyvauti politiniame gyvenime. Bendradarbiavimas yra gyvas dalykas. Dėl to ir įstatymas negali būti sustingęs ir nepritaikytas esamai tvarkai. Tautinė grupė, kuri nesudaro valstybės, Jonui XXIII yra geriau suprantama, kaip kultūrinė vienybė. Daug reikšmės jis skiria politinio organizmo istorinei praeičiai. Visa žmonija dėl bendros savo kilmės sudaro vienumą, kuri jau pradedama suprasti, bet kuri dar nėra pakankamai suprasta. Su asmeninio bendravimo mintimi jis eina iki krašto. Jis nesivaržo enciklikon įrašyti ir apie žmogaus pasilinksminimo teisę. Jis taip pat įsakmiai pabrėžia reikalą bendrauti ir su klaidingais sąjūdžiais.

3. Horizontalinis visuomeniškumas

Ką reiškia šis Jono ir Pijų skirtumas? Ar jis yra gili krikščioniškosios visuomenės minties takoskyra, ar tik paviršutinis reiškinys? Ir jeigu jis nėra vien paviršutinis reiškinys, ar jis nereiškia konflikto tarp abiejų Pijų ir Jono?

Nesunku pastebėti, kad Pijų mokslas yra didelė visuomeninė struktūra, kuri kyla nuo atskiro individo iki visos žmonijos. Ir ši struktūra yra tokia, kad ji neįneša jokios prievartos nei atskiriems individams, nei mažiems visuomeniniams junginiams. Galima sakyti, kad ji yra sudaryta jiems apginti. Visumoje ją galima palyginti augštyn kylančiai vertikalinei linijai visuomeniniame gyvenime.

Tuo tarpu Jono mokslas eina horizontaline kryptimi. Jam pirmoje eilėje rūpi santykis žmogaus su žmogumi — ta pati pirmoji visokio visuomeninio ir politinio gyvenimo ce-

lė. Dėl to jis yra didelis pasikalbėjimo reikšmės entuziastas. Jis tiki net, kad tarptautiniai pasikalbėjimai gali derybininkus privesti prie to, kad jie pažintų, jog tarp jų atstovaujamų tautų turi viešpatauti bendradarbiavimas. Jis yra įsitikinęs, kad bendradarbiavimas yra "nenugalimas žmogaus prigimties linkimas".

Jonas eina taip toli, kad paskutinėje savo enciklikoje parašo šitokius sakinius. Jis niekam vardiškai jų nepriskiria, bet daug kas gali spėlioti, kam jie yra taikomi. "Teorijos, kartą suformuluotos ir aptartos, visada pasilieka tos pačios; tačiau sąjūdžiai, besireiškią istorinėse situacijose nuolatine raida, negali būti situacijų neveikiami, dėl to yra palenkti kitimui net gilia prasme. Šalia to, kas gali sakyti, kad tie sąjūdžiai, kiek jie sutinka su teisingo proto reikalavimais ir yra teisėtų žmogiškojo asmens siekimų reiškėjai, neturi savyje pozityvių elementų, kurie užsitarnauja pripažinimo?"

Palikime nuošaly konkrečią politiką, kuriai šie popiežiaus sakiniai galėjo turėti keleriopos įtakos. Vietoj to atkreipkime dėmesį į tai, ką jie sako apie jų autoriaus dvasią ir nusiteikimą. Ar jie nereiškia konkretaus santykiavimo pastatymo pirmon vieton, nors ir nepaneigiant tiesos principo?

Ir šituo keliu Jonas XXIII eina ne vien politikoje, bet ir religinėje srityje. Jis ir čia iškelia esminį santykiavimo vertingumą. Jis rašo: "Niekas neturi sumaišyti klaidos su asmeniu, kuris klysta, net tada, kai reikalas eina apie klaidą ar nepilną tiesos pažinimą dorinėje ir religinėje srityje. Asmuo, kuris klysta, visada ir virš visko yra žmogiškoji būtybė ir kiekvienu atveju turi žmogiškojo asmens garbę. Į jį visada reikia taip žiūrėti ir jį traktuoti atsižvelgiant į šį jo augštą kilnumą."

Iš to Jonas XXIII daro kiek neįprastą popiežiui išvadą: "Susitikimai ir susitarimai įvairiuose kasdieninio gyvenimo sektoriuose tarp tikinčiųjų ir tų, kurie netiki, ar nepakankamai tiki, nes priklauso klaidai, gali sudaryti progą tiesai atrasti ir jai pagerbti".

Taigi ir dorinėje bei religinėje srityje bendradarbiavimo idėją popiežius iškelia savaimingon pozicijon, tam tikra prasme nepriklausomon nuo teorinės srities.

4. Prarastas bendradarbis

Tiesa apie klystančio ir nusikaltusio žmogaus esminį žmogiškąjį vertingumą nėra jokia naujenybė katalikiškame dorovės moksle. Apie tai galima rasti moralinės teologijos vadovėliuose. Dėl to ir Jonas, apskritai imant, nepasako ko nors visiškai naujo. Tačiau naujumas atsiranda iš to, kokiame santykyje ši tiesa stovi su kitomis tiesomis; kokį vaidmenį ji vaidina kasdieniniame žmogaus veikime, jo taktikoje, jo politikoje.

Nėra abejonės, kad Jono XXIII moksle ji užima daug reikšmingesnę vietą negu ligi šiol. Norint geriau suprasti šį skirtumą, yra naudingas istorinis žvilgsnis, kurį padarė Acheno augštosios techn. mokyklos profesorius Albertas Mirgeler. Jis 1961 m. Mainze išleido savotišką Bažnyčios istorijos studiją (Rueckblick auf das abendlaendische Christentum). Jis Bažnyčios raidą apibūdino tam tikrais idėjiniais susigiminiavimais, kuriuos ji savo gyvenime yra įvykdžiusi. Visus tuos susigiminiavimus ji yra atlikusi dar prieš 13-tojo šimtmečio pabaigą. Vėliau ji nieko esmiško nėra pasisavinusi, tik tuos pasisavinimus išgyveno matomais konfliktais. Tokių susigiminiavimų, susiaurinusių krikščionybę, jis pastebi šešis.

Palikdami bendresnę šios knygos apžvalgą nuošaly, sustokime tik prie tų minčių, kurios meta šviesos į istorinį Jono idėjų pogrindį. Viena iš tokių dvasios krypčių paveikė krikščioniją ta prasme, kad ji prarado partnerio arba bendradarbio sąvoką. Vadovaujančią vietą gyvenime užėmė įstatymiškai išreikšta dorovė, vietoj gyvų konkrečių dorovės reikalavimų, kylančių iš žmogaus santykių su Dievu, su kitu žmogumi ir su pasauliu. Praradimas bendradarbio sąvokos pasireiškė įvairiais būdais doriniame ir liturginiame Bažnyčios gyvenime. Pvz. susilpnėjimas pasauliečio vaidmens liturgijoje ir dorinėse studijose. Už tai autorius kaltina airiškąjį vienuoliškumą su perdėtu asketizmu. Airiai šį bruožą savo ruožtu esą paveldėję iš senųjų keltų. Germanai šį praradimą sustiprino savotiška Dievo samprata, kurį jie pirmoje eilėje suprato, kaip didįjį stebukladarį. Vietoj pirmųjų krikščionių prigimties dėsnio, kaip vadovo doriniame gyvenime, krikščionies pasauliečio gyvenimo centre atsistojo

Dešimt Dievo įsakymų. — Taip rašo Mirgeler. (Jis čia atpasakojamas pagal "Orientierung" 1963 m. rugsėjo 15 d, Zuerich). Ta proga galima paminėti, kad įžymusis krikščioniškosios sociologijos tyrinėtojas E. Troeltsch protestantizmą laiko tuo veiksniu, kuris krypo tolyn nuo natūralinės dorovės, kaip vadovaujančio principo, ir šliejosi prie Sen. Testamento dorovės. Liuteris skatino pasitikėjimą Dievu ir nepasitikėjimą žmogumi bei jo išmanymu (Social teaching of the Christian Churches, II tomas, London, 573 psl.).

Galima sakyti, kad, pradedant naujaisiais amžiais, Bažnyčia vis labiau darėsi susilaikanti santykiuos su netikinčiu. Tam tikslui buvo išleista net kai kurių teisinių apribojimų. Ne be sąryšio su šiuo susilaikymu kurį laiką ir misijų darbas buvo apstojęs. Visus tuos reiškinius galima aptarti, kaip defenzyvinę Bažnyčios laikyseną. Į Jono XXIII formulavimus tektų žiūrėti, kaip į Bažnyčios taktikos pasikeitimą, išeinant iš defenzyvinės laikysenos į ofenzyvinę. Matyt, popiežius šiandien yra tiek tikras kataliko pajėgumu, kad nebijo jį skatinti į pokalbį su netikinčiuoju.

5. Dievas žmonių santykiuose

Šiais metais Londone išėjo viena knyga, kuri, nei metams nepraėjus, suskubo pasidaryti tarptautine sensacija. Knygos autorius yra vienas anglikonų vyskupas John A. T. Robinson, o jos vardas: Honest to God. Knyga yra grobstoma ne tik Anglijoje ir Amerikoje, bet ir Europos kontinente. Norint ją gauti Chicagoje, reikia laukti savaitėmis. Jos autorius yra pasistatęs labai kontroversinį uždavinį. Jis nori paskelbti Kristų šių laikų netikinčiam žmogui, nepadarydamas iš jo psichologiškai religingo žmogaus. — Tai yra jo reikalas ir į šį klausimą mes čia nesileiskime. Mums čia yra įdomu, ką gilaus jis įžvelgia žmogaus bendravime.

Robinsonas kelia klausimą, ar galima šiandien krikščioniškai prakalbinti žmogų, kuris nėra krikščionis. Ir jis mano, kad tas prakalbinimas turi būti ne krikščioniškai religiškas, bet tam tikra prasme pasaulietiškas. "Malda ir mistiniai išgyvenimai yra realūs ir svarbūs dalykai, bet jie negali sudaryti religiniam įsitikinimui atramos. Tai turi atlikti bendruomeninė patirtis. Ypatingosios vertybės, kaip

malda... turi prasmės tik tada, kai jos remiasi bendruomenine patirtimi" (62 psl.).

Robinsonas tai vadina "ne religiniu" Dievo pažinimu. Prisimindamas būdingą Kristaus palyginimą apie paskutinį teismą, kuriame teisėjas kvies į dangų visus tuos, kurie kam nors ką gero yra padarę, Robinsonas rašo: "Susitikimas su Žmogaus Sūnumi čia išreiškiamas visiškai pasaulietiškais terminais: susirūpinimu maistu, vandens tiekimu, patalpų klausimu, ligoninėmis, kalėjimais..." (61 psl.).

Šių santykių reikšmė dėl to yra tokia didelė, kad už jų stovi Dievas. "Dievas, kuris nėra niekeno sąlygojamas, gali būti rastas tik sąlygojant šio gyvenimo santykiams, nes jis yra jų galutinė prasmė" (60 psl.).

Dievas slypi už žmonių santykių dėl to, kad jis geriausiai paliudija jo esmę, kuri yra meilė. "Dievas, kadangi yra meilė, savo pilnumoje gali būti rastas tik susitinkant žmogui su žmogumi... (Dėl to) tik atsakyme kaimynui ir klusnume jam Dievo reikalavimai gali būti rasti ir pažinti" (60 psl.).

Robinsonas religinę mūsų laikų problemą stato pačion žemojon jos vieton. Bet negalima sakyti, kad tai nėra pagrindinė vieta. Žinoma, religinis klausimo nagrinėjimas reikalautų kai kurių tikslesnių terminų aptarimo. Norint išvengti susimaišymo, reiktų aiškiai susitarti, ką vadiname ir ko nevadiname religiniu dalyku. Mes čia Robinsoną cituojame tik tam, kad parodytume, jog jis gilinasi į tą pačią santykiavimo problemą, kurią matome ir Jono enciklikose.

Protestantiško vyskupo dedamas kirtis ant bendravimo yra vertas dėmesio, žiūrint į jį protestantiškos teologijos raidos šviesoje. Šios raidos pradžioje, ypač pas Liuterį, mes sutinkame iki kraštutinumo privestą religinį individualizmą. Jo tikintis žmogus stovi pats vienas su Biblija rankoje, kurios niekas kitas jam negali paaiškinti. Tuo tarpu Robinsonas jau atverčia priešingą medalio pusę ir tik santykiavime su kitu mato galimybę individui pažinti Dievą.

6. Komunizmo problema

Susirūpinimo pirmąja visuomeninio gyvenimo cele yra pasirodę ir lietuviškoje visuomenėje. Tik čia ta problema kyla iš priešingos pusės. Ši tema atsiranda ryšium su ko-

munistinės kolektyvizacijos grėsme, kurią šiai visuomenei tenka pažinti geriau, negu daugeliui kitų.

1961 m. L. K. Mokslo Akademijos suvažiavime Chicagoje buvo skaitytas vienas pranešimas, kurio tema buvo: santykiai tarp žmonių komunizme. Pranešime buvo iškelta, kad kolektyvizacija yra pagrindinis komunistinės santvarkos faktas ir kad bendruomeninio gyvenimo mistika yra pagrindinis masalas, kuris nekomunistinių kraštų žmones vilioja komunizman. Pranešimo autorius bandė kritiškai vertinti Markso pareiškimą: "Žmogaus esmė nėra abstrakcija, glūdinti kiekviename individe. Savo tikrąja prasme ji yra socialinių ryšių junginys". Jis pastebėjo, kad Marksas suprato žmogaus santykiavimo ilgesį, bet ryškindamas santykiavimą sugriovė patį santykiaujantį žmogų.

Kaip šiame sąryšyje atrodo Jono XXIII santykiavimas? Nėra abejonės, kad Jonas yra didelis santykiavimo entuziastas. Jei Pijus XII kartais būkštavo masės žmogaus, tai Jonas visiškai nebijo jokio žmogaus. Jis nebijojo maišytis minion, net jeigu ta minia yra ir kalinių. Tačiau nors ir kažin kaip vertindamas santykiavimą, Jonas XXIII žmogaus asmens nepaskandina santykiavime. Atskiras individas jam nėra nei abstrakcija, nei santykiavimo padarinys, kuris be santykiavimo neegzistuoja. Marksui žmogus tampa realybe tik savo santykiuose; be jų jis yra tik teorinė abstrakcija, izoliatas. Dėl to praktikoje Marksui nėra reikalo su juo skaitytis. Jonui XXIII tuo tarpu žmogus yra didelė realybė, nepaisant jo santykių. Jo esmę sudaro ne jo santykiai, bet jo panašumas Dievui. Marksui pagrindiniai žmogaus santykiavimo laukai yra ekonominė sritis ir darbas. Taigi, einant jo mokslu, iš šių santykių pasidaro ir pats žmogus. Tuo tarpu, einant Jono mokslu, ne iš veiklos pasidaro žmogus, bet visas pasaulis su visomis savo veiklos galimybėmis yra pavestas žmogui. Tai yra skirtumas.

Reikia sutikti, kad santykiavimas žmogui su kitu asmeniu yra didelė metafizinė vertenybė. Ir reikia prisipažinti, kad Vakarų civilizacija yra ant slenksčio prarasti šio santykiavimo palaimą. Tai liudija daugybė reiškinių. Modernieji poetai kalba ne kitam asmeniui, bet į kažkokią tuštumą. Dar labiau nesiskaito su kitu asmeniu dailininkai. Pokalbi-

ninko praradimas yra juntamas ir apaštalavimo srityje. Dėl to Jono XXIII atsikreipimas į šią pagrindinę visuomeninio gyvenimo celę yra visiškai laiku. Ir kai šį klausimą kelia popiežius, nešdamasis su savimi visą krikščioniškąją atskiro žmogaus sampratą, atremtą pačiu Dievu, tai nėra pavojaus, kad šiame santykiavime žmogus prapultų. Su minėto pranešimo autorium galime sakyti: "Jeigu iš tikrųjų yra du savarankiški vienetai, jeigu yra du tikra prasme laisvi veiksniai tai santykiavimas tarp jų, jiems vienas kito nepavergiant, yra kažkokia nauja būtis, pilna naujos prasmės, kurios tie individai, paimti atskirai, neturi".

7. Kreipimasis nuo romantinės valstybės sampratos

Bestudijuojant Jono XXIII politikos sampratos pagrindus, šio strapsnio autoriui teko dalyvauti Amerikos Žydų Kongreso Chicagoje suruoštame simpozijume studijuoti Jono XXIII filosofijai. Jis įvyko 1963 m. spalio 19 d. Simpozijume kalbėjo katalikas, potestantas ir žydas. Jų kalbų objektas kaip tik ir buvo paskutinė Jono enciklika "Pacem in Terris". Simpozijumas daugiau iškėlė internacionalinės valdžios ir emigrantų teisės mintis, išreikštas šioje enciklikoje. Tai ypač ryškėjo rabino David Polish kalboje. Jis tarp kitko net kėlė klausimą, kiek ši enciklika turės įtakos sustabdyti žydų persekiojimui Sovietų Sąjungoje.

Katalikas kalbėtojas dr. Russel Barta, politinių mokslų profesorius Mundelein College, taip pat pabrėžė internacionalinę enciklikos mintį. Tarptautinės valdžios idėja enciklikoje yra stipriai išreikšta. Kalbėtojas atkreipė dėmesį į tai, kad šioje enciklikoje nėra moderniojo pasaulio kritikos; nėra kovingų priekaištų; bet yra visuotinė žmonijos, kaip šeimos, samprata.

Arčiau prie mūsų temos Jono XXIII supratime priėjo dr. Franklin Littel, Chicagos metodistų seminarijos istorijos profesorius. Paminėjęs enciklikos akcentą tarptautiniam susitaikinimui ir Jungtinėms Tautoms, kalbėtojas kėlė mintį, kad enciklika reiškia nusikreipimą nuo romantinės valstybės idėjos, kuria einant valstybė įgyja kažkokią aureolę, kurios dėka ji gali daryti, ką nori. Šio romantiško savęs teigimo ir savęs pateisinimo dėka ji išvengia betkokios kri-

tikos ir objektyvinio jos veiksmų vertinimo. Kalbėtojas nesivaržė šios romantinės valdžios idėjos privesti iki paskutinių jos apraiškų, būtent: nacistinio totalizmo. Tai, kas įsakmiai Jono enciklikoje yra pabrėžta, tai yra dėmesys vietos organizacijai. — Mes tai bandėme aptarti betarpišku žmonių santykiavimu, kurie vienas nuo kito nėra atskirti romantinės augštesnės organizacijos aureolės.

8. Ne visos politinės struktūros yra geros

Visi čia suminėti reiškiniai padeda suprasti Jono XXIII akcentą asmeniniam bendravimui. Jam rūpi atstatyti komunikaciją žmogaus su žmogumi. Į visuomenę jis nori žiūrėti, kaip į "dvasinę realybę, kur žmonės vieni su kitais dalinasi savo žinojimu tiesos dvasioje". Šioje visuomenėje turi netrūkti ir tokio natūralaus dalyko, kaip gėrėjimosi "kiekvienu teisėtu grožio pasireiškimu". O visi kartu šie tarpusaviai davimai bei ėmimai turi duoti "gyvybę ir pagrindinę kryptį kultūriniams pasireiškimams, ekonominėms ir socialinėms institucijoms, politiniams sąjūdžiams ir jų formoms, įstatymams ir kitoms struktūroms, kuriomis visuomenė istoriškai susiformuoja ir nuolat vystosi."

Pastatydamas šią pirminę visuomeninio gyvenimo celę iš naujo mūsų dėmesio centran, popiežius nesivaržo pasakyti, kad dabartinė struktūra, bent tarptautiniame gyvenime, ne tik nepadeda žmonių santykiavimui, bet kliudo. Dėl to galima pasakyti, kad šiame istorijos momente dabartinė organizacijos sistema ir būdas, kuriuo veikia jos autoritetas pasauliniu mastu, jau neatitinka objektyviems visuotinio bendrojo gėrio reikalavimams.

Norint suglaustai įvertinti Jono XXIII politinių principų įnašą Bažnyčios gyveniman, reiktų pasakyti, kad tai yra asmeninio bendravimo ir asmeninio pokalbio reikšmės iškėlimas visoms kultūrinėms žmonijos struktūroms. Tai yra pats žemasis visuomeninio ir politinio lauko pasireiškimas. Bet jis yra toks reikšmingas, kad, jei jis gerai funkcijonuoja, tai didžiausios politinės struktūros gali klestėti. O kai jis neveikia tai galingai politiniai organizmai veikia tik su dideliais skausmais ir anksčiau ar vėliau, kai prievarta nustoja veikusi, griūva. Jonas atkreipė mūsų dėmesį į vieną la-

bai elementarinę tiesą, tačiau ši tiesa yra tokia reikšminga, kad yra verta į ją įsimąstyti kiekvienam visuomenininkui ir politikui.

9. Lietuvių visuomenė ar bendruomenė?

Šios studijos pabaigai paimkime vieną uždavinį iš lietuviškų visuomeninių reikalų ir pabandykime jį patyrinėti, atsižvelgiant į tą skirtumą, kurį pastebėjome tarp Pijų ir Jono mokslo. Atkreipkime dėmesį į tai, kaip yra susidarę kai kurie mūsų organizaciniai junginiai. Organizuodami lietuvius pasaulyje, mes šį junginį pavadinome bendruomenės vardu. Šis vardas yra simbolinė išraiška ir tos dvasios, kuria šis junginys buvo sudarytas. Ji norėjo pabrėžti kiekvieno lietuvio asmeninį santykį su kiekvienu lietuviu.

Būdinga, kad šio junginio mes nepavadinome visuomene. Ne tik nepavadinome, bet ir neveikiame ta kryptimi, kad susidarytų visuomenė. Visuomenė, kaip pats žodis sako, apima visus. Ji būtų turėjusi derinti įvairius lietuvių pasireiškimus, vienaip ar kitaip susiorganizavusius. Tačiau mūsų bendruomenės idėja buvo primityvesnė ir paprastesnė. Mes norėjome klausimą išspręsti visai nekomplikuotu būdu: kiekvieno lietuvio santykiu su kiekvienu lietuviu, nepaisant jų kitų junginių ir susiorganizavimų.

Abu šie keliai turi savo logiką, kuri pasireiškia jų eigoje. Bendruomeninis kelias laimi daugiau intymumo žmonių santykiuose, o visuomeninis — daugiau platumo. Bet intymumas, pats vienas paimtas, yra perdidelis reikalavimas; jis natūraliai organizaciją mažina. Visuomeninis kelias gali apimti platesnius žmonių sluogsnius, bet tarp jų didelio intymumo neišvysto.

Nesunku atpažinti, kad antrasis kelias būtų subsidijinio principo kelias, kuriuo einant bendrasis lietuvių susiorganizavimas būtų pradėjęs ne nuo individų organizavimo, bet nuo organizuotos visuomenės derinimo.. Tuo tarpu bendruomeninis kelias yra susidomėjęs ta pirmine kiekvieno santykiavimo cele, kaip ir Jonas XXIII. Tačiau Jonas, nors ryškindamas šios pirminės celės reikšmę, abiejose savo enciklikose įsakmiai pasisako ir už subsidijinį principą. Tuo būdu

ENCIKLIKOS "PACEM IN TERRIS – TAIKA ŽEMĖJE" SANTRAUKA

Enciklika Pacem in Terris — Taika Žemėje, datuota Didįjį Ketvirtadienį 1963 m. balandžio 11 d., gali būti suskirstyta į penkias dalis.

1. Taika Žemėje — žmonijos visų laikų giliausio troškimo objektas — gali įsikurti ir įsitvirtinti tiktai tada, kada bus absoliučiai gerbiama Dievo nustatytoji tvarka ir žmogaus prigimtis, apdovanota inteligencija ir laisva valia, ir padaryta subjektu universalinių, nepažeidžiamų ir neatimamų teisių bei pareigų. Tokių teisių esama daug: teisė į gyvenimą, į objektyvią informaciją, į kultūrą, "į Dievo garbinimą pagal savo sąžinės teisųjį balsą (juste regle)", teisė pasirinkti savo gyvenimo būdą (état de vie), teisė į darbą ir ūkinę (economique) iniciatyvą; teisė jungtis į draugijas, teisė emigruoti ir imigruoti; teisė "būti aktyviu viešojo gyvenimo dalyviu", nes žmogus "yra socialinio gyvenimo subjektas, fundamentas ir tikslas"; teisė į visų šių teisių juridinę apsaugą (a la protection juridique). Kas dėl žmogaus pareigų, tai visos jos yra glaudžiai susietos su kiekviena tų teisių; žmogus turi pareigą gerbti kitų teises, aktyviai kooperuodamas siekiant sukurti visuomeninę santvarką (dans une cooperation active a l'avenement d'un ordre collectif). Visuomeninis gyvenimas privalo ne tik užtikrinti tvarką, bet greičiau būti asmenų '(sąmoningos ir laisvos veiklos" vaisius, atremtas į teisingumą, gaivinamas meilės ir realizuojamas laisvėje.

Nes, iš tikrųjų, socialinis gyvenimas yra "visų pirma dvasinės plotmės (d'ordre spirituel) realybė" ir "socialinė tvarka" yra "iš esmės (d'essence) moralinė" tvarka, objektyviai kuriama dedant pagrindan tikrąjį Dievą, transcenden-

---

netiesioginiai jis pasako, kad pilnutiniam žmonių susiorganizavimui vien šios asmennės celės neužtenka; reikia ir tam tikros organizacijų hierarchijos, kurios veikimui šios asmeninės celės sveikumas turi lemiančios reikšmės.

tišką ir asmeninį. Pagaliau, mūsų epocha yra būdinga dirbančiųjų vertės kėlimu, moterų vertės kėlimu; ilgus amžius nelaisvėje buvusių tautų savo nepriklausomybės gavimu ir visų žmonių jų lygybės idėjos propagavimu. Visa tai "vaizduoja reikšmingą pažengimą tuo keliu, kuris veda į žmonijos bendruomenę, kuriamą ant pagrindo tų principų, kuriuos Jonas XXIII čia priminė.

2. Taip aptarus asmenį ir socialinį gyvenimą, enciklikoje nagrinėjami žmonių ir viešųjų galių (les pouvoirs publique) santykiai. Autoritetas yra būtinas; jis yra "galia įsakinėti pagal sveiką protą" (selon droite raison), visų pirma apeliuojant į žmonių sąmonę (conscience); jis paeina iš Dievo ta prasme, kad jis padarytas priklausomas moralinės tvarkos, o ši yra Dievo nustatyta; "ši doktrina tinka kiekvienai tikrai demokratiško režimo formai". Valdomieji ir valdantieji įpareigojimai (sont tenus) ugdyti visumos bendrąjį gėrį, pagerbdami jo prigimtį, kuri gimininga žmogaus prigimčiai, betgi atsižvelgdami į gyvenamojo meto situaciją, visi privalo turėti šio gėrio savąją dalį, pradedant pačiais silpnaisiais; jis turi ryšio su būtiniausiais žmogaus dvasiniais ir medžiaginiais reikalais (besoins). Todėl politinis autoritetas budės, kad būtų užtikrintos piliečių teisės (veillera donc à garantir) ir dės pastangų palengvinti jiems atlikti savas pareigas, mažinant jų tarpe nelygybes, jungiant socialinę akciją su ekonomine akcija; žodžiu sakant, asmens teises derins, apsaugos ir padarys vertingomis (valoriser). Negalima aptarti kartą ir visiems laikams viešųjų galių geriausios organizacijos; bet viešųjų galių padalinimas atitinka "žmogiškos prigimties duomenis", kai piliečiai naudojasi "veiksminga juridine apsauga" savo santykiuose su valdžios agentais ir trejopomis valdžios galiomis, vykdančiomis savo funkcijas teisingai (de manière partinente). Vis dėlto, jei juridinė tvarka, sutinkanti su moraline tvarka ir atitinkanti viešojo gyvenimo subrendimo laipsnį, kurį savo tuo gyvenimu išreiškia, yra būtina, kai situacijos evoliucionuoja. Piliečių dalyvavimas darant keitimus yra jų teisė, o to dalyvavimo modališkumas (būdas ir laipsnis) priklauso nuo bendruomenės brandumo. Periodinis valdžios galių turėtojų keitimas yra būtinas. Mūsų laikai geriau supranta principus,

kurie čia ką tik buvo priminti; pagrindinis autoritetui (valdžiai) skiriamas vaidmuo yra piliečių teisių bei pareigų pripažinimas ir jų gerbimas; piliečiai yra daug giliau įsisąmoninę savo vertingumą ir jie organizuoja viešąjį gyvenimą (žmogaus teisės, valdžios galių struktūra ir t. t.) ant juridiniai precizuotų pagrindų.

3. Politinės bendruomenės (valstybės) tarpusavy turi taip pat abišalių teisių ir pareigų, o dėlto jų santykiai turi būt grindžiami "tuo pačiu moraliniu įstatymu, kuris tvarko žmonių gyvenimą". Konsekventiškai, politinės bendruomenės savyje nešioja žmogiško vertingumo prigimtą lygybę ir dėlto kiekviena jų turi teisę egzistuoti, plėtotis ir būti gerbiama; rasizmas, kaip ir visa kita, kas bendruomenių tarpusaviam santykiavime stokoja tiesos, turi būti išguitos iš žmonių gyvenimo (doit etre banni). Iš kitos pusės, bendruomenės negali normaliai plėtotis, kenkdamos kitų teisėms (en portant prejudice aux droits des autres); privalu ypatingai gerbti mažumų teises, o šios savo ruožtu vengs užsiskleisti pačios savyje. Trečias dalykas, bendruomenės solidarios, tarpusavy bendradarbiaus, ypatingai dabodamos, kad nepakenktų trečiosioms; plės mainus (l'echanges) savo narių tarpe, lengvindamos cirkuliaciją kapitalų, gėrybių ir asmenų tokiu būdu, kad kapitalas, kiek tas yra įmanoma, susijungtų su darbo jėga; sergės politinių pabėgėlių nepažeidžiamas teises; supras, kad modernus ginklavimasis imobilizuoja didžiausius turtus, iššaukia pražūtingą tarptautinę konkurenciją; išstato žmones iššudymui (au massacre); graso gyvybės perteikimui; tad šio ginklavimosi eigos sustabdymas yra būtinas drauge su lygiagrečiu ir simultanišku esamojo apsiginklavimo sumažinimu; atominių ginklų proscripcija ir sutartas bei kontroliuojamas nusiginklavimas; betgi taika tegali būti rezultatas abišalio susitarimo, atsižadant ginklo galia spręsti kylančius nesutarimus; visi privalo veikti šia prasme. Ketvirtas dalykas, politinių bendruomenių tarpusaviam santykiavime laisvė privalo pirmininkauti; jokia bendruomenė nesieks kitos pavergti, priešingai, kiekviena pagelbės kitai ir jas respektuos. Iš viso, šių laikų žmonės trokšta taikos ir šį jų troškimą reikia plėtoti.

4. Visi žmonės ir visos bendruomenės darosi vis labiau ir labiau solidarios; žmogiškosios šeimos vienybė yra "pri-

gimtasai būtinumas" ir yra egzistavusi visais laikais. Iš to seka, kad egzistuoja "universalinis bendrasai gėris", kurio nacionalinės valdžios nebegali užtikrinti (assurer) dėlto, kad jos stokoja atitinkamo jų atsakomybei autoriteto. Tik "universalinės kompetencijos autoritetas" tegali būti pajėgus universalinį gėrį užtikrinti. Toksai autoritetas turi būti sudarytas vienbalsiu sutarimu, bet ne prievarta primestas (imposé); jo tikslas bus tarnauti asmeniui; jis veiks arba tiesioginiai arba pagelbėdamas nacionalinėms vyriausybėms geriau atlikti jų misiją, nes jam nepriklauso teisė atstoti bet kurią valstybę. Žmogaus teisių universalinė deklaracija yra žingsnis pasaulinės bendruomenės juridiniai — politinės organizacijos sukūrimo link ir dėl to pageidautina, kad J. T. O. atliktų savo misiją vis labiau ir labiau sėkmingai.

5. Baigdamas Jonas XXIII duoda keletą ganytojiškų (pastorales) direktyvų (gal nurodymų? P. S.). Jis kviečia krikščionis dalyvauti viešųjų reikalų valdyme (gestion) su tikra kompetencija ir tikslia (exacte) teisingumui ir laisvei ištikimybe; taip veikdami, jie galės laikyti save Dievo kuriamosios veiklos bendradarbiais ir jų akcija bus aukščiausių dvasinių vertybių ir mokslinių bei techninių pastangų sintezė; jie tvarkys savo gyvenimą pagal jų tikėjimą, o dėl šito privalės įsigyti religinę kultūrą, tolygią jų profaniškajai kultūrai; jie žinos, kad sunku yra sugauti žmogiškųjų veiksmų, nuolat kintančių ir sudėtingų, santykiavimą ir juos suderinti su teisingumo reikalavimais.

Reikia mokėti skirti klaidą nuo ją padariusiųjų, nes šie pastarieji, ir po padarytos klaidos, lieka respektuotini žmonės, nes yra pajėgūs pasisakyti už tiesą (capables d'adherer à la verite); kontaktai su tikinčiaisiais gali pagelbėti jiems šią tiesą susirasti; lygiai taip pat reikia mokėti skirti klaidingas filosofines teorijas nuo "istorinių sąjūdžių, susikūrusių siekiant kurio ekonominio, socialinio ar kultūrinio tikslo net ir tuo atveju, kai šie sąjūdžiai ėmė savo pradus, o ir šiandien tebesisemia savo inspiraciją iš anų teorijų", nes, "turėdami savo objektu gyvenimo konkrečias ir kintančias sąlygas, jie negalėjo išvengti šios evoliucijos plačios įtakos, iš viso (du reste) šie sąjūdžiai savyje gali turėti pozityvių elementų. Tam tikri krikščionių ir nekrikščionių susitikimai

(Nukelta į 26 pusl.)

Politinės skirtybės ateitininkiškojo broliškumo žvilgiu

JUOZAS GIRNIUS

Svarbus rūpestis — tai išlaikyti ateitininkuose nuoširdų b r o l i š k u m ą, nepaisant visų galimų skirtybių. Šį rūpestį dabartiniu metu savaip jaučia tiek vyresnieji, tiek jaunesnieji.

Kokio pobūdžio šis rūpestis visų pirma yra, matyti iš minėtosios anketos atsakymuose prasiveržusio tokio klausimo: "Ar nebūtų mūsų organizacija tobulesnė ir idealesnė, jeigu mūsų tėvai, t. y. sendraugiai nustotų bartis ir peštis tarp savęs?". Dar konkrečiau pirštu į "mūsų vadus sendraugius" duria kita studentė, piktindamasi, kad jie "rinkimuose balsuoja pagal tai, ar kandidatas krikščionis demokratas ar frontininkas". Pats būdamas sendraugis, ginčyčiau, kad jau tiek daug sendraugiai "peštumėmės tarp savęs" ar kad ateitininkų rinkimuose težiūrėtume kandidatų vienokios ar kitokios priklausomybės kitoms organizacijoms. Tačiau faktas, kad krikščionių demokratų ir frontininkų politinė įtampa jaunuosiuose pergyvenama kaip neigiama apraiška. Iš cituotųjų ir kitų anketos atsakymų matyti, kad vienur ar kitur patirtas sendraugių "barimasis" naikina jaunimo pagarbą vyresniesiems ir nejučiomis tolina vienus nuo antrų. O tai daug pavojingiau už visus sendraugiškus "išsiskyrimus" (sendraugiai ir "pasibardami" lieka ateitininkuose, o tie jaunesnieji, kurie po studijų neįsijungia į sendraugius, faktiškai palieka ir pačią organizaciją).

Esu priėjęs klausimą, kurį liesti beveik lygu imti žariją plikomis rankomis. Kiekvienas šiuo klausimu pasisakymas esamoje padėtyje gresia būti vienų ar kitų savaip išsiaiškintas ir ne taip suprastas, kaip buvo turėtas mintyje. Kai bet kuriuo klausimu skiriamasi, visada nelengva ne tik susikalbėti, bet ir kalbėtis. Užuot blaivaus dalykų svarstymo, atsiduriama aistrų sąmyšyje, kur iš tiesų tegirdimas tik savo paties balsas. Tačiau nieko negalima pasiekti, nesikalbant, nes visus nesusipratimus galima išblaškyti tik paties dalyko išsiaiškinimu. Tokio išsiaiškinimo yra reikalingas ir mūsų liečiamasis klausimas. Kaip tik dėl to, jog šis klausimas yra virtęs lyg savotiška žarija, reikia juo kalbėti atvirai, bet drauge ramiai, nutildant visas polemines aistras, su visa ateitininkiška atsakomybe. Reikia šį klausimą aiškintis su visu šaltumu, su kuriuo gydytojas žengia į operacinę, ir drauge su visa meilės šiluma, kuri yra tarp brolių.

Kaip gi iš tiesų yra su ateitininkų (jaunesnieji tuojau pat patikslintų — sendraugių) vadinamuoju politiniu skilimu į krikščionis demokratus ir frontininkus?

Tai ir daro šį klausimą žarija, kad jo atsakymas išsiskiria pagal skirtingas pozicijas. Kaip kas į tą "skilimą" žiūri, priklauso nuo to, kokia kieno paties pozicija. Vieni politiškai reiškiasi tradicinėje katalikų partijoje — krikščionyse demokratuose. Antri telkiasi į rezistencinės kovos metais veikusio Lietuvių Fronto "bičiulius" (patikslinant, kai kurie savo metu veikusieji Lietuvių Fronte, išeivijoje savo politiniam reiškimuisi pasirinko krikščionis demokratus, o į frontininkus įsijungė ir tų, kurie anksčiau Lietuvių Fronte nebuvo dalyvavę). Pagaliau treti (daugiausia jaunesnieji, bet ir dalis vyresniųjų) aplamai mažiau turi politinio intereso ir nepriklauso nė vienai politinei organizacijai. Kas pats priklauso krikščionių demokratų organizacijai, tas savaime frontininkus linkęs laikyti "atskilėliais", nes laukia, kad visi sąmoningi katalikai reikštųsi vienoj tradicinėj katalikų partijoj — krikščionyse demokratuose. Kas į politinę veiklą yra įsijungęs tik per Lietuvių Fronto rezistencinę kovą, tas lygiai savaime laiko savo teise ir toliau jame reikštis, stebėdamasis, kokiu pagrindu norima jį laikyti "atskilėliu" nuo tos partijos, kuriai jis niekada nepriklausė. Kas pagaliau

Nacionalinė Mažvydo Biblioteka

stovi nuošaliai nuo abiejų, tas taip pat "savaime" stengiasi neklausyti nei vienų, nei antrų aimanų, linkdamas laikyti "abu labu tokiu".

Savo požiūriu kiekvienas iš šių trijų žvilgių turi tam tikro pagrindo. Nors ir krikščionių demokratų partija nesutelkė visų lietuvių katalikų (o iš kitų krikščionių tik labai mažą dalį), vis dėlto ji reliatyviai sudarė vieną katalikų politinę srovę. Įsikūrus frontininkams, susidarė jau dvi katalikų politinės srovės. Kaip kieno būtų į tai žiūrima, šiaip ar taip, politinė katalikų vienybė nebeegzistuoja. O kadangi šios katalikų vienybės nebėra dėl frontininkų buvimo, tai ir laikoma juos "atskilėliais", suardžiusiais bendrą katalikų frontą. Iš antros pusės, frontininkai įsikūrė, ne atskildami nuo krikščionių demokratų, o savarankiškai susitelkdami kovai su Lietuvos okupantais. Autoritetinio režimo metais drauge su kitomis demokratinėmis partijomis ir krikščionys demokratai buvo nusmelkti ir pagaliau visiškai uždaryti. Ir buvusių krikščionių demokratų vadų daugelis faktiškai buvo pasitraukę iš politinės veiklos ir užsidarę savo įvairiose profesijose. Išskyrus studentų vienetus, specialiai susibūrusius visuomeniniams klausimams, to meto jaunoji karta politiškai brendo beveik be jokio ryšio su krikščionių demokratų partija. Ir kai, užėjus okupacijoms, reikėjo organizuotis rezistencinei kovai, teko patiems susitelkti. Taip ir kilo Lietuvių Frontas, ne skaldymo imantis, o tik būtino susitelkimo. Vėliau, pasitraukus iš Lietuvos, dalis buvusių Lietuvių Fronto narių įsiliejo (ar grįžo) į krikščionis demokratus, o dauguma, sulydyti rezistencinės kovos bičiulyste, sudarė Lietuvių Fronto Bičiulius, kurie pradėjo puoselėti savitą partinės diferenciacijos sąmpratą, jų pažiūra, labiau tautoje laiduojančią vienybę, negu ankstesnė. Tuo būdu ir turime dvi katalikų politines sroves. Tretieji "neutralieji" savotiškai atsiduria "tarp dviejų ugnių". Be abejo, dauguma jų nuoširdžiai norėtų, kad tebūtų viena katalikų politinė organizacija. Tai juos artintų į krikščionis demokratus. Bet jie taip pat vertina ir tuos žmones, kurie yra susitelkę į Lietuvių Fronto Bičiulius. Bandydami būti vienijančiuoju viduriu, jie vieną kartą nusivilia viena šalimi, antrą kartą — antra. Todėl pagaliau ir linkstama tarti: "Abu labu tokiu".

Kaip anksčiau pabrėžiau, kiekvienas iš šių trijų žvilgių

turi savo požiūriu atitinkamo pagrindo. Tačiau nė vieno iš jų negalima laikyti ateitininkišku požiūriu. Kadangi ateitininkai nėra politinė organizacija, tai ir joks politinis žvilgis negali būti laikomas ateitininkų žvilgiu. Visi trys žvilgiai turi ateitininkuose savo atstovų, ir todėl nėra teisės nė vieno jų visiems primesti. Tačiau, nors šiuo klausimu nėra vieningo ateitininkų nusistatymo, dėl to dar netenka kalbėti apie jokį ateitininkų "politinį skilimą". Kadangi ateitininkai nėra politinė organizacija, tai principiškai joje yra neįmanomas joks politinis skilimas. Todėl ir faktiškai, nepaisant to, kas vyko politiniuose katalikų santykiuose, ateitininkai nesuskilo.

Krikščionių demokratų ir frontininkų organizacijos veikia už ateitininkų organizacijos ribų. Kiek vieni ir antri pozityviai vykdo savuosius uždavinius, tai visiškai nedrumsčia ateitininkų. Drumstimas atsiranda tik tada, kai vienaip ar antraip susigundoma savo politinę skirtybę atspindėti ir ateitininkuose, pavyzdžiui, ir ateitininkų organizacijoj neužmirštant, kas kam priklauso už ateitininkų organizacijos ribų. Nelemčiausia pagunda — pamiršimas ateitininkiškojo brolišku-mo tiems savo idėjos broliams, kurie šio meto politinėje veikloje dalyvauja skirtingoj organizacijoj.

Tokio drumstimosi yra pasitaikę, kartais ir tikrai nelemto. Vienur ar kitur jo jaučiama ir ligšiol. Vienai ar antrai šaliai pasitaikęs nelaimingas išsišokimas, išsitarimas ar išsibarimas prisimenamas ilgiau, negu verta. Tačiau aplamai laiko būvyje vis daugiau visi jaučiame, kad ateitininkiškoji vienybė, savo pagrindu turinti Kristų, yra nepalyginamai aukščiau už visus galimus politinius, organizacinius ar asmenius, įsitempimus. Tų, kuriuos jungia kilni ryžtis "visa atnaujinti Kristuje", niekas negali esmiškai išskirti. Greičiau šios pagrindinės vienybės akivaizdoje visi kiti "skilimai" iš esmės maža ką tereiškia. Politiniai sambūriai atspindi tik laiko aplinkybes, o Kristaus tiesa yra amžina.

Besisielojant katalikų politinio išsiskyrimo aidu ateitininkuose, mano giliu įsitikinimu, reikia vienur vienybės nepervertinti, o kitur jos nenuvertinti. O pas mus kartais priešingai elgiamasi: arba vienybę padaroma lyg kokia nelygstamybe, arba, jos nepasiekus, faktiškai metamasi į antrą kraštutinumą, ieškant priešų tuose, kurie yra tos pačios dvasios broliai.

Ateitininkiškoji vienybė iš esmės yra katalikiškoji vienybė: esame vieningi, priklausydami Bažnyčiai, išpažindami jos krikščioniškąjį tikėjimą, laikydamiesi krikščioniškosios moralės ir įsipareigodami krikščioniškojo apaštalavimo darbui pačiu savo šūkiu "visa atnaujinti Kristuje". Ir kadangi šiuos katalikiškosios vienybės pagrindus lygiai visi nuoširdžiai išpažįstame, būtų nesusipratimas šnekėti apie ateitininkų "skilimą" dėl kurių kitų skirtybių. Stengtis būti vieningesniais, negu Bažnyčia reikalauja iš visų tikinčiųjų, nereikia nė ateitininkams. Pasaulietiniais klausimais katalikai yra laisvi skirtis. Tik iš šalies įsivaizduojama, kad katalikuose negali būti jokių skirtybių. Pagal tai manoma, kad ir ateitininkai visais klausimais turi būti visi vienodai nusistatę. Tai neteisingas vaizdavimasis. Be abejo, pagrindinių katalikiškumo ir lietuviškumo principų laikosi visi ateitininkai. O jei kuriam tie principai pasirodo laisvę gniaužiančia "geležine danga", tai jis savaime pasitraukia ir iš ateitininkų. Tačiau rėmimasis bendraisiais katalikybės ir lietuvybės pagrindais nieku būdu ateitininkų neniveliuoja uniformiška mase. Katalikiškoji pasaulėžiūra neišskiria nei kultūrinės, nei politinės laisvės, ir ateitininkai nėra nei "suvaržyti", nei "susivaržę". Įvairiais klausimais ateitininkuose pakankamai yra skirtybių. Imant pavyzdžiui literatūrą ar meną, vieni atstovauja "konservatinei", o antri — "avangardinei" pozicijai. Nieko nuostabaus, kad ir politikoj gali būti panašiai išsiskiriama, kaip literatūroj ar mene. Ir anksčiau buvo vienokio ar kitokio politinio išsiskyrimo (ne be pagrindo krikščionių demokratų bloke nepriklausomybės laikais buvo Ūkininkų Sąjunga ir Darbo Federacija). Šio meto katalikų politinį išsiskyrimą dramatiškesniu daro greičiau tik tai, kad jis yra pasireiškęs ir organizaciniu pavidalu, ir gilesne įtampa. Be to, daug reiškia ir tai, kad politika platesnius sluoksnius daugiau jaudina, negu literatūra ar menas.

Be abejo, nurodyti, kad ir katalikuose gali būti skirtybių, nieku būdu nereiškia apskritai nuvertinti vienybę, kaip gali būti pagundos, besiginant nuo skaldymo priekaištų. Tai tik perspėti, kad dėl antrinių skirtybių netenka pamiršti pirminės vienybės. To, kas yra daugiau esminga, neturi nustelbti tai, kas yra mažiau esminga.

Svarbiausia, kur kokios skirtybės bekiltų, visur privalu savo tarpe išsaugoti pagarbą. O kur iš esmės esama tos pačios minties ir tos pačios širdies, privalu išsaugoti ne tik savitarpio pagarbą, bet ir tikrą broliškumą. Ir tam drumstimuisi, kuriuo ateitininkuose atsispindi šio meto katalikų politinis išsiskyrimas, nugalėti pagrindinė sąlyga yra ateitininkiškasis broliškumas. Keldamas tai, nemanau skųstis, kad aplamai jo stokotume. Tai būtų aimina be pagrindo. Nors vienur ar kitur kada ir pasitaikė koks nelemtas jo pažeidimas, apskritai visą laiką gyvai jautėme ateitininkiškąją vienybę. Jei būtume stokoję ateitininkiškojo broliškumo, tai politinis krikščionių demokratų ir frontininkų išsiskyrimas būtų galėjęs nuvesti ir į pačių ateitininkų išsiskyrimą. Tačiau ne tik to neatsitiko, bet ir niekada tokio pavojaus nebuvo. Todėl galutinai ateitininkišką broliškumą laikau tikresniu dalyku už bet kokius antraeilius išsiskyrimus. Ateitininkiškasis broliškumas savaime pamažu sklaido visus nesusipratimus, kokių kur kada buvo susitvenkę. Nuoširdžiai tikiu, kad jis galutinai nugalės visus "įsitempimus".

Reiškiu šį savo tikėjimą, atvirai prisipažindamas, kad tik atėjęs ateitininkų priešakin pilnai ir tikrai patyriau, kiek, nepaisant visko, yra ateitininkuose giliai broliško nusiteikimo ir nusistatymo. Nors nesu iš "trečiųjų neutraliųjų", tačiau savo ateitininkiškose pareigose niekur nesusidūriau su kliuviniais, kilusiais iš vadinamojo "politinio skilimo". Priešingai, visur ir lygiai iš visų patyriau nuoširdų nusiteikimą ir geros valios nusistatymą ateitininkiškoj veikloj vadovautis krikščioniškosios meilės ir savitarpio pagarbos dvasia.

Laikau tai liudijimu, kad Nepaprastoji konferencija iš įvykio tikrai virsta vyksmu, kuriame jos dvasia skleidžiasi visoje organizacijoje, žadindama nuoširdų broliškumą ir džentelmenišką nusiteikimą, jaunatvišką entuziazmą ir brandžią ryžtį grumtis su kasdienybės nelemtybėmis. Visiems sunkiesiems šio svetur meto uždaviniams sėkmingai ištesėti reikia daugiau rankų, negu turime. Todėl gyvybiškai svarbu savo energijos neeikvoti bergždiems įsitempimams, o visu nuoširdumu susitelkti esminių uždavinių vykdymui.

Bet kas iš to viso konkrečiai? Iš anksto laukiu šio klausimo, kuriuo nevienas išreikš savo nusivylimą: tikrovė ne-

pakeičiama nei jos analize, nei kilniomis viltimis! Kas iš to, kad principiškai paneigiamas ateitininkų politinis išsiskyrimas, laikant jį tik krikščionių demokratų ir frontininkų reikalu? Vis tiek lieka faktas, kad abiejose šiose politinėse srovėse veikia tie patys ateitininkai. Kas iš to, kad apeliuojama į ateitininkišką broliškumą, iš jo tikintis visų nesusipratimų bei įsitempimų nugalėjimo? Vis tiek, nenugalėjus politinio išsiskyrimo, vis iš naujo bus progos jam atsispindėti ateitininkuose naujais nesusipratimais bei įsitempimais.

Be abejo, tikrovė yra nepaneigiama: jau dvidešimts metų veikia du katalikų politiniai sambūriai, ir tenka su šia tikrove skaitytis. Ne ateitininkai yra atsakingi dėl šio katalikų politinio išsiskyrimo. Ne ateitininkai gali šiuos du poltinius katalikų sambūrius ir suvienyti. Imtis šioje "byloje" arbitro vaidmens ateitininkai nei faktiškai gali, nei turi teisės. Ir krikščionys demokratai, ir frontininkai yra savarankiškos politinės organizacijos, kurios tik pačios gali spręsti savo santykių klausimus. Bet koks ateitininkų į šį reikalą maišymasis būtų ėmimasis jiems iš esmės svetimo uždavinio. Nebūdami politinė organizacija, ateitininkai visada liko ir turi likti nuošaliai nuo partinių kovų ar įtampų. Nors ir turėdami iš uždavinių visuomeninį savo narių sąmoninimą, ateitininkai negali būti lyginami "jauniesiems demokratams" ar "jauniesiems respublikonams" kaip šių partijų prieaugliui. Eidami į politinį darbą, ateitininkai į jį eina savo asmenine atsakomybe ir todėl neatsako nei už krikščionis demokratus, nei už frontininkus, nors ir abiejuose sudaro greičiausiai absoliučią daugumą.

Kiekvienas šiuo klausimu galime reikšti savo paties nuomonę. Mano išmanymu, mažiausiai sėkminga išeities ieškoti, absoliutinant tai, kas yra reliatyvu, ir pagal tai vadovautis griežtu "arba — arba" principu. Organizacinės formos visada yra reliatyvus dalykas: gali būti piktai įsitempiama ir toj pačioj vienoj organizacijoj; priešingai, gali būti sutariama ir skirtingose organizacijose. Todėl, man regis, nereikia klausimą suvesti į alternatyvą: arba vienybė (formalaus susivienijimo prasme), arba "kova" (priešiško nusistatymo prasme). Yra ir trečia galimybė — sklandus abiejų sutarimas. Ši galimybė atrodo nieko nelaiminti, bet iš tiesų laikau ją labiau-

siai viltinga. Kaip bet kokia kita, taip ir politinė vienybė pasiekiama tik tada, kai jai pribręstama. O bet kokiai vienybei gali būti pribręstama, tik patiems žmonėms susigyvenant, nes visos organizacijos remiasi ne tik atitinkamomis idėjomis, bet ir žmonėmis, jų draugišku susiartinimu. Šia prasme, užuot buvusi formaliai nutariama, kiekviena vienybė greičiau yra savaimingai išugdoma.

Tai ir mes visi turime atsiminti. Norint nuoširdžiai siekti politinės katalikų vienybės, reikia jos kantriai siekti, o ne iš karto jai kelią užkirsti ultimatyviniu "arba — arba". Jei dabartinį katalikų išsiskyrimą politiniame gyvenime laikome blogu dalyku, tai nereikia jo dar patiems bloginti. Bet koks "arba — arba" tik gilina išsiskyrimą, o ne į sutarimą veda. Sutarimas yra įmanomas, tik abiems pusėms viena antrą lojaliai pripažįstant ir atitinkamai gerbiant. Tiek augs vieningo sutarimo galimybė, kiek išsiskleis savitarpio pagarba. O kai bus nuoširdžiai sutariama, nors ir skirtingose organizacijose veikiant, bus pagrindo vilčiai anksčiau ar vėliau pasiekti ir organizacinę vienybę, jei tai bus tikslingesniu dalyku pripažinta.

Faktinės padėties negalima pakeisti jokio magiško posėdžio nutarimu. Tačiau galima ir reikia į šią padėtį pažvelgti n a u j u ž v i l g i u.

Be abejo, politinis katalikų išsiskyrimas nėra nesukėlęs kai kurių nelemtų įtampų. Tačiau apskritai jis nėra toks jau dramatiškas, kaip kartais dramatizuojame. Netenka šiuo atveju vaizduotis "gerųjų ir blogųjų" (good and bad guys) grumtynes. Priešingai, abi pusės yra lygiai garbingos. Kas nėra arogantiškas ignorantas ar aklas fanatikas, negali ginčyti krikščionių demokratų didžių nuopelnų. Tai garbingos tradicijos partija, nestokojusi nei valstybinės atsakomybės, nei socialinio pažangumo. Tarp šios partijos vadų sutinkame pačių šviesiausių ateitininkų. Visa tai nuoširdžiai pripažįstu, nors pats šiai partijai nepriklausau: Lietuvoje į ją įsijungti buvau dar jaunas, o vėliau įsijungiau į Lietuvių Fronto Bičiulius. Savaime aišku, niekam netenka abejoti, kad šių pastarųjų taip pat nelaikau negarbingais. Tai sąjūdis, kuris telkia žmones sulydytus rezistencinės kovos ir pasiryžusius siekti Lietuvai laisvės ir šviesios ateities po vergijos metų. Tarp jų

taip pat matau žmonių, kuriais visi ateitininkai galime didžiuotis nemažiau, kaip krikščionių demokratų šviesiaisiais vadais.

Pasisakymui dėl abiejų šalių lygaus garbingumo neatsitiktinai pasirinkau asmeninę (pirmojo asmens) formą. Šia forma kalbant, akivaizdžiausiai matosi, kaip "gerųjų ir blogųjų" įvaizdis savaime išsisklaido. Niekas nelaiko "blogaisiais" tų, kuriems priklausyti pats pasirinko. Bet kas taip pat gali "blogaisiais" vadinti ir antrą šalį, joje matydamas tuos, kuriuos jis pats gerbia?! Jei vieni ar antri būtume iš tiesų "blogieji", tai "geroji šalis" turėtų bėgti nuo "blogosios šalies", o ne su ja siekti vienybės ar bent sutarimo.

Nėra principinės priešybės tarp krikščionių demokratų ir frontininkų, nes ir frontininkai taip pat yra ir krikščionys, ir demokratai. Lygiai abiejų pagrindinės pažiūros į valstybę remiasi krikščioniškąja žmogaus samprata. Pagrindinę skirtybę sudaro tik kitokia partinės diferenciacijos samprata. Tai vadinamoji "nepasaulėžiūrinė politika". Poleminiame įkartštyje visko buvo joje įžiūrėta, nepasistengus dalyko suprasti. Iš tiesų šia partinės diferenciacijos samprata buvo tik pasisakoma už anglosaksinį, o ne europinį partijos tipą. Žinoma, galima diskutuoti, kuris partijų tipas geriau leidžia demokratinei santvarkai funkcionuoti. Bet, šiaip ar taip, tai ne principinis, a techninis klausimas. Šiuo metu tai lieka ir grynai akademinis klausimas. Net ir Lietuvoje jo sprendimas priklausytų ne nuo vienų katalikų, o nuo visų bendro nusistatymo.

Pagaliau nė individualiai krikščionys demokratai ir frontininkai neišsiskiria taip, kad vienoj pusėj būtų "kokybė", o antroj "atlaikos". Abiejose pusėse yra principingų žmonių, kurie nesileidžia aplinkos lankstomi. Bet taip pat abiejose pusėse yra žmonių, kuriuos už viską labiau lemia oportunistinės pagundos. Abiejose pusėse yra žmonių kupinų idealizmo, degančių entuziazmu, paslankių aukai. Bet taip pat abiejose pusėse yra žmonių smelkiamų abejingumo, sunkiai išjudinamų, benykstančių kasdienybėj. Abiejose pusėse yra žmonių, nuoširdžiai atsidedančių ateitininkiškojo jaunimo globai ir kitiems darbams. Bet taip pat abiejose pusėse yra žmonių, kurių visas "krutėjimas" išsisemia tik niurzgimu, "priešų" kritikavimu ir defetizmo skleidimu.

Ar šis dvasinis "išsiskyrimas" neturi teikti daugiau rūpesčio už visą politinį išsiskyrimą? Nežinau, kaip šį klausimą atsakytų politiškai išsiskyrusios šalys. Bet ateitininkiškuoju žvilgiu be mažiausio svyravimo atsakau: taip, šis dvasinis išsiskyrimas yra daug pavojingesnis visais atžvilgiais. Į jį visų pirma ir tenka kreipti dėmesį tiek ateitininkuose, tiek krikščionyse demokratuose ir frontininkuose. Kai politinis išsiskyrimas yra lygiai garbingų srovių išsiskyrimas, tai šis dvasinis išsiskyrimas savyje slepia gyvybės ir mirties įtampą. Kas leidžiasi dvasiškai sunykti, tas sunyksta lygiai viskam — tiek ateitininkams, tiek krikščionims demokratams ar frontininkams. Todėl ir turi būti lygiai bendras visų rūpestis visomis pastangomis nusikreipti prieš šį dvasinį išsiskyrimą savo pačių tarpe. Tai uždavinys giliau susirūpinti mūsų pačių dvasine verte — žmogiškąja kokybe. Galutinai mažiau svarbu, kas kurioje "pusėje" stovi; daugiau svarbu, kas jis pats žmogiškai yra. Nieko man nereiškia tas politinis "bičiulis", kurio sūnūs jau nebeauga lietuviais. Ir tikru bičiuliu laikau tą politinį "priešininką", kuris savo vaikų neparduoda už tariamą laimę nebebūti lietuviais. Kitais žodžiais, vertinu žmogišką kokybę, o ne partinę priklausomybę. Taip tardamas kaip priklausąs vienai šaliai, to paties žvilgio laukiu ir iš to, kuris priklauso antrai šaliai. O abu drauge šio meto tariamieji politiniai "priešininkai" tarkime kaip ateitininkai sau patiems ir visiems kitiems: broliškai žadinkime tuos, kuriuos įvairios vilionės gundo žmogiškai sunykti, o vėliau, kai rasime laiko, pažiūrėsime, ar iš tiesų turime dėl ko savo tarpe grumtis.

Gerai suprantu tokio kreipimosi "nepolitiškumą". Bet gal būt, kai įprastinės priemonės nieko neišpainiojo, pravartu ir į politines painiavas pažvelgti "nepolitiniu" žvilgiu. Kai bus bendrai rūpinamasi tuo, kas šiuo metu labiausiai yra esminga, tai savaime blės ir tos įtampos, dėl kurių jaudinamasi, bet nieko pozityviai nelaimima.

Pasisakiau dėl ištisos eilės klausimų, neišskyrus nė tų, kurie yra ginčiniai klausimai. Todėl visiškai nelaukiu, kad ir manasis pasisakymas neiššauktų vienokio ar kitokio ginčijimo. Telaukiu, kad visame klausimų svarstyme manasis žvilgis būtų lojaliai suprastas, kaip pats jį išreiškiau. Pasi-

sakiau, kaip kas man atrodo, su visu atvirumu, nes be atvirumo nėra nė nuoširdumo. O savo ruožtu be nuoširdumo niekada negalima nei susiprasti, nei susikalbėti. Esu įsitikinęs, kad juo kur yra vienokio ar kitokio išsiskyrimo, juo labiau ten reikia atviro nuoširdumo. Tai pagrindinis dalykas išlaikyti savitarpio pagarbai, nepaisant vienokio ar kitokio išsiskyrimo. O kur išsaugoma vienų antriesiems pagarba, ten visada lieka atviras kelias rasti ieškomai santarai. Todėl šį visą manąjį pasisakymą ir galėčiau suglausti trimis apeliavimais: a. daugiau s a v i t a r p i o p a g a r b o s tuose, kurie šiuo metu yra politiškai išsiskyrę, b. daugiau visuose a t e i t i n i n k i š k o b r o l i š k u m o, c. daugiau k r i k š č i o n i š k o i d e a l i z m o, teikiančio žmogui dvasinę kokybę!

Galime būti "vienuose", bet dėl to nelaikykime priešais nė "antrųjų", nes ir "vienus" ir "antrus" sieja tas pats ateitininkiškasis broliškumas. Meilės vienybė leidžia broliškai gyventi, nepaisant visų galimų skirtybių. Neįsivaizduokime nevienybės ten, kur jos nėra, ir siekime vienybės ten, kur jos reikia. Nėra ir negali būti tikros nevienybės tuose, kurie esame susitelkę į katalikiškąsias organizacijas. Bet reikia gyvinti vienybę ir su tais katalikais (ir kitais krikščionimis), kurių daug yra kitose įvairiose organizacijose. Pagaliau reikia puoselėti visos mūsų bendruomenės lietuviškąjį broliškumą.

(Atkelta iš 15 psl.)

gali būti pageidaujami; sprendimas apie tokius susitikimus paliekamas kompetentingiems ir įtakingiems politinėje srityje katalikams, jeigu tik jie laikosi Bažnyčios socialinės doktrinos ir bažnytinių autoritetų direktyvų. Harmoninga ir progresyvi evoliucija yra vertesnė už brutalią revoliuciją. Taika turi būti visų geros valios žmonių kūrinys ir tie, kurie šį darbą dirba, yra atsistoję ant gero kelio. Galop, Jonas XXIII primena, kad negalima pasiekti taikos be kuriančiojo ir atperkančiojo Dievo pagalbos ir dėl to jis meldžiasi Dievui už Taiką ir visus žmones, ypatingai gi už labiausiai nužemintuosius.

Vertė *PETRAS SPETYLA*

TAUTINIAI KOMITETAI IR EGZILINĖS VYRIAUSYBĖS PASAULINIŲ KARŲ METU [1]

J. KAIRYS, Vokietija

Du buvę pasauliniai karai sudarė galimybę kai kurioms tautoms tapti laisvoms, sukurti naujai arba atstatyti jau seniau turėtą valstybinį gyvenimą, kai kurioms iš jų vėl viso to netekti ir t. t. Kovai už savo laisvę bei išsilaisvinimą susidarydavo tautiniai komitetai, buvo sudaromos egzilinės vyriausybės[2], buvusios vyriausybės vykdavo į egzilį[3] ir pan. Sąryšyje su tokiu vyksmu bei susidarančia tam tikra padėtimi susikurdavo ir atatinkami tarptautinės teisės principai, jos papročiai.

Kad ir labai trumpai, bet čia ir bus apie tai kalbama. Kaikuriems skaitytojams gal bus prisiminimu girdėto, matyto, pergyvento, o kai kuriems gal ir visai nauju dalyku, bet visais atvejais aktualiu ne vien aktyviai dalyvaujantiems politikos gyvenime, bet ir jo stebėtojams, nes abu buvę pasauliniai karai savo padariniais nėra vien praeitis, bet ir dabartis ir dar ateitis.

1. Tautiniai komitetai ir egzilinės vyriausybės pirmo pasaulinio karo metu.

Per pirmą pasaulinį karą daugelis tautų siekė savo nepriklausomybės ir valstybinio gyvenimo sukūrimo arba netektos nepriklausomybės bei valstybinio gyvenimo atstatymo. Pavyzdžiu paminėtini ypač čekoslovakai ir lenkai.[4].

Čekoslovakų Užsienio Komisija, vėliau pavadinta Tautine Taryba, buvo įsteigta 1915 m. Paryžiuje. 1918 m. Prancūzijos vyriausybė pripažino šią Tarybą aukščiausiu organu bendriems Čekoslovakijos reikalams ir laikė ją užuomazga būsiančiai vyriausybei. Po kelių mėnesių panašų pripažinimą padarė Didž. Britanijos ir USA vyriausybės.

Tautinė Taryba atlikinėjo vyriausybės funkcijas, nors valstybė dar ir neegzistavo. Bet neužilgo iš jos išsivystė laikina vyriausybė, kurią tuoj pripažino Prancūzija ir Italija.

Pripažinimas buvo motyvuojamas tautos siekiu turėti savo valstybę.

Ši vyriausybė tiesiog ir per savo paskirtus atstovus palaikydavo ryšius su ja pripažinusiomis vyriausybėmis ir atlikinėdavo kitus uždavinius, surištus su ano meto reikalavimais.

Lenkų judėjimas už savo valstybės atstatymą vyko pačioje Lenkijoje, Rusijoje ir kitur. Bet pripažinimą vyriausybės egziline tesusilaukė Lenkijos Tautinis Komitetas, įsikūręs 1917 m. vasarą Paryžiuje.

Pradžioje šis komitetas buvo pripažintas lenkų vieša institucija, o vėliau vyriausybe de facto. Gavęs pripažinimą egziline vyriausybe, šis komitetas vykdė funkcijas, panašias į čekoslovakų egzilinės vyriausybės funkcijas.

2. Tautiniai komitetai, egzilinės vyriausybės ir vyriausybės egzilyje antro pasaulinio karo metu.

Antras pasaulinis karas išvilko į tarptautinę areną ne vien jo metu nepriklausomybės neturėjusių ir valstybiškai negyvenusių tautų, bet jau ir nepriklausomai bei valstybiškai gyvenusių.

a. Nepriklausomybės neturėjusios bei valstybiškai negyvenusios tautos.

Antro pasaulinio karo metu taip pat buvo sudarinėjamos egzilinės vyriausybės ir jos pripažįstamos sudarinėjimo bei pripažinimo metu dar neegzistavusioms valstybėms. Čia paminėtini filipinai ir laisvieji indai.

Filipinų egzilinė vyriausybė buvo sudaryta 1942 m. Nors šios vyriausybės sudarymo metu patys Filipinai buvo dar Japonų valdžioje, bet USA pripažino vyriausybę egziline, o Filipinus nepriklausoma valstybe. Vyriausybė buvo paskelbusi karą ašies valstybėms.

Laisviesiems indams vyriausybė buvo sudaryta 1943 m. ašies valstybių įtakoje ir jų pripažinta. Bet pasireikšti kaip valstybės vyriausias organas ji dar nesuspėjo.

b. Nepriklausomai bei valstybiškai gyvenusios tautos.

Kai kurios iš šios rūšies tautų kad ir jėga buvo aneksuotos, bet dar be karo, kai kurios aneksuotos tik nukariavus jas, kai kurios buvo tik karu okupuotos.

1) Be karo aneksuotos.

Iš aneksuotų be karo yra laikytinos Čekoslovakija, Lietuva, Latvija ir Estija.

Čekoslovakiją aneksavo hitlerinė Vokietija 1939 m. pavasarį. Bet šią aneksiją alijantai nebuvo pripažinę, nes ji buvo padaryta jėga ir nebuvo ratifikuota Čekoslovakijos parlamento. Čekai patriotai pradėjo kovą už krašto išlaisvinimą. Tam tikslui 1939 m. rudenį Paryžiuje buvo įsteigtas Tautinis Komitetas, kurį tą pačią dieną Prancūzijos Respublikos vyriausybė pripažino jį atstovaujančiu Čekoslovakijos reikalus, turinčiu teisę organizuoti karo pajėgas ir daryti visa, kas reikalinga kraštui išlaisvinti. Panašų pripažinimą padarė ir Didž. Britanijos vyriausybė.

1940 m. liepos mėnesį šis komitetas buvo perorganizuotas ir iš jo sudaryta laikinoji vyriausybė, gavusi iš alijantų pusės visišką pripažinimą. Ši vyriausybė paskelbė karą ašies valstybėms, sudarinėjo atatinkamas sutartis ir t. t.

Lietuvą, Latviją ir Estiją antras pasaulinis karas užklupo jam nepasirengusias. Be to, karo išvakarėse joms už akių ir slaptai hitlerinė Vokietija su Sovietų Sąjunga susitarė apie savo įtakas jose. Po to sekė raudonosios armijos okupacija ir įjungimas į Sovietų Sąjungą.

Kas liečia įjungimą šių valstybių į Sovietų Sąjungą, tai, turint galvoje visas mums žinomas aplinkybes, ji nėra ir negali būti teisėta tarptautinės teisės prasme. Todėl ir nenuostabu, kad absoliuti dauguma laisvų valstybių nepripažįsta jo, dar tebepripažįsta ir laiko šių kraštų ir diplomatinių tarnybų atstovus, nors jie niekad negalėjo, negali ir negalės atstovauti nei egzilinių vyriausybių, nei vyriausybių egzilyje, ir t.. t.

2) Karu aneksuotos.

Čia paminėtinos Abesinija[5], Lenkija ir Luksemburgas.

Abesinijos karalius Negusas vyko į egzilį tik įsitikinęs, jog nebepajėgs atsispirti fašistinės Italijos karinėms pajėgoms.

Užkariavimą Abesinijos kai kurios valstybės pripažino de iure, o kai kurios tik de facto. Pirmosios egzilyje buvusį karalių ir toliau laikė Abesinijos teisėtu valdovu. Kai Italija 1940 m. birželio 10 d. įstojo karan hitlerinės Vokietijos pu-

sėje, Didž. Britanija paskelbė Neguso vyriausybę teisėta. Pastaroji paskelbė Italijai karą, užmezgė diplomatinius ryšius su Sovietų Sąjunga ir t. t.

Lenkiją hitlerinės Vokietijos karinės jėgos užpuolė 1939 m. rugsėjo 1 d. Vėliau prisidėjo ir Sovietų Sąjunga. Šiems dviems užpuolikams baigiant užimti kraštą, buvusi Vyriausybė išvyko į egzilį. 1939 m. rugsėjo 30 d. buvęs prezidentas atsistatydino ir, remdamasis konstitucija, paskyrė sau pavaduotoją. Pastarojo pavedimu buvo sudaryta nauja vyriausybė iš visų partijų atstovų. Atsišaukime į tautą buvo pažadėta demokratinė santvarka išlaisvintai Lenkijai ir buvo paleistas tuometinis nedemokratiškas seimas. Jo vieton iš visų partijų atstovų buvo sudaryta Laikinoji Tautos Atstovybė, o vėliau Tautinė Taryba.

Lenkų vyriausybė egzilyje jau nebuvo konstitucinga, nes pagal konstituciją atsistatydinęs prezidentas savo pavaduotoją tegalėjo skirti tik trims mėnesiams; nebuvo ir seimo. Bet kadangi jos persitvarkymas įvyko karo metu, tai Didž. Britanija laikė ją vistiek teisėta.

Kilus karui hitlerinės Vokietijos su Sovietų Rusija, Lenkijos vyriausybė egzilyje susitarė su pastarąja apie Lenkijos karo dalinių įsteigimą iš ten laikytų lenkų belaisvių ir palaikė su ja kitus ryšius. Bet 1943 m. Sovietų Sąjunga atsimetė nuo šios vyriausybės ir 1944 m. pripažino Lenkijos Laisvės Komitetą Liubline, veikusį ir prieš hitlerinės Vokietijos okupaciją Lenkijos ir prieš Lenkijos vyriausybę egzilyje. Po ilgų derybų šios vyriausybės su liubliniškiu komitetu, 1945 m. birželio 28 buvo sudaryta Lenkijos tautinės vienybės vyriausybė, kuri vėliau sulaukė pripažinimo ne vien iš alijantų, bet ir iš kitur.

Luksemburgo vyriausybei dar prieš karą tautos atstovybė buvo suteikusi neribotus įgaliojimus veikti nelaimei ištikus kraštą. Todėl egzilyje šios vyriausybės teisėtumu nieks neabejojo.

Vyriausybė aktyviai reiškėsi ano meto tarptautiniame gyvenime, surištame su savo krašto išlaisvinimu iš hitlerinės okupacijos: ji nutraukė diplomatinius santykius su ašies valstybėmis, užmezgė juos su Sovietų Sąjunga ir pan.

3) Karu okupuotos.

Iš šios rūšies tautų buvo tokių, kurių vyriausybės vyko į egzilį, buvo ir tokių, kurių vyriausybės liko okupuotame savo krašte, bet susidarė ir egzilinės vyriausybės.

a) Tautos su vyriausybėmis egzilyje.

Prie šios kategorijos tautų priskirtini norvegai, olandai, belgai, graikai ir jugoslavai.

Norvegijon hitlerinės Vokietijos kariuomenė įsibrovė 1940 m. pavasarį. Karalius su savo vyriausybe, matydami kraštui gresiantį pavojų, gavo iš parlamento neribotus įgaliojimus veikti kraštui kritišku metu ir tų pačių metų vasarą išvyko į egzilį. Jiems išvykus, okupantas paskelbė Norvegijos parlamentą esant paleistą, karalių netekusį savo turėtų teisių ir sudarė Valstybės Tarybą, vadovaujamą Quisling'o. Bet neutralios valstybės, o ypač alijantai, ir toliau laikė buvusią Norvegijos vyriausybę teisėta.

Ši vyriausybė susitarė su Didž. Britanija vesti karą prieš užpuoliką ir sudarinėjo kitas tarptautines sutartis bei darė visa, kas buvo reikalinga atkovoti savo kraštui okupanto išplėštą laisvę.

Olandijos karalienė Vilhelmina su savo vyriausybe nuvyko į Angliją. Iš čia ji vadovavo savo pajėgoms prieš okupantą, paskelbė karą Japonijai su Italija, užmezgė diplomatinius santykius su Sovietais ir t. t.

Plati teisė karaliui veikti pavojaus metu valstybei yra numatyta 1938 m. konstitucijos pakeitime. Bet tokia teisė galioja pačioje Olandijoje, o ne už jos ribų. Buvo ir kitų teisinių trūkumų, bet jau nekonstitucinių. Visiems jiems pašalinti griebtasi ypač Stimsono doktrinos. Ir taip Olandijos vyriausybė egzilyje buvo laikoma teisėta.

Belgijos vyriausybė irgi paliko savo kraštą. Su ja vyko ir koalicijai priklausę politikai. Bet tuometinis karalius pasiliko krašte ir hitlerinei Vokietijai pasirašė kapituliacijos aktą. Vyriausybė egzilyje nepripažino jo pasirašytos kapituliacijos ir nutarė prieš užpuoliką kariauti.

Belgijos vyriausybės teisinė padėtis buvo kitokia, nei Norvegijos ir Olandijos vyriausybių egzilyje. Pagal konstituciją, karalius su vyriausybe turėjo veikti bendrai. Bet kadangi buvo karas, tai Prancūzijos ir Didž. Britanijos vyriausybės laikė ją teisėta.

Graikija kad ir atrėmė fašistinės Italijos užpuolimą, bet suklupo prieš hitlerinę Vokietiją. Ir taip vienas iš jų generolų pasirašė su abiemis užpuolikais karo paliaubas. Bet į Kretą pabėgęs karalius nepripažino šių paliaubų, kaip nekompetentingo asmens pasirašytų, atšaukė jas, vedė toliau karą prieš okupantą, tautai pažadėjo demokratinę santvarką ir t. t.

Vyriausybės egzilyje teisėtumo klausimas nebuvo ir keltas, nes jau prieš karą kraštas buvo valdomas diktatoriškai, gi egzilyje vyriausybės teisinė padėtis nebuvo pasikeitusi.

Jugoslavijos vyriausybės egzilyje kelias buvo kreivesnis, nei aukščiau minėtų. 1941 m. kovo 25 d. Jugoslavijos vyriausybei patenkinus kai kuriuos ašies reikalavimus, antrą dieną valdžią perėmė karalius. Pradėjus hitlerinės Vokietijos kariuomenei žygiuoti į kraštą, jis su savo vyriausybe išvyko į egzilį.

Teisėtumas šitos vyriausybės irgi nebuvo keltas, nes prieš apleidimą savo krašto kurį laiką dar valdė jį. Be to, karaliaus karūnacijoje dalyvavo net ir ašies diplomatinės tarnybos atstovai.

Būdama egzilyje, vyriausybė nutarė kariauti su užpuoliku. Karui vadovavo gen. Michailovičius. Bet vyriausybės egzilyje ir šitojo generolo padėtį sunkino Kroatijos pasiskelbimas neprikl. karalija, jos prisidėjimas prie ašių ir Tito su savo taip vadinamu Tautiniu Komitetu, kuris nepripažino vyriausybės egzilyje ir kovojo ne vien prieš vokiečius, bet ir prieš gen. Michailovičiaus vadovaujamą armiją. Be to, Tito poziciją sustiprino Didž. Britanijos ir USA 1944 m. gruodžio 21 pripažinimas jo savo partneriu.

Taigi, Jugoslavijos vyriausybės reikale gavosi dvilypumas — karaliaus vyriausybė egzilyje buvo laikoma de iure, o Tito de facto. Bet Maskva buvo nuėjusi dar toliau; jau metais anksčiau ji Tito vadovaujamą Komitetą laikė teisėta vyriausybe Jugoslavijai. Vėliau ir kiti alijantai pasekė ją.

b) Tautos su vyriausybėmis namuose ir su egzilinėmis vyriausybėmis.

Prie tautų, kurios turėjo vyriausybes namuose ir egzilines vyriausybes, yra priskirtini prancūzai, danai, bulgarai ir vengrai.

Prancūzijai kapituliavus prieš hitlerinę Vokietiją, buvo sudaryta taip vadinama Vichy vyriausybė. Bet alijantai nepripažino jos, gi gen. de Gaulle dar prieš šios vyriausybės sudarymą kvietė prancūzus spiestis apie jį kovai prieš ašies valstybes. Didž. Britanijos vyriausybė pripažino de Gaulle prancūzų vadu šitoje kovoje ir pažadėjo po karo atstatyti nepriklausomą ir didelę Prancūziją. Panašiai padarė ir Maskva.

Pradžioje de Gaulle buvo įsteigęs trijų asmenų komitetą, o vėliau sudarė Gynimo Tarybą ir taip vadinamą Tautinį Komitetą. 1943 m. vasarą buvo įsteigtas ir Prancūzijos Išlaisvinimo Komitetas. Bet laisvų prancūzų vyriausybe buvo pripažinta Gynimo Taryba.

Danijos karalius su vyriausybe hitlerinės Vokietijos okupacijos metu liko savo krašte ir valdė jį okupantui prižiūrint bei kontroliuojant. Šitaip dalykams esant, apie laisvąją vyriausybę tikrojo žodžio prasme negalėjo būti ir kalbų. Todėl iš danų patriotų Londone susidarė Laisvųjų Danų Taryba kraštui išlaisvinti. Ši Taryba buvo laikoma egziline vyriausybe.

Bulgarijos nepilnamečiui carui Simonui su motina palikus kraštą, vokiečiams proteguojant, 1944 m. rudenį Vienoje buvo sudaryta Bulgarijai nauja vyriausybė. Bet alijantai šitos vyriausybės nepripažino.

Vengrų Taryba 1944 m. balandžio mėnesį sudaryta Londone. Ši taryba traktuotina panašiai su tik ką minėta Bulgarijos vyriausybe, sudaryta Vienoje.

3. Tarptautinės teisės principai bei papročiai.

Dėka abiejų pasaulinių karų sukeltų įvykių, vienaip ar kitaip palietusių tik ką minėtų tautų gyvenimą, susikūrė ir naujų tarptautinės teisės principų, jos papročių. Iš jų prasikiša ypač šie:

a. Tik tautiniai komitetai, siekiantieji savo tautoms nepriklausomybės bei valstybinio gyvenimo, gali būti laikomi aukščiausiu organu savo tautoms ir tik iš jų išaugusios vyriausybės gali būti pripažįstamos egzilinėmis (plg. čekoslovakus pirmo ir antro pas. karo metu, lenkus pirmo pas. karo metu, Jugoslaviją ir Prancūziją antro pas. karo metu).

b. Egzilyje susidariusios bei sudarytos vyriausybės turi turėti svetimų vyriausybių pripažinimą (plg. čekoslovakus abiejų pas. karų metu, lenkus pirmo pas. karo metu, filipinus, laisvuosius indus, Prancūziją ir Daniją antro pas. karo metu).

c. Vyriausybės egzilinėmis gali būti pripažįstamos ir pripažinimo metu neegzistuojančioms bei būsiančioms valstybėms (plg. čekoslovakus ir lenkus pirmo pas. karo metu, filipinus antro pas. karo metu).

d. Gali būti pripažįstami egzilinių vyriausybių skirti atstovai su jas pripažinusiomis vyriausybėmis diplomatiniams santykiams palaikyti (plg. čekoslovakus abiejų pas. karų metu, lenkus pirmo pas. karo metu).

e. Kad ir nėra vyriausybių egzilyje ir egzilinių vyriausybių, bet valstybės gali būti pripažįstamos de iure, nors jos svetimos jėgos ir būtų sutrukdytos vykdyti savo suverenines teises[6] (plg. Lietuva, Latvija, Estija).

f. Valstybės de iure pripažįstamos ir joms dar neetgzistuojant jų pripažinimo metu (plg. Filipinus).

g. Nėra kliūtis laikyti vyriausybes egzilyje teisėtomis dėl teisinių trūkumų, atneštų iš namų, jei dėl vis maior tuos trūkumus jau negalima pašalinti savo krašto teise (plg. Olandiją ir Belgiją).

h. Valstybių valdymosi formos ir vyriausybių sudarymo būdai nebūna kliūtimi laikyti vyriausybes egzilyje teisėtomis (plg. Graikiją ir Jugoslaviją)[7].

---

[1] Rašant daugiausiai naudotasi: Mattern, Karl-Heinz, Die Exilregierung, Tuebingen, 1953; čia nurodyta ir daugiau literatūros.

[2] Šituo vardu čia yra vadinamos vyriausybės, kurios buvo sudaromos egzilyje ir turėjo gauti svetimų vyriausybių pripažinimą.

[3] Tai vyriausybės, kurios pagal savo valstybių teisines normas buvo sudarytos ir veikė savo kraštuose, bet kurios dėl okupacijos ar aneksijos jų kraštų apleisdavo juos ir apsigyvendavo svetur.

[4] Lietuviai pirmo pasaulinio karo metu egzilinės vyriausybės neturėjo. Todėl jie čia nebus ir minimi.

[5] Nors šios valstybės aneksija įvykdyta dar kelis metus prieš karą, bet savo nepriklausomybę ji teatgavo tik dėka antrojo pasaulinio karo įvykių. Todėl yra tikslinga ir ją paminėti.

[6] Gali būti pripažįstami ir tokių valstybių veikią diplomatinės tarnybos atstovai.

[7] Be aukščiau pasakyto galima dar pridėti, kad pripažinimas egzilinių vyriausybių, laikymas jų egzilyje ir laikymas valstybių de iure ar de facto lemia pripažįstančiųjų bei laikančiųjų interesas (plg. pirmo ir antro pas. karo įvykių paliestas tautas):

kad kovai su kraštų užpuolikais ir diktatoriškos vyriausybės ieško atramos plačioje masėje ir žada savo tautoms demokratinę santvarką atkovojus nepriklausomybę (plg. Graikiją, Lenkiją antro pas. karo metu);

kad Sovietų Sąjunga dar karui einant siekė savo komunistinių bei imperialistinių tikslų (plg. Jugoslaviją ir Lenkiją antro pas. karo metu);

kad kai kurios valstybės iš anksto pasirengė teisiškai antro pasaulinio karo netikėtumams (plg. Luksemburgą ir Norvegiją):

kad naudinga turėti egzilines vyriausybes ar vyriausybes egzilyje nepriklausomybės neturinčioms arba jos netekusioms ir laisvo gyvenimo siekiančioms tautoms (plg. pirmo ir antro pas. karo įvykių paliestas tautas bei valstybes);

kad lietuvių tautos pastangas bei kovą už Lietuvos išlaisvinimą apsunkina:

1) Tautininkų valdžios nesiorientavimasis ano meto pasaulinės politikos raidoje, privedusioje pasaulį prie antro didžiojo karo su jo baisiais padariniais Lietuvai, nepasirengimas pačiai atatinkamai sutikti jį, neparengimas ir mūsų tautos;

2) Nuo sovietiškos okupcijos pabėgusio ir keletą metų egzilyje gyvenusio Lietuvos prezidento p. A. Smetonos nesudarymas egzilinės vyriausybės Lietuvai;

3) Trukdymas Vlikui sudaryti egzilinę vyriausybę jos sudarymui tinkamu metu (jei toks trukdymas buvo darytas partinės ambicijos dėlei bei kad išpopuliarinus mūsų visuomenėje taip vadinamą Kybartų aktą ir p. Urbšio telegramą su diplomatijos "šefu", tai šito trukdymo sumanytojai ir jo vykdytojai neturėtų išvengti atatinkamo pasmerkimo iš pusės istorijos lietuvių tautos kovų už savo laisvę);

4) Kai kurių grupių iš Vliko išstojimas, jų ir kitų akcija prieš šį komitetą, gerokai suskaldžiusi vienybės reikalingą mūsų visuomenę ir susilpninusi patį komitetą, nors jis absoliučiai daugumai laisvėj gyvenantiems ir komunistinę tiraniją nešantiems lietuviams buvo, yra ir bus vienintelis, kuris visą laiką aktyviai kovojo ir tebekovoja už Lietuvos laisvę.

"VIDURINĖS LIETUVOS" SEIMAS VILNIUJE 1922 M.

Po trijų metų nesėkmingo karo Rusijos imperija suiro. Caras ir jo sauvališkas "Byt po semu" režimas buvo nuversti 1917 m. vasario mėn. Spalio mėn. (nauju stilium — lapkričio) Leninas ir jo sukurta ir vedama bolševikų partija ginkluotu sukilimu nuvertė Laikinąją Rusijos vyriausybę, jūrininkai išvaikė demokratiškai išrinktą Steigiamąjį Seimą ir paskelbė proletariato diktatūrą. Beribėje sugriautos imperijos erdvėje viesulais riedėjo chaosas. Lenino ir jo "apaštalų" pagrindinis tikslas buvo pasaulinė proletariato revoliucija ir pasaulinė Sovietiškų respublikų sąjunga. Naujai organizuojama kariuomenė — Raudonoji Gvardija — dainavo: ('My na gore vsiem buržujam — mirovoj požar razdujem" ir "Daješ Evropu"... Tie šūkiai pradėjo tapti realiais 1918 m. rudenį. Vokietija kapituliavo 1918 m. lapkričio 11 d. Jos kariuomenė turėjo pasitraukti iš visų okupuotų teritorijų. Nėra pagrindo paneigti, kad porevoliucinėje Vokietijos kariuomenėje susidarę Kareivių Tarybos (Soldatenrat'ai) neturėjo slapto susitarimo su bolševikais dėl perleidimo pastariesiems evakuojamųjų teritorijų. Todėl paskui lėtai besitraukiančio Wehrmachto likučius neatstojamai selino Raudonosios Gvardijos gaujos. Maskva 1918 m. lapkričio 15 d. suformavo Vakarų fronto Raudonąją kariuomenę iš trijų divizijų. Tų dalinių kariai buvo neva savanoriai iš buvusių Rusijos sričių. Oficialiai buvo skelbiama, kad tie kariai veržėsi į savo gimtines. Bolševikai, naudodami tą taktiką, siekė dviejų tikslų: klaidino Vakarų sąjungininkus ir stengėsi paslėpti jų pačių paskelbtos tautų apsisprendimo teisės laužymą. Jei naujai užimtose teritorijose buvo įvedama bolševikiška santvarka, tai Maskva nebuvo už tai atsakinga, nes tai padarė vietinės tautinės komunistinės partijos.

Neramu buvo Lietuvoje 1918 — 1920 m. Dideli pavojai galando dantis Rytuose ir Pietuose.

Vokietija pripažino Lietuvą de jure 1918 m. kovo 23 d. Tas reikšmingas aktas nepakeitė jos padėties, nes Oberost neatleido okupacinių varžtų: nebuvo leidžiama organizuoti

nei civilinės valdžios, nei policinių, nei karinių pajėgų. Pirmas Krašto Apsaugos mnisteris A. Voldemaras buvo savotiškų pažiūrų į kariuomenės kūrimą. Jis pareiškė, kad pakaks paskelbti neutralumą ir niekas nesiverš į Lietuvą. "Todėl nereikalinga didesnė kariuomenė sienoms ginti" (Ginkluotų jėgų klausimas, Steponaitis, Karo Archyvas III, 1926 psl. 15). Gen. Kondratavičius, Krašto Apsaugos vice-ministeris, irgi neturėjo tinkamos koncepcijos tuo klausimu. Skubus tautinės kariuomenės organizavimas neturėjo jame didesnės gyvos atramos. 1918 m. lapkričio 23 d. įsakymas organizuoti kariuomenę buvo vykdomas be entuziazmo, apgraibomis ir paliko ilgesnį laiką be realių pasekmių. Tokia apverktina padėtis buvo Lietuvoje 1918 m. gale, kuomet nepriklausomybės priešai atsidūrė prie Vilniaus vartų ir buvo susisukę gausius išdavikų lizdus daugelyje Lietuvos miestų. Reikėjo veikti. Mūsų pirmūnai savanoriai vykdė desperatišką, bet istoriniai reikšmingą darbą. 1919 Naujųjų Metų išvakarėse iškėlė Gedimino pilies bokšte Lietuvos vėliavą. Tai buvo ženklas ir įrodymas, kad Vilnius yra Lietuvos sostinė. Bet jau sausio pirmą dieną slaptos lenkų organizacijos, padedamos vietinių lenkų gyventojų, sukilo ir užėmė Vilnių.

Patyrus, kad komisaras Joffe susitaręs su vokiečiais, kad Vilnius bus užleistas bolševikams sausio 5 d., Lietuvos Taryba ir vyriausybė sausio 2 d. pasitraukė į Kauną, palikdama Vilniuje savo įgaliotinį Mykolą Biržišką. Lenkai irgi neneturėjo pakankamai karinių pajėgų, todėl be didesnių kovų Raudonoji gvardija, remiama vietinių komunistų, užėmė Vilnių 1919 m. sausio 5-6 d. Čia prasidėjo istorijos žaidimas su Vilniaus likimu.

Nuo marių lig marių...

Neteisingai įvertinęs istorijos vyksmą ir netiksliai pasvėręs realybę, Pilsudskis, ugningas, dinamiškas, be baimės ir priekaišto lenkų patrijotas, bet taip pat politinis negalomanas ir vizionierius, užėmė antru kartu Vilnių 1919 m. balandžio 19 — 21 d. Tai buvo pradžia grandioziškos avantiuros, išaugusios lenkų romantinio mesianizmo įtakoje, kuri turėjo sudaryti galimybes Baltajam Ereliui vienu sparnu vasnoti virš Baltijos, o kitu taškyti Juodosios jūros bangas. Tos avantiuros tolesnis vykdymas 1920 m. (Pilsudskio žygis

į Ukrainą) virto katastrofa, kuri grėsė pražūtimi Lenkijai ir atidarė vartus Raudonajai kariuomenei į Europą.

1920 m. liepos 14 d. Gaj'o Kavalerijos korpusas ir 164 brigada užėmė Vilnių, kurį Sovietų Rusija, pagal liepos 12 d. pasirašytą Maskvoje taikos sutartį, pripažino Lietuvai. Ir šį kartą lenkai nepanorėjo Vilniaus užleisti lietuviams, bet padarė visa, kad į jį pirma įžengtų bolševikai. Lietuviai įžygiavo į Vilnių keliomis dienomis vėliau. Bolševikai, remdamiesi vykstančio karo reikalavimais, neperdavė Vlniaus lietuviams. Bet mūsų kariuomenė iš jo nepasitraukė. Ilgainiui buvo surasta laikino kondominiumo formulė. Lietuviai perėmė Vilnių savo valdžion tik 1920. 8. 24, nors paskutinieji rusai pasitraukė tik 1920. 8. 26.

Kritiškomis Lenkijai dienomis jos atstovas Grabski atvyko į Spa, kur rezidavo Sąjungininkų Aukščiausioji Taryba, ir prašė skubios pagalbos. Ji buvo pažadėta ir visais įmanomais būdais teikiama. Už tai buvo pareikalauta, kad Lenkija prisilaikytų 1919 m. gruodžio 8 d. demarkacijos linijos, pagal kurią visos teritorijos į rytus nuo Būgo upės būtų užleistos Rusijai, o Vilnius — Lietuvai (Zoltowski, Borders of Europe, psl. 204). Lenkija, jausdama "peilį prie gerklės", padarė tą "nuolaidą". Grabski priėmė 1920 m. liepos 10 d. tą reikalavimą (Budrecki, Stosunki Polsko-Litewskie, psl. 27).

Į Lenkiją atvyko gen. Weygand ir keliolika šimtų prancūzų karininkų — instruktorių. Jie pertvarkė smarkiai sukrėstą lenkų kariuomenę ir sudarė plataus masto priešpuolio planus. 1920 m. rugpiūčio 15 d. įvyko Vyslos stebuklas. Bolševikų kariuomenė, atakuojanti Varšuvą, buvo sunaikinta ir apsupta. Toksai pat likimas ištiko jų kariuomenę Liublino srityje. Galutino sunaikinimo išvengė tik tie daliniai, kurie suspėjo pabėgti į šiaurę. Lenkai skubėjo išnaudoti sugrįžusią karinę laimę ir tęsė karą prieš Sovietų Sąjungą.

Lietuvos vyriausybė, norėdama atsiriboti nuo abiejų kariaujančių šalių ir užsitikrinti Vilnijos sritį, pasiūlė lenkams derybas, kurios nustatytų demarkacinę liniją tarp Lietuvos ir Lenkijos kariuomenių ir išspręstų kitus su tuo surištus klausimus. Abiejų valstybių delegacijos susitiko Suvalkuose 1920 m. rugsėjo 27 d. Sutartis buvo pasirašyta 1920 m.

spalio 7 d. Sutarties paragr. 1 buvo nustatyta tokia demarkacijos linija: "Nuo Rytų Prūsų sienos ligi Juodosios Ančios ir Nemuno upių santakos — linija, kurią yra nustačiusi Aukščiausioji Taryba 1919 m. gruodžio 8 d. nutarimu; toliau Nemuno tekme ligi įtekant į jį Gravės upeliui; toliau Gravės upeliuku ligi perkertant Merkinės — Ratnyčios plentą: toliau tiesia linija ligi Skrablio upelio įtakos Merkio upėn; toliau Merkio upe ligi Derežnicos upelio įtakos į ją, paliekant Salavarčių kaimą lietuvių pusėj, o Maledubno — lenkų pusėj; toliau Derežnivos upeliu, perkertant Vilniaus — Varėnos geležinkelį maždaug 2 kilometru į šiaurės rytus nuo Varėnos stoties; toliau keliu per Bartelius, Kliučius, Naujadvarį, Eišiškę, Padetvę, Gorodenką ir Bastūnų stotį paliekant visą tą kelią ir Bastūnų stotį lenkų vyriausybės rankose" (Suvalkų sutartis, J. A. ST., L. E. XXIX, psl. 242). Taip pat sutarta sustabdyti karo veiksmus ir pasikeisti belaisviais. Lenkai įsipareigojo praleisti per Varėnos stotį lietuvių civilinius traukinius. Sutarties vykdymą turėjo prižiūrėti Tautų Sąjungos Kontrolės Komisija, kurios atstovai — anglų majoras Pargitter, italų kapitonas Sala ir J.A.V. kapitonas Kelly dalyvavo, Lietuvai prašant, kaip stebėtojai derybose. Sutartis buvo pasirašyta 1920 m. spalio 7 d. 5 valandą ryto.

Gen Želigovskio "sukilimas"

Už kelių valandų po sutarties pasirašymo Lenkijos maršalas J. Pilsudskis iš savo kariškos būstinės — specialaus traukinio, stovėjusio tuo laiku Baltstogės geležinkelių stotyje, įsakė gen. L. Želigovskiui "sukilti" prieš Lenkiją ir užgrobti Vilnių. Kodėl turėjo būti padaryta ta klasta? Jau matėme, kad Sąjungininkų Aukščiausioji Taryba, norėdama baigti Lietuvos — Lenkijos ginčą, nustatinėjo tris kartus demarkacijos liniją, bet Lenkija visas jas sulaužė, kiekvieną kartą užgriebdama dalį Lietuvos žemių. Lenkijos atstovas Grabskis tik prieš 2½ mėn. (1920 m. liepos 10 d.) dar kartą patvirtino tuos įsipareigojimus. Kadangi "na skutek istniejących ukladów międzynarodowych nie mogly wojska polskie zając Wilna." (Sejm Wilenski 1922, W. Chocianowicz, Zeszyty Historyczne, IV, psl. 25) — tai buvo sugalvo-

tas istorinis operetiškas generolo sukilimas. Bet vis tiek sunku patikėti, kad jis nesudėmino ir Pilsudskio ir Lenkijos "slachetnos" garbės!..

"Sukilęs" gen. Želigovskis, specialiai organizuotos ir ad hoc pavadintos — Pirmoji lietuvių — baltgudžių divizija — sulaužė Suvalkų sutartį ir jau 1920 m. spalio 10 d. užėmė Vilnių. Jis sutiko tik nežymų šaulių pasipriešinimą, nes didžiuma kariuomenės buvo sutelkta pietų Lietuvoje. Atrodo, kad Želigovskis turėjo planą užimti ir kitas rytines Lietuvos dalis, o gal ir visą nepriklausomą Lietuvą ir sudaryti joje prolenkišką vyriausybę. Lenkų kavalerija prasiveržė iki Ukmergės ir Kurklių. Bet, mūsų laimei, tie kėslai netapo įvykinti. Lietuvių kariuomenė lapkričio 19 d. ties Širvintais ir 21 d. prie Giedraičių sudavė skaudžus smūgius lenkams, paėmė į nelaisvę štabą, vadovybę, daug belaisvių ir karo grobio. Pairę lenkų daliniai traukėsi į Vilnių. Bet čia įsikišo T. Sąjungos Kontrolės Komisija. Jai spaudžiant, 1920. XI. 29 buvo pasirašytas Kauno stotyje karo paliaubų protokolas, o sekančią dieną buvo nustatyta nauja demarkacijos linija ir neutrali juosta tarp Lietuvos ir Lenkijos (L. E., XXIX t., psl. 243-44). Keturių Didžiųjų Valstybių Ambasadorių Taryba 1923. III. 15 padalijo neutralią juostą tarp Lietuvos ir Lenkijos, o demarkacinė linija tapo administracine linija. Tokia ji išbuvo iki 1939 m., kuomet Lietuva atgavo Vilnių.

Želigovskis, užėmęs Vilnių, 1920. X. 10 paskelbė atsišaukimą į '(Vidurinės" Lietuvos gyventojus. Jame tarp kitko buvo pasakyta: "Pagal savo valią, pagal tikrus gyventojų reikalus išspręsime mūsų žemių likimą, nutarsime patys, kokie bus santykiai su Lenkija ir Kauno Lietuva... mūsų tikslas yra sušaukti Vilniaus krašto atstovus, kurie visų gyventojų vardu pareikš nieku nesusuktą savo valią ir nuspręs savo ateities likimą".

Po Širvintų — Giedraičių pralaimėtų mūšių Želigovskis įsakė ruoštis rinkimams. Bet vėliau ilgai apie juos nieko nebuvo girdėti. Lietuvai sutikus, Tautų Sąjunga pasiėmė ginčą spręsti. Nepavykus surasti palankaus sprendimo dėl plebiscito ginčytinoje srityje, Tautų Sąjungos Taryba rekomendavo Lietuvai ir Lenkijai tiesiogines derybas, pirmininkaujant belgų politikui P. Hymansui. Abudu Hymanso pa-

ruošti susitarimo projektai buvo Lietuvos ir Lenkijos atmesti. Lietuva juos atmetė, kadangi jie statė ją Lenkijos atžvilgiu į vasališką padėtį, Lenkija nepriėmė, nes ji nesutiko pripažinti Lietuvos suvereniteto Vilniaus krašte (L. E., VIII, psl. 259, D. Kr.). Hymanso projektai labai sujaudino lietuvių visuomenę. Net įvyko pasikesinimas nužudyti min. pirm. E. Galvanauską. Hymansas, nesurasdamas abiem šalims priimtino sprendimo, atsisakė tarpininkauti. Per metus laiko Vilniaus klausimas nepajudėjo iš vietos.

Gen. L. Želigovskis įsakymu 417 paskyrė 1921. XI. 21 "Vidurinės Lietuvos" Laikinosios Valdančios Komisijos pirmininku A. Meysztowicz, įsakė paruošti rinkiminius nuostatus, rinkimus vykdyti 1922. I. 8, o patsai išvyko į Lenkiją.

Rinkiminiai nuostatai

Laikinos Valdančios Komisijos pirmininkas paskelbė 1921 m. gruodžio 1 d. dekretą 421 (Ordynacja Wyborcza), kuriame buvo išdėstyti rinkiminiai nuostatai ir jų vykdymo tvarka.

Sąvoka "Vidurinė Lietuva" yra nelogiška, nes jei yra vidurinis, tai privalo būti ir du kraštiniai. Bet buvo tik vienas — nepriklausoma Lietuva. Į rytus nuo "Vidurinės Lietuvos' tęsėsi Baltgudija. Teisingas pavadinimas būtų buvęs "Rytinė Lietuva'.

Lenkai įjungė į "Vid. Lietuvą" sritis, esančias tarp Lietuvos — Rusijos sienos (1920. VII. 12 Maskvos sutartis) rytuose ir tarp lietuvių — lenkų demarkacijos linijos (1919 — 20) vakaruose. Rinkimų reikalui prie "V. L." buvo priskirtos Lydos ir Breslaujos apskritys su 221,535 gyventojais. Prieš tai tos dvi apskritys buvo Lenkijos suverenitete. Lenkijos seimas padarė 1921. XI. 16 specialų nutarimą. Lenkai aiškina tą nutarimą noru įvykdyti plebiscitą ir tose srityse, kurios galėjo tapti ginčo objektu ateityje. Bet greičiausiai tai buvo padaryta su tikslu sustiprinti lenkų elementą "V. Lietuvoje". Teritorija rinkimų reikalui buvo suskirstyta į 12 apskričių. Iš jų 7 teko tikrai "V. L." su 499,554 gyv., trys buvo sudarytos iš Lydos ir Breslaujos žemių su 233,535 gyv. Dvi apskritys — Širvintų ir Aukštadvario — vadinamos "negyvomis", nes buvo lietuvių valdžioje arba neutralio-

je juostoje. Jose buvo apie 10,970 gyv. Rinkimai jose buvo atidėti... ir niekuomet nebuvo įvykdyti. Toje rinkiminėje srityje buvo apie 733.089 gyv. Pagal paskelbtus rinkiminius nuostatus ir rinkiminius sąrašus buvo 387,397 asmenų arba 53% turinčių teisę balsuoti. Nėra žinoma, kodėl jis toks mažas. Paprastai tas % būna gerokai didesnis. Iš jų 4853 buvo atvykstantys (przyjezdny) rinkėjai. Visa teritorija išskirstyta į 51 miestiečių ir 265 kaimo rinkiminių apylinkių. "V. Lietuva" turėjo 195 apylinkes su 263,587 rinkikais o sritys, paimtos iš Lenkijos — 121 apylinkę su 123,560 rinkikų. Suskirstymas į rinkimines apylinkes, apskritis buvo daromas neatsižvelgiant į etnografinį principą. Joniškio valsčius buvo prijungtas prie Švenčionių apskrities.

Generaliniu rinkimų komisaru buvo paskirtas Z. Zabierzowski's. Be jo, buvo dar du vyresnieji rinkimų komisarai: W. Luczynski — Vid. Lietuvai, kitas buvo Lydos ir Breslaujos apskritims. Pastarąjį skyrė Lenkijos valdžia ir juo buvo paskirtas tas pat Zabierzowski's. Įdomi, beprecendentinė kombinacija. Rinkimai buvo daromi Vid. Lietuvoje, bet jų vykdymą prižiūrėjo svetima valstybė per savo paskirtą asmenį. Vyresniems rinkimų komisarams buvo pavaldūs Apskričių Rinkiminių Komisijų pirmininkai.

Viešas rinkimų fasadas atrodė labai demokratiškas. Rinkiminiai nuostatai buvo formuluoti vadovaujantis demokratijos samprata.

Rinkimų potvarkis (Ordinacja Wybrocza) numatė visuotinį, tiesioginį, slaptą, proporcingą rinkimų būdą. Rinkimus vykdantys organai turėjo atramą nepriklausomose teisminėse institucijose, nes pagal nuostatų 13 paragrafą apskrities rinkiminių komisijų pirmininkais turėjo būti skiriami teisėjai. Ta tvarka turėjo apsaugoti rinkimus nuo administracijos įtakos. Vilniaus Kasaciniai Rūmai, Krašto vyriausia teisminė instancija, privalėjo svarstyti viešuose posėdžiuose visus skundus, kilusius sąryšyje su rinkimų vykdymu ir galutinai juos išspręsti.

Buvo panaikinti visi potvarkiai, varžantys viešus susirinkimus ir grąžinta žodžio laisvė susirinkimuose ir spaudos laisvė.

Policiniai organai buvo nušalinti iš rinkiminės akcijos. Jiems apsaugoti buvo organizuota garbės sargyba.

Rinkikų amžius buvo nustatytas 21 m. vietoj iki tol buvusio 18 m. Tuo norėta pakelti rinkikų sąmoningumą.

Tik tie Vilnijos valdininkai galėjo balsuoti, kurie buvo čia atvykę prieš Želigovskio kariuomenės invaziją.

Nebuvo leista balsuoti visų laipsnių aktyvios tarnybos kariams, buvusiems rinkimų teritorijoje.

Sumažintas gyventojų skaičius nuo 10,000 iki 7,000 vienam mandatui. Tai buvo padaryta neva su tikslu palengvinti mažumoms daugiau savo atstovų pravesti. Sunku suprasti, kaip tas pakeitimas galėjo mažumoms padėti. Praktiškai tos naudos ir nebuvo. Mažumos, kaip matysime vėliau, rinkimuose nedalyvavo. Tad tasai pakeitimas palengvino lenkams vienu trečdaliu daugiau atstovų išrinkti.

Buvo palengvinti formalumai kandidatams išstatyti. Kandidatus galėjo siūlyti 50 rinkėjų. Neraštingiems buvo leista naudoti vietoj savo parašo kryžiukus. Sąraše įgaliotinis tvirtino kryžiukų autentiškumą.

Rinkimo teisės buvo pripažintos gimusiems Vilniuje, bet laikinai ten negyvenantiems, nors jie jau buvo tapę kitos valstybės piliečiais.

Rinkimų komisaras Zabierzowski's matomai norėjo vykdyti rinkiminius nuostatus. Savo nusiteikimą jis nusakė pareiškime spaudos atstovams: "Esu teisių, suklotų rinkimų potvarkyje, saugotojas. Savo elgesį noriu grįsti bešališkumu. Noriu užtikrinti kraštui taiką, darną ir tvarką rinkimų metu, saugoti rinkiminės urnos neliečiamumą, suteikti kiekvienam rinkikui be skirtumo tautybės, tikybos ir politinių įsitikinimų jų teisių apsaugą ir globą. Taip pat noriu užtikrinti visišką priešrinkiminės agitacijos laisvę, spaudos ir susirinkimų laisvę." O 1921. XII. 5 jis kreipėsi į apygardinius komisarus su tokiu laišku: "Sudarant apygardines komisijas, prašau, susitarus su jų pirmininkais, priimti dėmesin atskiras tautybes. Labai būtų pageidautina, kad į apygardines komisijas įeitų 1 žydas, 1 lietuvis ir 1 stačiatikis. Panašus komisijų sąstatas turėtų būti išlaikytas ir apylinkinėse komisijose, su tuo skirtumu, kad mažumų atstovai būtų tik tuose valsčiuose, kuriuose tų mažumų yra didesnis kiekis."

Tekste nerandame baltgudžių atstovo. Bendrai, tai buvo pium desiderium. Tie pageidavimai nebuvo realizuoti.

Vilnijos tautinių grupių pažiūros į rinkimus

Lenkų statistika, užsilikusi iš rinkiminių laikų, nupiešia tokį Vilnijos etnografnį sąstatą: lenkų — 68.4%, žydų — 11.5%, baltgudžių — 8.8%, lietuvių — 7.2%, kitų (daugumoje rusų sentikių) — 2.8% ir tuteišų —1.3%. Tie patys šaltiniai rodė, kad visame Vilniuje buvo tik 56% lenkų, o Senųjų Švenčionių valsčiuje tik 38.5%. Tos vienpusiškos statistikos analizę nėra galimybės atlikti šiame rašinyje. Tikimasi tai padaryti ateityje.

Vilnijos gyventojai nebuvo vienodų pažiūrų į paskelbtus rinkimus. Lenkai en masse, kaip užinteresuota pusė, buvo už rinkimus. Todėl juos ir organizavo. Kitos tautybės buvo neigiamai nusistatę prieš rinkimus.

Žemiau bandysime tas jų nuomones bent trumpai atvaizduoti, nes tai įgalina mus suprasti krašto gyventojų nuotaikas. Jos aiškiai rodo, kuria kryptimi būtų balsavimas nuėjęs, jei rinkimai būtų buvę tokie, kaip numatyta Rinkimų potvarkyje.

Lenkai buvo stipriausia tautinė grupė, ypačiai po įjungimo Lydos ir Breslaujos apskričių. Jie dominavo Vilniuje ir kai kuriuose didesniuose miestuose. Jų rankose buvo okupuotos teritorijos civilinė administracija, policija ir kariuomenė. Tą patį galima pasakyti apie teisminius organus. Jų įtakoje buvo bažnyčia ir mokykla. Jie turėjo daug inteligentinių pajėgų. Jų spauda — jų įtakai skleisti — buvo stipriausia ir geriausia. Tai buvo reikšmingas veiksnys krašte, kur žmonės nebuvo etniškai apsisprendę, kur valstiečiai nebuvo išsiveržę iš lenko — dvarininko nelemtos įtakos.

Lenkiškos priešrinkiminės kampanijos priešakyje buvo keturi dienraščiai: Rzeczpospolita, Gazeta Wilenska, Slowo Wilenskie ir Gazeta Krajowa. Rzeczpospolita — tautinės demokratijos (endekų) organas, skelbė pradžioje plebiscitą ir smerkė Lydos ir Breslaujos įjungimą į "Vid. Lietuvą."

G. Wilenska reiškė nuomonę, kad Vilnijos sričių ateitis ir reikalai būtų apjungtai sprendžiami su visos Rytinės Lenkijos. Tuo keliu eidama, ji norėjo išblaškyti vietinių gyven-

tojų abejones dėl netikros ateities. Ji buvo už seimą ir buvo tokios pat pažiūros, kaip ir Rzeczpospolita dienraštis, dėl įjungimo ginčytinų apskričių.

Sl. Wilenskie buvo už seimą su plačiausiomis teisėmis. Jis daugiau atsižvelgė į vietinių žmonių valią ir stengėsi išaukštinti ir priešpastatyti tarptautinėje plotmėje Vilnių prieš Kauną. Jis kreipė daug dėmesio, kad rinkimuose dalyvautų tautinės mažumos, nes nuo to padidėtų rinkimų reikšmė.

Gazeta Krajowa kovojo už sušaukimą pastovaus seimo, įgalioto leisti įstatymus, pritarė dviejų apskričių įjungimui ir reikalavo Vilnijai autonomijos.. Jos nuomone, Vilniaus seimas galėjo atlikti tarpininko vaidmenį ginče tarp Kauno ir Varšuvos. Be minėtų dienraščių, turėjo didesnės įtakos Glos Wilenski, Ziemia Wilenska — Pakraščių sargybos (Strazy Kresowej) organas ir Przegląd Wilenski — negausios grupės kraštininkų (Krajovcų) literatūros — visuomenės dvisavaitinis žurnalas. Jame buvo apsčiai opozicijos administraciniams veiksniams. Rinkimams didelės įtakos turėjo gausios partinės organizacijos. Ypatingai reikšmingi buvo visuomeniniai sambūriai — Straža Kresowa, Zwazek Bezpieczenstwa Kraja (Krašto Saugumo Sąjunga ir St. Batorio Univ. Akademinio Jaunimo Taryba. Tos organizacijos stengėsi nuteikti visuomenę prolenkiškai ir sumažinti opoziciją rinkimams. Akad. jaunimo Taryba įsakė visiems savo nariams bent tris dienas pašvęsti rinkiminei propagandai: "Wszyscy na wies, wszysczy do pracy" (W. Chocianoicz, op. cit., psl. 37).

Lenkai ėjo į rinkimus susiskaldę į daugelį sąjūdžių, kurių kiekvienas turėjo savo kandidatų sąrašą: (1) Polski Centralny Komitet Wyborczy, (2) Rady Ludowe, (3) Polskie Stronnictwo Ludowe, (4) Polski Związek Ludowy ('Odrodzenie", į5) Polska Partia Socjalistyczna, (6) Polski Komitet Demokraticzny ir (7) Narodowy Bezpartyjny Polski Komitet Wyborczy. Tos grupės skyrėsi ne tik politinėmis pažiūromis, bet ir nusistatymu į išrinktino seimo kompetencijas ir uždavinius. Vienos iš jų skelbė besąlyginį Vilniaus ir jo srities įjungimą į Lenkiją. Jų nuomone, seimas turėjo būti "orzekający". Deklaravus inkorporaciją, jis turėjo paskelbti rinkimus į Varšuvos seimą ir išsiskirstyti.

Kitos grupės, nors irgi pripažino įsijungimą į Lenkų valstybę, stengėsi išlaikyti šiokį tokį savarankiškumą (odrębnosc) ir norėjo, kad seimas būtų steigiamojo pobūdžio. Toksai nusistatymas dvelkė atskiestu federalizmu (W. Choc., op. cit, 31).

Pirmųjų pažiūras atvaizduoja p. C. K. Wyborczy 1921. XII. 2 atsišaukimas:

1. Besąlyginis įjungimas Vilniaus srities į Lenkiją.

2. Visų kitų reikalų atidavimas Lenkijos seimui Varšuvoje ir neatidėtinas atstovų rinkimas į tą seimą (W. Choc., op. vit. psl. 32).

Kai kurie sąjūdžiai prie to raktinio šūkio prijungdavo: "Za Polską i za reformą rolną".

P. P. Soc. buvo už susivienijimą su Lenkija. Bet ji drąsiai skelbė, kad būsimas seimas turi būti steigiamasis ir Vilniaus sritis autonomiška. Jie gavo du atstovus.

N. B. P. K. Wyborczy apjungė miestų radikalesnę inteligentiją. Jų rinkiminė programa buvo artima P. P. Soc. Jie nebuvo veržlūs rinkimuose, turėjo tik vieną sąrašą Vilniuje ir pravedė vieną atstovą W. Abromowicz.

Mandatai pasiskirstė sekančiai:

P. C. K. Wyborczy — 40. Tarp jo kandidatų buvo ir 78 metų ark. K. Hryniewiecki's. Manoma, kad jo pavardė buvo panaudota, kaip meškerės kabliukas balsams gaudyti (W. Choc., op. cit. psl. 32, Nasza Ziemie 1922. I. 22. po Wyborach); Rady Ludowe — 29, P. Str. — 12, Blok Demokratyczny Lidoje ir Vasiliškėse — 9, P. S. L. Odrodzenie — 7 ir vietiniai sąrašai Breslaujoje — 6.

Kadangi kitos tautybės rinkimus boikotavo, tai juos "laimėjo" lenkai. Visi 106 Seimo mandatai atiteko jiems.

Rinkimai praėjo ramiai. Vilniaus Kasaciniai Rūmai gavo tik du skundu, kuriuos įteikė sąjūdis Odrodzenie. Abudu skundai buvo atmesti.

Vilnijos lenkai — atėjūnai arba gyventojai, pasivadinę gente lituanus, natione polonus, nes kitokių lenkų toje srityje nebuvo, pasisavino prievartos sąlygose teisę išspręsti Lietuvos valstybės pirminių žemių likimą. Tai nebuvo šaknines etninės grupės valios pareiškimas. Todėl lietuvių tauta to sprendimo negalėjo pripažinti.

Žydų nusistatymas

Lenkai, vengdami diplomatiniais sumetimais jį pripažinti rinkimų boikotu, kvalifikuoja jį suktu, nes jie (žydai) savo nusistatymą padarė priklausomu nuo seimo kompetencijos ir uždavinių. O tuos uždavinius galėjo nustatyti tik pats susirinkęs seimas. Todėl lenkai vadino žydų nusistatymą nelogišku. Nedaugiau logikos buvo ir lenkų argumentuose, nes jie įsakmiai kvietė rinkti seimą, kurio teisinės galios nebuvo pakankamai išryškintos. Juo labiau, kad išryškinimas priklausė nuo administracijos, kuri buvo lenkų rankose. Galop žydai įteikė Laik. Valdančiai Komisijai memorandumą, kuriame pabrėžė, kad jie pasiryžę dalyvauti Steigiamajame Seime ir plebiscite, kurio tikslas yra išspręsti Vilnijos valstybinę priklausomybę. Bet galutinas žydų apsisprendimas bus pareikštas tuomet, kai bus paskelbtas dekretas dėl seimo pagrindinių uždavinių ir bus sudarytos sąlygos, užtikrinančios rinkimų teisingumą ir saugumą. Tą memarandumą pasirašė Sionistų, Demokratų ir Ceirej — Cjon bei Žydų pirklių ir Amatininkų sąjungos. Lenkiška administracija tų esminių ir pagrįstų sąlygų neįvykdė.

Žydų nuotaikų niuansai išryški anuometinėj žydų spaudoj. Vilniaus žydų visuomenininkas Šapiro strp. "Do Polski czy do Litwy" (1921. XII. 26, Unser Tog) rašo: "Iš tikrųjų žydų kultūriniai ir ūkiški reikalai vairuoja į Lenkiją, bet visgi jie (žydai) negali pasisakyti už Lenkiją be prižadėjimo jiems ypatingų tautinių teisių, nes, to nepadarydami, parodytume, kad mes patys nepakankamai rimtai kovojame dėl savo tautinės autonomijos ir tuo pačiu duotumėme gerą ginklą į rankas lenkiškajai endekijai".

Vilniaus žydų demokratų lyderis dr. Szabad irgi pareiškia, kad žydai negali dalyvauti seimo rinkimuose, jei jo tikslas yra tik Vilnijos politinį likimą spręsti. Žydai, jei būtų seime svarstomi ūkiniai ir kultūriniai reikalai, negalėtų pasilikti nuošaliai nuo rinkimų. Jis taip pat primena lenkams, kad žydų dalyvavimas rinkimuose padidintų seimo reikšmę Europos akyse. Dr. Sz. straipsnio gale pabrėžia: "Lenkijos laimė būtų labiau užtikrinta, jei būtų sukurta Didžioji Lietuva sąjungoje su Lenkija" (Unser Tog, 1921. XII. 2). Ten pat W. Chocianowicz cituoja Kauno žydų dienraštį

Nais (1921. XI. 29): "Vilnius yra mūsų numylėtas ir viltis, o tuo pačiu laiku ir žaizda. Tą žaizdą padarė visi, kurie žaidžia kruviną diplomatinį žaidimą, kuris neša mums skausmą ir kančias. Ta problema yra tūkstantį kartų daugiau mūsų žydiška, nei tarptautinė problema. Vyresniajai žydų kartai Vilnius buvo lietuviška Jeruzalė, pilna paminklų ir pėdsakų slapto žydėjimo žydiškos pasaulėžiūros. Vilnius yra sala žydiškų tradicijų ir getto muziejus. Čia gimė žydų revoliucinė dvasia, čia pražydo žydų darbininkijos sąjūdis. Vilnius galėjo tapti lietuviškiems žydams kelrodžiu. Ko norime?.. Norėtume, kad Vilnius paliktų Vilniumi, žydišku Vilniumi. Yra visokis pagrindas prileisti, kad žydai turi nemažiau teisių į Vilnių, kaip ktos ginčo šalys. Gal būt sumanymas padaryti Vilnių laisvu miestu yra ne tik protingiausias, bet ir teisingiausias".

Vilniaus žydai turėjo du dienraščius: Unzer Tog, žydų demokratų, ir Unzer Frajnd, sionistų organai. Pirmasis buvo federacijos šalininkas, o pastarasis buvo įtakoje Kauno sionistų, kurie turėjo savo ministerį be portfelio nepriklausomos Lietuvos vyriausybėje. Abudu dienraščiai informavo visuomenę apie lietuvių ir baltgudžių neigiamą nusistatymą dėl būsimo seimo. Paskutinėse savaitėse prieš rinkimus jie kvietė visuomenę nedalyvauti rinkimuose. Tais pačiais motyvais abudu žydų dienraščiai nespausdino G. Rinkimo komisaro skelbimų. Aš nežinau, kodėl, lenkų nuomone, toksai žydų nusistatymas nebuvo boikotas, bet tik lojalus neutralumas.

Baltgudžių nusistatymas

Lenkų nepakantumas kitoms tikyboms ir tautybėms nežuvo su trečiu Lenkijos padalinimu, bet prisikėlė drauge su atgimusia valstybe. Todėl nenuostabu, kad Vilniaus žemių baltgudžiai apsisprendė rinkimuose į pseudoseimą nedalyvauti. Baltgudžių tautos masių simpatijos buvo su prisikėlusia Lietuva. Jos vyriausybėje buvo Gudų reikalams ministeris. Ji buvo priglaudusi ir Baltgudijos egzilinę vyriausybę. Savo nusistatymą Tautinis Gudų Komitetas (Narodovy Komitet Bialoruski) patvirtino 1921 m. gruodžio 10 d. deklaracija. Joje, be kitko, buvo reiškiama:

1. Kad Vakarinė Gudija tapo dirbtinai padalinta tarp Lenkijos ir "Vidurinės" Lietuvos;

2. Kad gudai neginčytinai sudaro Vid. Lietuvos gyventojų daugumą;

3. Kad valdžia yra išimtinai lenkų gyventojų, dažnai atvykusių iš kitur (naplywowej), ir todėl seimas nebus krašto žmonių valios reiškėjas;

4. Kad per tris metus buvo vykdoma gudų tautos pavergimo politika;

5. Kad tokiose sąlygose nėra galimybės gudų tautai laisvai išreikšti savo nuomonę, todėl jie nedalyvaus rinkimuose (W. Chocianowicz, op. cit., p. 34).

Lenkų okupacinė valdžia stengėsi visais būdais tą pareiškimą neutralizuoti ir kompromituoti, teigdama, kad tas nusistatymas yra padiktuotas Lastovskio egzilinės vyriausybės, buvusios tuo laiku Kaune. Tuo pačiu tikslu buvo sudaryta kita gudų polonofiliška organizacija — Krašto Baltgudžių Sąjunga (Zwiazek Krajowy), kurios vykdomasis organas buvo Baltgudžių Centrinis Rinkimų Komitetas (Centrinis Rinkimų Komitetas (Centralny Bialoruski Komitet Wyborczy).

Baltgudžių Krašto Sąjunga savo suvažiavime gruodžio 11 — 12 d. priėmė tokią rezoliuciją:

1. Istorinė praeitis riša Gudų tautą ir Lenkiją. Ta vienybė visiškai atitinka mūsų tautinius interesus;

2. Kadangi Rusija yra imperializmo ir tautinės neapykantos šaltinis, tai neturi būti ieškoma galimybių sueiti su ja į bet kokius valstybinius ryšius;

3. Lenkija yra apsauginė užtvara Rytų ekspansijai;

4. Rygos ir bolševikų — lietuvių sutartys sudraskė baltgudžių tautos gyvą kūną į atskiras dalis;

5. Baltgudija turi būti nesuskaldytas autonominis vienetas, sujungtas su Lenkija;

6. Rygos traktatas prijungė prie Lenkijos žymų baltgudžių žemių kiekį;

7. Baltgudžių tauta privalo visomis jėgomis vesti kruviną ir diplomatinę kovą savo tėvynės išlaisvinimui iš bolševikiškai — vokiškos nelaisvės;

8. Lenkijos konstitucija garantuoja baltgudžiams visas teises.

Be tų svarbiųjų punktų, kurie pilni prieštaravimų istorinei praeičiai ir tuometinei realybei, buvo užgirtas apsijungimas baltgudžių su lenkų tauta, dalyvavimas rinkimuose į Vilniaus seimą ir kova su Lastovskio vyriausybe, kuri, jų teigimu, neturi nieko bendro su baltgudžių tauta. C. R. Komitetas aktingai dalyvavo rinkiminėje kampanijoje, kritikavo Lastovskio vyriausybę, kaltino ją už tai, kad ji neva dirbanti už rusų ir vokiečių pinigus, kad ji neturinti teisės atstovauti Gudiją ir savo veikla kenkianti Gudijai. Tai rodo, kad ji buvo lenkų okupacinių įstaigų iškamšinis padaras ir ruporas. C. R. Komitetas išstatė savo kandidatus Kamajuose ir Ašmenoje. Matomai okupantai nenorėjo ganėtinai atsilyginti net už ištikimai vergišką tarnybą. Rinkimų pasekmės parodė, kad C. R. Komitetas nebuvo gudų organizacija, nes gudų liaudis neparėmė savo balsais: jų sąrašas nelaimėjo nė vieno mandato.

Gudų spauda irgi buvo dviejų pakraipų. Dienraštis Ranica ir savaitraščiai Jednosc ir Radnaja Strana, kurie priklausė Tautinei Sąjungai įZwiazek Narodowy) smarkiai puolė baltgudžių daugumą ir agitavo dalyvauti rinkimuose. Bieloruskije Wiedomosci, Krynica, Bielorukij Zwon ir gausūs vienkartiniai leidiniai buvo priešlenkiško nusiteikimo. Jau dažnai cituotas W. Chocianowicz rašo: "Pisma te z zajadloscia nie mniejsza od litewskiej z walczaly wybory" (W. Coc., op. cit., p. 40).

Ištrauka iš Golos Praudy (1921. XII. 27) atvaizduoja baltgudžių liaudies agresyviškumą: ('Baltgudžiai, žinokite, kad kiekvienas iš jūsų, kuris paduos per rinkimus savo balsą už aleksiukiškus sąrašus, padarys netinkamą veiksmą, nes palengvins mūsų liaudies išdavikams išpardavinėti mūsų tėviškę. Baltgudžiai! Rinkimų dieną nė viena ranka tenepakyla įmesti balsą už aleksiukiškus sąrašus. Žinokite: nė vienas tikras baltgudis, nė vienas tikras baltgudiškos dvasios sūnus nesutiko būti kandidatu į seimą, o tie, kurie buvo įnešti į sąrašus, yra žinomi išdavikai ir mūsų liaudies atskalūnai." Baltgudžių tautos masės suprato tuos šūkius ir rinkimuose nedalyvavo. Okupantų pastangos su pagalba prolenkiškos organizacijos Zwiazek Krajowy patraukti bent žymesnę gudų dalį, paliko bergždžios. Baltgudžiai buvo ištikimi lietuvių

sąjungininkai sunkioje kovoje prieš okupantų neteisėtai paskelbtus ir klastingai vykdomus rinkimus.

Vilnijos lietuvių nusistatymas

Lietuvių tautai nebuvo Vilniaus valstybinio priklausomumo klausimo. Vilnius buvo Lietuvos per amžius. Po kelių metų kovos ir diplomatinių žygių ir Alijantai, ir Sovietų Rusija, ir pati Lenkija pripažino tą lietuvių imperatyvų nusistatymą. Jau anksčiau buvo išryškinta, kad gen. Želigovskis savo klastingą aventiurą įvykdė tik todėl,kad Lenkija negalėjo gauti Vilniaus teisišku ir teisingu keliu; Vilnijos lietuviai, būdami išsilaisvinusios Lietuvos piliečiais, negalėjo dalyvauti okupanto jėga primestuose rinkimuose. Laikinas Lietuvių Komitetas, kurio pirmininkas buvo Mykolas Biržiška, įteikė L. Grabovskiui, Apygardinės Rinkimų Komisijos pirmininkui Vilniuje, memorandumą, kuriame išdėstė lietuvių nusistatymą. Jame buvo pareikšta: "Vilniaus krašto lietuvių visuomenė, nenorėdama eiti prieš tautą ir tėvynę, nedalyvaus tokio seimo rinkimuose — todėl Laikinas Lietuvių Komitetas Vilniuje, vykdydamas jos valią, nedalyvaus tokiuose rinkimuose" (W. Choc., op. cit., p. 36).

Lietuviai savo spaudoje vykdė smarkią agitaciją prieš okupantus ir jų inscenizuotus rinkimus. Lietuviai turėjo Vilniuje lenkų kalba dienraštį Glos Litwy ir du savaitraščius — Nowiny Wilenskie ir Nasza Ziemia. Lietuvių kalba buvo spausdinami du savaitraščiai — Vilniaus Garsas bei Vilnietis ir keliolika vienkartinių leidinių, kuriems leidimas spausdinti buvo gaunamas daug lengviau.

Lietuvių spauda skelbė rinkimų boikotą, teisėtą, veiklią atsparą, smerkė Lenkijos atsilikimą socialinių reformų srityje, nesiryžimą panaikinti baudžiavines liekanas. Lenkams nepatiko lietuvių spaudos nei turinys, nei stilius

W. Chocianowicz (op. cit. p. 39 — patiekia keletą ištraukų iš lietuviškų laikraščių. "Trakai. Mūsų liaudis tokia tamsi, kad tiki kiekvienam. Kaimuose valkiojasi plonakojai "fircikai". Prikalbinėja eiti su jais į seimą. Nuostabu, iš kur atsirado tiek tokių varvalių! Atrodo, kad dar ne pavasaris, kuomet blakės pradeda lįsti iš sienaplyšių" (Glos Litwy N. 80, 1921. XII. 28).

Kas rinks Vilniaus seimą? Kadangi nei lietuviai, nei baltgudžiai, nei žydai nedalyvaus rinkimuose, tai tą seimą rinks tik lenkai (ir tai ne visi), o taip pat aleksiukai ir bolševikai" (Glos Litwy, N. 83, 1921. XII. 31).

Vienas lietuvių savaitraštis Mūsų Balsas (pradėjęs eiti 1917) nuolatos skelbė dviejų tautų susitaikinimą, kvietė lietuvius dalyvauti balsavime, nes galvojo, kad tuo būdu sušvelnės lietuvių — lenkų konfliktas. Ta linija lietuvių masėse pritarimo neturėjo.

Rinkimams praėjus, lietuvių spauda nepabūgo iškelti aiškumon laike rinkimų padarytų nusižengimų ir teisinių nuostatų sulaužymų. "Pirmon galvon buvo stengtasi suklaidinti mūsų liaudį su kunigo pagalba. Net atsirado tokių ponų, kurie, tyčiomis, pasipuošę vyskupo rūbais, agitavo miestelių aikštėse, stovėdami valstiečių vežimuose, ir šlovindami "stan szlachecki" (Nasza Ziemia, 1922. I 22 po Wyborach).

"Beveik visų Varšuvos laikraščių naujametiniai numeriai išimtinai paskirti Vilniaus seimo rinkimams. Jie pilni vilčių, kad rinkimai bus sėkmingi ir kad beveik visi lietuviai ir baltgudžiai eis prie urnų... Mes dabar į tai sakom: teįvyksta rinkimai taip, kaip jūs, varšaviniai ponai, trokštate, bet tai jums nieko nepadės. Vilniaus likimą išspręs ne jūsų seimas, bet didžiosios vakarų valstybės: Anglija, Prancūzija, Italija ir Amerika ir pirmų pirmiausia Rusija. Visos partijos ir patys bolševikai rašo savo laikraščiuose, kad pritaria Lietuvos nusistatymui. Vilniaus seimas Rusijai neegzistuos! Jei laiku nepabėgsite į Varšuvą, tai galite susilaukti daug piktų nemalonumų. Vilnius bus atiduotas Lietuvai. Todėl jūsų viltys yra tuščios, Varšuvos šeimininkai! Galite apsigaudinėti tiek, kiek jums patinka, tik negalvokite, kad kiti yra tokie paiki, kaip jūs" (Nasza Ziemia, 1922. I. 8, Za wczesnie).

Litwa straipsnyje Absurdy (1922. I. 9) meta kaltinimą: "Srityje su milijonu gyventojų tik 14,000 dalyvavo rinkimuose"...

Lietuvių nusistatymo griežtumą nedalyvauti balsavime atvaizduoja tokia korespondencija: "Kaimas Pašumenai, Kaltinėnų parapijoje. Nežiūrint Odredzenia agentų pastangų, valstiečiai atsisakė dalyvauti rinkimuose. Lenkai išreikalauja

(pobierają) 40 — 50,000 grivinų (grzywny), arba išveda paskutinę karvę iš tvarto, bet Pašumenų valstiečiai vis tiek nutarė visiškai nedalyvauti rinkimuose" (Vilnietis, 1922. I. 19)). Okupantų pastangos suskaldyti lietuvių nusistatymą nebuvo našios. Tik Švenčionių apskr. Daugėliškių vls. buvo išstatytas vienas sąrašas su trimis kandidatais. Jis buvo per vėlai įteiktas ir todėl atmestas.

Istorinio alibi sudarinėjimas

Yra žmogiška, kad niekas neslepia gerų darbų, bet bando visais būdais sukurti alibi blogiems darbams, surasti liudininkus, kurie gera ar pikta valia prasilenkia su teisybe ir liudija piktadarių naudai.

Lenkai, neturėdami jokių abejonių dėl rinkimų rezultatų bei norėdami padidinti "demokratiškai" išrinkto seimo orumą, padarė visa, kas reikia, kad tarptautinė spauda paskelbtų savo puslapiuose lenkiškas tezes ir išgarbintų jų tariamą laimėjimą.

Tuo tikslu Vilniaus lenkų spaudos darbininkų sąjungos pirm. Cz. Jankowski's organizavo specialų Cercle dela Presse, kuris turėjo palengvinti užsienio žurnalistams "susiorientuoti" rnkimų problemose ir užmegsti sąlytį su vietiniais žmonėmis. Visi atvykę žurnalistai registravos tame biure. To nepadarė tik vokiečių ir rusų žurnalistai. Biure buvo gausu informacinės rinkiminės medžiagos anglų ir prancūzų kalbomis. Netruko ir kitokios propogandiškos medžiagos. Nenuostabu, kad didžiųjų Europos ir J.A.V. laikraščių atstovai, kaip Temps, Le Matin, Petit Parisien, Le Monde, Universitaire, Echo de Paris, Petit Journal — prancūzų kalba, Times, Daily News, The Manchester Guardian, Morning Post, New York Herald — anglų kalba, paskelbė prolenkiškus rezultatus. Juose nemaža ir "pranašiško" šališkumo ir už plaukų tempiamų faktų, naudingų lenkiškai koncepcijai.

"Vilnius. Sausio 7. Laikinoji valdžia apsaugojo visišką balsavimo laisvę. Šiandien jau užtikrintai galime teigti, kad miesto gyventojai balsuos už Lenkiją. Lietuviai, kurių skaičius labai nežymus, susilaiko nuo balsavimo dėl stokos politinio susivokimo. Baltgudžiai daugumoj balsuos už Lenkiją. Žydai susilaikys ne dėl principinių, bet dėl taktinių priežas-

čių" (Temps, 1922. I. 9). Ta žinutė susideda iš penkių sakinių. Joje yra vienas pranašavimas ir keturi prasilenkią su teisybe teigimai.

Petit Journal 1922. I. 10 skelbė: "Vilnius norėjo palikti lenkiškas, bet lietuviai, kurių sostinė Kaunas menkas (marny) miestelis, karštai geidė Vilniaus. Ar yra lietuvių tame krašte? Kiekvienu atveju aš jų nemačiau!" Savotiškas žurnalistas. Matomai nebuvo išėjęs iš Cercle de la Presse... Turėjo pasikalbėti bent su lietuvių, žydų ir baltgudžių centrinėmis organizacijomis. Pasirodė esąs nemokša istorijos problemose. Nes, priešingu atveju, turėjo žinoti, kad Vilnių įkūrė lietuviai ir jis buvo Lietuvos sostinė.

"Balsavo 70%„ t. y. beveik visi gyventojai, pajėgūs susidaryti bent šiokią tokią politinę koncepciją. Didžiulė dauguma pasisakė už Lenkiją, nežiūrint 150 metų užtrukusių rusiškų persekiojimų ir pastangų suardyti lietuvių — lenkų santykius, iškeliant vadinamą lietuvių klausimą.

Lenkija siekė nuoširdaus susipratimo su Lietuva, vienok Kauno Lietuvos skirtingas nusistatymas yra pastovi kliūtis. Nuo 1915 m., kuomet atsirado lietuvių valdžia, vokiška įtaka vyrauja Lietuvoje. Lietuva siekia tiesioginio sąlyčio su bolševikija. Vilnius yra tos politikos raktas. Dabar, atsižvelgiant į milžinišką lenkų laimėjimą rinkimuose, gal toksai nusistatymas pasikeis? Lietuva negali didinti sau teisių į miestą, per amžius lenkišką ir lenkų kultūros". Tai buvo Paryžiaus dienraščio Excelsior (1922. I. 10) "išmintis", kuri tikrumoje buvo tik sutirštinta, vienpusiška lenkų propogandinė medžiaga.

New York Herald 1922. I. 10 apie įvykusius rinkimus rašė: "Penkiolika Vilniuje išrinktų atstovų yra už įjungimą į Lenkiją. trys už federaciją, nė vieno už susijungimą su Lietuva. Maži miesteliai už Lenkiją. Kaimų balsavimo rezultatai dar nežinomi. Asmeniškas įspūdis, kad Vilnius yra visiškai lenkiškas miestas". Amerikos laikraštis buvo daug santūresnis už prancūzišką spaudą. Okupantų paskelbta statistika rado Vilniuje apie 51% lenkų. Likusius 49% sudarė kitos etninės grupės. Jei New York Herald'o korespondentas būtų susidomėjęs tais skaičiais, tai būtų nebuvę pagrindo teigti, kad "Vilnius visiškai lenkiškas miestas".

Įdomus yra Journal de Geneve (1922. I. 13) teigimas: "Lenkija pasiliko iki kraštutinumo ištikima apsisprendimo principams, kurių visuomet reikalavo visoms tautoms". Neįmanoma su tuo sutikti, nes Lenkija visuomet buvo nepakanti kitoms etninėms grupėms. Ta netolerancija atnešė daug nelaimių istorinei ir naujajai Lenkijai.

Lietuva turėjo, kaip mėgstama šiame krašte sakyti "blogą spaudą". Ne dėl to, kad teisybė nebuvo su mumis, bet todėl, kad mes nesugebėjome jos kitiems parodyti. Neturėjimas atramos nė vienoje iš didžiųjų valstybių. Stoka inteligentijos. Trūkumas aukšto lygio istorikų. Nebuvimas istorinės ir geopolitinės literatūros. Tuščias iždas. 1922 m. teko kalbėti tais klausimais su J. Gabriu, kuris buvo gerai orientuotas toje srityje. Jo nuomone, prasimušti į didžiąją spaudą galima tokiais būdais: turint bent vienos didžiosios valstybės palankią intervenciją, turint žymius politikus ir kultūrininkus pav. tokius, kaip Masariką, Benešą, Paderevskį, Pilsudskį, arba lėšų. Jis teigė, kad tarptautinio svorio žurnalistui už palankų, išsamų straipsnį dienraštyje Temps tenka atlyginti apie 200,000 prancūziškų frankų arba apie $20,000. Deja, tais laikais mums nebuvo nė vienos iš suminėtų sąlygų.

Minėtos rūšies spaudos relacijos buvo reikalingos Lenkijai, nes užgrobtame Vilniuje tik 50% gyventojų buvo lenkai ar lenkiškai orientuoti "tuteišai". Kaip susidarė toks paradoksas — neaiškinsime, nes tai nuvestų į šalį ir perdaug išplėstų rašinį. Kiti 50% jo gyventojų buvo žydai, baltgudžiai, lietuviai ir kt. Visame Vilnijos krašte lenkai nesudarė daugumos. Vilnių įkūrė, plėtė, puošė ir padarė vienu iš gražiausių Europos miestų lietuvių tauta.

Vilnius ir jo žemės buvo iki 1795 paskutinio Lietuvos — Lenkijos padalinimo integralinė Lietuvos dalis. Lenkija tai gerai žinojo. Tad po pirmojo karo, kuomet pasaulyje aidėjo JAV prezidento Vilsono paskelbta tautų apsisprendimo teisė, nebuvo paprasta tas istoriniai lietuviškas žemes įjungti į Lenkiją. Reikėjo sudaryti leistinomis ir neleistinomis priemonėmis daug įvykusių faktų (fait accomplis) ir visuomeniškos nuomonės deklaracijų. Jie galėjo tai padaryti, nes Vilnius jau nuo 1919 m. balandžio buvo lenkų okupuotas. Pil-

sudskis savo žygio į Vilnių išvakarėse, 1919 m. kovo mėn., sudarė Zarząd Cywilny Ziem Wschodnich su Jerzy Osmolowski, žinomu federalistu, priešakyje.

Osmolowskis buvo atsakingas betarpiai Pilsudskiui, bet ne Lenkijos ministerių kabinetui. Tuo būdu buvo siekta sudaryti teisinė būsena, pagal kurią Lenkijos armija, operuojanti tose srityse, galėjo būti laikoma ne Lenkijos kariuomene, bet kaip ekspedicinės ginkluotos pajėgos. J. Pilsudskis (lietuvių kilmės, gimė Zulavų dv., Pabradės valsč.) — gente lituanus, natione polonus, norėjo atstatyti didžiąją Lenkiją ir federatyviai su ja surišti Lietuvą. Pilsudskis savo kalboje 1919. IV. 22 (atspausdinta Monitor Polski, 1919. IV. 28) paskelbė nusistatymą leisti Didž. Liet. Kunigaikštystės gyventojams išsirinkti vyriausybę. Jis pabrėžė, kad karinė okupacija neprejudikuoja būsimo politinio susitvarkymo ir valstybinio priklausomumo. Jis neminėjo nei aneksijos, nei federacijos su Lenkija. Niekuomet nebuvo įvykdyta tai, kas buvo pasakyta, o įvyko tai, kas buvo nepasakyta. Už to romantiško ekrano slypėjo šiurpi tikrovė. Atgijusi Lietuva nepritarė Pilsudskio vizijai. Beliko vartoti jėgą, kuri turėjo pakeisti ir Lietuvos ir Vilnijos gyventojų nusistatymą ištverti nepriklausomais. Osmolovskio valdžia sudarė visą vietinę administraciją (policiją, valsčių valdybas, teismus ir t.t.) iš lenkų. Bažnyčiose ir mokyklose viešpatavo išimtinai lenkų kalba. Mokytojai — lietuviai ir baltgudžiai — buvo pašalinti ir pakeisti lenkais. Daug valdininkų atvyko iš Galicijos ir Silezijos. Tomis priemonėmis Vilnija buvo sparčiai lenkinama. Kiekviena vietinių gyventojų atspara buvo užgniaužiama ir palaužiama (žr. aukščiau Baltgudžių deklaraciją).

Želigovskiui užėmus Vilniją, minėta lenkinimo akcija buvo tęsiama dar spartesniais tempais ir aštresnėmis priemonėmis. Ypatingai buvo pradėta varžyti spaudą, kurią lietuviai turėjo savo, lenkų ir rusų kalba. Norėta pasiekti tų tautybių, o taip pat "tuteišų" sąmonę. Administracija, bijodama neigiamos įtakos, vengė duoti leidimą dienraščiams lenkų kalba. Tad M. Biržiška pradėjo spausdinti lenkiškus straipsnius savo redaguopamame laikraštyje Vilnius. Už tai buvo nubaustas 50,000 lenkiškų markių. 1921. VI. 14 Apy-

gardos teismas vėl jį nubaudė už atspausdinimą Straz Litwy straipsnio Wywiad p. J. O ze sw. Kazimierzem.

Be paliovos buvo naikinami ir griaunami visi kultūriniai ir labdaringi lietuvių židiniai. 1921 m. spalio 1 d. ginkluota policija išmetė lietuvių gimnaziją iš jos rūmų (Lukiškių aikštėje) į gatvę. Išmesta gimnazija tuojau organizavo pamokas už Vilniaus miške. Policija ir ten sutrukdė mokymo darbą. Toks pat likimas ištiko ir lietuvių našlaičių prieglaudą — 247 našlaitės 4 — 7 m. amžiaus ir jų globėjos buvo išmestos iš užimamų patalpų. Suėmimai, tardymai, grasinimai buvo lietuvių duona kasdieninė (V. Sruogienė, Lietuvos istorija, psl. 904). Tas laikotarpis pakankamai išsamiai aprašytas J. Cicėno svariame veikale Vilnius tarp audrų.

Vilnijos lietuvių atsparai vadovavo žemaitis Mykolas Biržiška. Ta kova pasiekė čukuro, kuomet gen. Želigovskis paskelbė rinkimus ir "Vidurinės" Lietuvos Laikinosios Valdančios Komisijos pirmininku paskyrė lietuvį atskalūną A. M. Meysztowicz (gimė Pajuosčio dvare, Panevėžio apskr.), autorių "Przenigdy" (Niekados), kaip atsakymą į A. Jakšto-Dambrausko raštą "Glos litvinow do mlodej generacji magnatow, obywately i szlachty na Litwie" (1902).

M. Biržiška gyvu žodžiu, asmenine įtaka ir santykiais, raštais organizavo ne vien lietuvių, bet gudų ir žydų Želigovskinio seimo rinkimų boikotą. "1922. I. 9 balsavo 18%, kaip patys lenkai prisipažino" (V. Sr. op. cit., psl. 904). M. B. darbo apimtį gali atvaizduoti tai, kad jis vien lenkiškai parašytus straipsnius vos sutalpino į keturias knygas "Na posterunku Wilenskim 1920 — 1922". M. B. gelbėjo eilė lietuvių patriotų ir Vilnijos lietuvių sąmoningumas. Rinkimams praėjus, bet dar seimui nesusirinkus, Meysztowicz nusprendė galutinai atsikratyti M. Biržiškos ir jo artimiausių pasišventusių bendradarbių, o taip pat baltgudžių politikų ir visuomenininkų. 1922. I. 20 buvo suimti 32 asmenys ir pakaltinti valstybės išdavimu. Tautų Sąjungos Komisija, kuri tuo laiku buvo Vilniuje, savo įsiterpimu juos išgelbėjo. 1922. II. 5 jie visi (20 lietuvių ir 13 gudų) buvo paimti iš Lukiškių kalėjimo, nugabenti prie neutralios zonos ir perduoti Lietuvos kariuomenei (L. E., III. p. 24-25). Po tokio "didvyriško ir demokratiško" žygio susirinko vadinamasis "Vidurinės" Lietuvos seimas ir, pirmininkaujamas A. Lokuciewski'o, at-

liko dar vieną magišką veiksmą — nutarė "Vilniaus žemė be jokių sąlygų yra neatskiriama Lenkijos respublikos dalis". Tuo pačiu sąvoka Vidurinė Lietuva buvo panaikinta.

Mūsų dažnai cituotas W. Chocianowicz išdidžiai baigia savo rašinį: "Taip buvo baigtas Vilniaus ginčas, kuris davė tam miestui 20 m. nepriklausomybės" (W. Choc., op. cit. psl. 44).

Kokia ironija! Vilnius, iš kurio Lietuvos galia, garsas ir galybė sroveno per kelius šimtus metų į visus kraštus, pavergtas ir įjungtas į svetimą valstybę, tariamai tapo nepriklausomas!... Tikrumoje Vilnius, netekęs Lietuvos užnugario, jos žmonių ir turtų, tapo Lenkijos trečiaeiliu miestu ir merdėjo, kaip augalas su pakirstomis šaknimis. Antro pasaulinio karo viesulai grąžino Vilnių Lietuvai.

* * *

"Nespiauk į šulinį, gal pačiam reikės iš jo gerti". 1939 m. rudenį, Hitleriui ir Stalinui bebaigiant smaugti Lenkiją, Meysztowicz gelbėdamasis perėjo Lietuvos sieną. Niekas jo nepersekiojo. Nekliudomas išvyko į Romą pas sūnų. Ten ir mirė. Ir daug tūkstančių lenkų karių ir civilių, pereidami į Lietuvą, išgelbėjo gyvybę — išvengė Katyno žudynių ir Hitlerio organizuoto genocido... Atrodo, kad mažai kas iš jų to reikšmingo, tauraus lietuvių žesto suprato prasmę. Tremties lenkai reikalauja Vilniaus. Tai įsakmiai rodo, kad Vilniaus klausimas nėra galutinai išspręstas.

Lietuvos valstybė, galima sakyti, nuo pat susikūrimo, tapo daugtautine. Lietuviai sujungė į valstybinį darbą baltgudžius, ukrainiečius, rusus, totorius. Lietuviai statė valstybę, bet jos istoriją rašė gudai, lenkai, rusai, kryžiuočiai, vokiečiai ir kt. Mūsų bočiai nemėgo rašyti apie savo žygius net tais laikais, kuomet jie, jei taip galima išsireikšti, grojo pirmą smuiką istorijos orkestre, pav. didžiųjų kunigaikščių laikotarpyje. Paminėsiu vieną pavyzdį — Žalgirio mūšį, kuriame Vytautas D. ir jo valdomos imperijos kariuomenė suvaidino, jei ne didesnį, tai bent nemažesnę už lenkus rolę, — aprašė kanauninkas Dlugošas. Aprašė ne sub specie veritatis istoriae, bet sub specie amoris Poloniae... Šių laikų lietuviui sunku suprasti, kodėl tokie dalykai nerūpėjo didžiojo kuni-

gaikščio kanceliarijai. Dlugošas ir kiti aprašė mūsų praeitį taip, kad mūsų istorikai iki šiandien turi eikvoti savo žinią ir gabumus, kad iškraipytą ir distorsijomis pažeistą teisybę atitiestų ir priartintų tikrovei. Kaszin, ar mūsų istorikai tremtyje pasirinko naudingiausią tautai darbo kryptį? Lietuvą yra apgaubusios egzistencinės sutemos. Praeities mįslės gundo istorikus, bet gyvą tautą masina ateitis. Mūsų istorikų daugis yra užsidarę archyvuose. Atrodo, jie nemažai nuveikė ir užlopė daug skylių mūsų istorijoje. Bet jie atitolę nuo tautos gyvos dabarties ir jos vyksmo. Atrodo, kad ją, kaip ir praeityje, kiti intensyviau įrašo į knygas. Pasirodą spaudoje rašiniai atskleidžia jos vienašališkumą.

Kas sukaups dokumentinę medžiagą ir prisiminimus apie nepriklausomybės netekimą, apie rinkimus į Liaudies ir kitus seimus, apie tris okupacijas, apie genocidą, kurį bolševikai ir naciai įvykdė mūsų žemėse, apie didvyrišką, legendomis apipintą partizanų kovą, apie masines deportacijas į Sovietų Sąjungą ir ištremtųjų likimą, apie babilonišką mūsų tautai užkartą baudžiavą, naikinančią tautos fizinį kūną, apie tikėjimo ir dvasinės kultūros naikinimą. Plačios apimties uždaviniai. Nelengva juos apvaldyti. Bet greitai bus 20 metų, kaip pasitraukėme iš Lietuvos. Per tą dvidešimtmetį galima buvo sudaryti planus ir surasti jų vykdytojus. Ar ne laikas mūsų istorikams išeiti iš archyvų ir atsidurti žūtbūtinės kovos lauke, kalti mokslinius ginklus, kurie suteiks tautos kamienui ir jo spiečiams įkvėpimo ir priemonių kovoti už savo išlikimą ir laimėti.

DRUIDAS

KADA IR KUR BUVO SUDARYTAS LIETUVIŲ TAUTINIS KOMITETAS IR SURAŠYTI KYBARTŲ AKTAI

PRO MEMORIA

1951. I. 8.

1. 1940 m. spalių mėn. Romoje įvyko konferencija, kurioje dalyvavo: S. Lozoraitis, P. Klimas, S. Girdvainis, K. Škirpa ir E. Turauskas.
2. Posėdžiauta apie 10 dienų.
3. Padaryta visa eilė nutarimų.
4. Tų nutarimų tarpe: sudarytas "Tautinis Lietuvių Komitetas.
5. Komiteto nariais parinkti (nutarimo keliu) šie asmenys: E. Galvanauskas — pirmininkas; S. Lozoraitis, P. Klimas ir E. Turauskas.
6. "T. L. Komitetas" 1941 m. išleido vienintelį atsišaukimą į visuomenę.

(pas.) Edv. Turauskas

PRO MEMORIA

1951. I. 8.

1. 1940 m. spalių mėn. gale grįžus iš Romos P. Klimui, K. Škirpai ir E. Turauskui, Berne jau buvo atvykęs R. P. A. Smetona su žmona ir Valušiais.
2. Škirpai išvykus į Berlyną, o S. Lozoraičiui atvykus iš Romos, Berne, Monbijonstr. 87 įvyko visa eilė pasitarimų, kuriuose dalyvavo: A. Smetona, J. Šaulys, S. Lozoraitis, P. Klimas, E. Turauskas ir A. Gerutis.
3. Tarp kitų svarstytų klausimų, vienas svarbiausių buvo vad. "Kybartų Aktų" klausimas.

4. Atsižvelgus į tai, kad A. Merkys buvo perdavęs pareigas J. Paleckiui, paskirdamas šį Min. Pirm., kuomi A. Merkys, pagal A. Smetonos interpretaciją buvo peržengęs savo, kaip l. e. R. P. pareigas, teises, iškilo mintis sudaryti Aktą (užpakaline data), kuriuo būtų paskirtas kitas Min. Pirm.

5. Svarbiausias tų Aktų tikslas buvo šis: kilus vokiečių — sovietų karui, kuris tuo metu buvo jau numatomas ir nujaučiamas, jei vokiečiai, parodydami Lietuvos atžvilgiu geros valios ir norėdami atstatyti Lietuvos nepriklausomybę, imtų ieškoti teisėto valstybinio *tęstinumo* (kontinuiteto) reprezentantų, reikalinga turėti atsargoj R. P. aktą, paskiriantį tokį reprezentantą.

   Ypačiai tai rasta reikalinga A. Smetonai pasiryžus vykti į J. A. Valstybes, kurių įsitraukimas į karą dalyvių taip pat buvo numatomas.

6. A. Smetona gerokai svyravo dėl tokių aktų reikalingumo ar tikslingumo. Galiausiai leidosi pasitarimų dalyvių įtikinamas.

7. A. Smetonai principe sutikus, kilo kandidato klausimas. Iškilo K. Škirpos kandidatūra, kurią A. Smetona pačiu kiečiausiu būdu atmetė.
   Vienam pasitarime A. Smetona aiškiai pasisakė, kad paskirti J. Šaulį. Šis griežtai atsisakė, motyvuodamas savo nepasitikėjimu vokiečiais ir K. Škirpa, kuris, dėl jo pozicijos Berlyne, tektų skirti Min. Pirmininku.

8. Kitą dieną iškilo S. Lozoraičio kandidatūra, kurią A. Smetona priėmė. A. Gerutis E. Turauskui gyrėsi įtikinęs A. Smetoną su S. L. kandidatūra sutikti.

9. Tuo būdu 1940 m. lapkričio mėn. E. Turausko bute Berne, Monbijoustr. 87 buvo pasirašyti du aktai, datuoti Kybartuose 1940 birželio 15 d: 1) pirmuoju A. Merkys atleidžiamas iš Min. Pirm. pareigų, 2) antruoju S. Lozoraitis skiriamas Min. Pirmininku.

(pas.) E. Turauskas

LIETUVAI GELBĖTI TARYBA IR TAUTINIS LIETUVIŲ KOMITETAS

Apie Tautinį Lietuvių Komitetą kalba Turauskas savo promemorijoj. Jis buvo įkurtas tuo pat metu, kai buvo surašyti Kybartų Aktai. Apie Lietuvai Gelbėti Tarybą Turauskas nieko nemini. Apie ją kalba tik knygelė "Iš bolševistinės vergijos į Naują Lietuvą". Tos knygelės teigimu, ji buvo įkurta tų pačių mūsų diplomatų, kurie įkūrė Tautinį Lietuvių Komitetą. Kitur su juo neteko susidurti. Reikia manyti, kad ji, jei ir buvo sudaryta, bet jokios veiklos neparodė. Pasiliko tik popieryje. **Red.**

Pasiuntiniai sudarė vieningą kovos organą — Lietuvai Gelbėti Tarybą. Į ją įeina trys Amerikos lietuvių pagrindinės srovės, būtent — katalikai, tautininkai, santariečiai ir socialistai. Jie į Tarybą pasiuntė po tris atstovus.

Lietuvai Gelbėti Tarybos uždavinys yra rinkti lietuvių politinei veiklai lėšas ir varyti Amerikoje propagandą už Lietuvos valstybės atstatymą.

"Lietuvos *Pasiuntiniai,* protestavę prieš Lietuvos pavergimą, iš savo pusės, sudarė Europoje *Tautinį Lietuvos Komitetą.* Jo uždavinys yra derinti visų Lietuvos diplomatinių postų ir viso pasaulio lietuviškų organizacijų pastangas Lietuvai atstatyti, globoti užsienyje likusius Lietuvos piliečius ir, kol politinės aplinkybės neleis sudaryti Lietuvos Vyriausybės, bendrai — ginti lietuvių tautos interesus. Tautinio Lietuvos Komiteto Pirmininku yra žymus Lietuvos vyras, kelis kartus buvęs Ministrų Kabineto nariu ir pasižymėjęs politiniame darbe savo iniciatyva, ryžtumu ir energingumu. Komiteto nariais yra keturi Lietuvos Pasiuntiniai ir keletas Amerikos lietuvių. Dėl politinių priežasčių tuo tarpu Komiteto asmeninės sudėties dar negalima skelbti."

Šios žinios paimtos iš minėtos knygelės "Iš bolševistinės vergijos į Naująją Lietuvą". Ją išleido Aktyvistų Fronto Lietuvos Politinių Informacijų Biuras. Išleidimo vieta — Vilnius. Leidimo metai nepažymėti. Knygelės autorius L. Prapuolenio teigimu esąs K. Škirpa. Iš knygelės turinio aišku, kad ši knygelė buvo išleista tuo metu, kai Lietuva jau buvo užimta bolševikų, tad Vilniuje ji negalėjo būti išleista.

ERNESTAS GALVANAUSKAS APIE TAUTINĮ LIETUVIŲ KOMITETĄ

E. Galvanauskas
Route de la T. S. F.
Majunga
M. Krupavičiui JAVėse.

Majunga, 18- XII-1951.

Brangus Pirmininke,

Atsakau tuo tarpu į vieną jūsų klausimą, būtent "Tautinio lietuvių Komiteto (ar kaip ten tas organas buvo pavadintas) klausimą. Kaip žinote, jis įsisteigė Šveicarijoj (1940 m.). Jo steigimo posėdžių protokolų, nutarimų bei Statuto neskaičiau ir nemačiau. Apie tai Jus galėtų tiksliai painformuoti p. p. Škirpa, Turauskas, Gerutis, būtent tų posėdžių dalyviai — steigėjai. 1940 m. lapkričio mėn. (rodos?) apsilankė pas mane Klaipėdoj specialiai tuo komiteto reikalu atvažiavęs iš Berlyno p. Škirpa. Jis painformavo apie to organo įsteigimą, dalyvius, to organo sąstatą ir t. t. Tai turėjo būti vyriausias lietuvių veiklos užsienyje organas kovai už Lietuvos išlaisvinimą, vyriausias organas tai kovai vadovauti ir derinti (užsienyje). Komiteto narių skaičius numatyta išplėsti, padidinti visuomenei žinomais rimtais veikėjais, esančiais užsienyje. Visų dalyvių — steigėjų ir išrinktųjų komiteto narių vardu jis, p. Škirpa, esąs įgaliotas prašyti mano sutikimo būti to organo pirmininku. Apie kokį nors "diplomuotą šefą" nebuvo jokios kalbos. Esančiomis tuomet sąlygomis aš pilnai pripažinau, kad toks organas reikalingas ir būtinas. Sutikau priimti to organo pirmininko funkcijas, pareikšdamas, kad to organo normalė ir sėkminga veikla teįmanoma jam esant neutralėje valstybėje. P. Škirpa pilnai man pritarė ir pareiškė garantuojąs mano persikėlimą Šveicarijon. Tam esą prieinami *"stiprūs kanalai"* (jo žodžiai) partijoj, Gestapo ir Antrajame skyriuje. 1940 m. gruodžio mėnesyje gestapo parėdymu (iš Berlyno) priverstas buvau apleisti savo butą Klaipėdoj ir persikelti į Berlyną ir jo neapleisti. Berlyne p. Škirpa pareiškė, kad padėtis esą pasikeitusi ir kad mano išvažiavimas iš Vokietijos esąs nebegalimas. Taigi mano, kaip to komiteto pirmininko ir iš viso to

komiteto veikla tuom ir pasibaigė, jei neminėti poros mano pasirašytų "istorinių dokumentų" (tariant p. Škirpos žodžiais), kuriuos pasisekė išsiųsti iš Vokietijos į Šveicariją, Washingtoną etc. per draugingą mums vienos valstybės pasiuntinybę Berlyne. Taigi iš tų šiaudų nebuvo jokių grūdų. "Kalnas pagimdė pelę", tikriaus peliukštę. Visi kiti klausimai, išvardytieji Jūsų laiške (1951. I. 17) apie Komitetą ryšyje su "diplomatijos šefu", jo pretenzijomis į tam tikras veiklos sritis ir t. t. — man svetimi, nes iš viso apie tokio "šefo" egzistenciją tesužinojau būdamas Pfullingene (VLIKo darbe 1947 m. gale).

Tiek mano žodžių šiandien šiuo "labai realiu" klausimu, žinotinu mūsų istorijai ir "ateinančioms kartoms"!

Viso geriausio!

E. Galvanauskas

VLIKO TEISIŲ KOMISIJOS URBŠIO TELEGRAMOS ĮVERTINIMAS

Vyriausias Lietuvos
Išlaisvinimo Komitetas — Pfulingenas, 1950. 12. 16

Ponui VLIK PIRMININKUI

Liečia VLIK Pirmininko 1950. 11. 15 raštą.

VLIK Teisių Komisija, apsvarsčiusi jai VLIK Pirmininko pateiktus klausimus, kokios juridinės reikšmės yra buv. užsienio reikalų ministerio Urbšio telegrama, kuria Lozoraitis remia savo pretenzijas į Lietuvos Diplomatijos Šefus ir apskritai, kuria tvarka pagal Lietuvos įstatymus gali būti įsteigta tokia nauja institucija, kaip diplomatijos šefas, rado:

1. Lietuvos įstatymai titulo diplomatų šefas ar diplomatijos šefas, nežino.

2. Lietuvos Konstitucijos (1338 m.) 61 str. einant, diplomatus, Lietuvos Valstybės atstovus, užsieniuose skiria ir atleidžia Valstybės Prezidentas.

3. Pagal šefo funkcijas Lietuvos diplomatų šefas yra Užsieno Reikalų Ministeris, skiriamas Valstybės Prezidento einant Konstitucijos 97 str.

4. Turint visa tai galvoje, teisiniu atžvilgiu Lozoraičio 1946 m. liepos 25 d. rašte VLIK Pirmininkui minimoji Urbšio 1940 m. birželio 2 d. telegrama Nr. 288 visai nepareina-

mai nuo jos žodinio turinio, kiek ji būtų norima laikyti teisiniu pagrindu Lietuvos Konstitucijai ir įstatymams nežinomai diplomatijos šefo institucijai įsteigti bei įteisinti, yra niekinė, jokios teisinės reikšmės neturinti. Tokios institucijos, kaip diplomatijos šefas įsteigimas yra Seimo arba Respublikos Prezidento galios sritis

Pagal savo prigimtį minėtoji Urbšio telegrama yra ne kas kita, kaip ministerio tam tikra sugestija užsieniuose veikiantiems Lietuvos atstovams tam tikram ateities atvejui, būtent, tam nelaimingam atvejui, jeigu Lietuvos atstovai turėtų veikti moto proprio. Tos sugestijos realizavimas yra pačių pasiuntinių kompetencija anoms nelaimingoms aplinkybėms susidarius.

5. Kad minėtoji Urbšio telegrama netenka laikyti jokiu valstybiniu ar politiniu aktu, rodo pačių diplomatų nusistatymas jos atžvilgiu, būtent, tuojau po Lietuvos okupacijos 1940 m. įvykusioje Lietuvos diplomatų Europoje Konferencijoje buvo nesiimta vadovautis šia telegrama ir buvo sudarytas Lietuvos Tautinis Komitetas, kuriam, kaip žinoma, vadovauti buvo pakviestas ne p. Lozoraitis, o p. E. Galvanauskas. Šis Komitetas turėjo derinti ir diplomatinių postų ir iš viso lietuvių pastangas kraštą išlaisvinti.

Tautinį Lietuvos Komitetą pakeitė 1941 m. visuotinio tautos sukilimo pastatyta Lietuvos Vyriausybė.

Hitlerio įsakymu Lietuvos Vyriausybės reiškimąsi likvidavus, politinės tautos vadovybės funkcijas toliau vykdo Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas.

Remdamos išdėstytomis aplinkybėmis, VLIK Teisių Komisija VLIK Pirmininko jai pateiktus 1950. 11. 15 klausimus nutarė atsakyti taip:

1. 1940 m. birželio 2 d. Urbšio telegrama Nr. 288 neįsteigė ir negalėjo įsteigti Lietuvos Diplomatijos Šefo institucijos. Tos telegramos reikšmė tebuvo moralinės prasmės tam atvejui, kai Lietuvos pasiuntiniai, vykdydami savo funkcijas, būtų priversti veikti moto proprio.

2. Lietuvos Diplomatijos Šefo institucija galima buvo įsteigti įstatymo keliu.

VLIK TEISIŲ KOMISIJA

(Seka parašai)

ERNESTAS GALVANAUSKAS URBŠIO TELEGRAMOS KLAUSIMU

Ištrauka iš Ernesto Galvanausko laiško, rašyto M. Krupavičiui Lozoraičio šėfystės reikalu.

Urbšio telegrama. Tos telegramos genezė man nežinoma. P. Lozoraitis lankėsi Kaune porą mėnesių (ar keletą savaičių) prieš Maskvos ultimatumą. Jis apsilankė ir mano (kaip Fin. Min.) kabinete. Interesavosi ar informavosi mūsų ūkiška ir finansine padėtimi. Iškėlė mūsų pasiuntinybių finansavimo klausimą, atsargų sudarymą, turėdamas galvoje Lietuvos nepriklausomybei gresiančius pavojus. Pareiškiau, kad iš mano, kaipo Fin. Min. pusės jau yra padaryta Užsienių Reik. Ministeriui sugestija, nedelsiant pasiųsti pasiuntinybėms avansus sąmatos ribose ir virš to pasirūpinti sudaryti organą, kuris, katastrofai įvykus, galėtų disponuoti užsienyje persiųstomis extra sumomis. Vienam asmeniui ar vienai atstovybei to pavesti negalima. Ant išmokėjimo "orderių' turi figuruoti bent du parašai. Be to, turėti atsargoje keletą kitų asmenų parašų etc. Patariau jam išsikalbėti tuo klausimu su Užs. Reik. Ministeriu, — neatidėlioti to reikalo. Fin. Min. reikalingus fondus suras. Po to su p. Lozoraičiu pasikalbėjimo su juo nebesimačiau, — taigi nežinau jo pasikalbėjimo turinio su Urbšiu. Kadangi p. Urbšys ypatingu aktyvumu, iniciatyva bei organizaciniais gabumais neatsižymėjo, tas reikalas turbūt taip ir pakibo ore kaip ir visa eilė kitų skubotų reikalų...

"Laisser passer, laisser faire", "plivi moi čoln po vole voln (Plauk, mano laive, vilnių valios nešamas). Ir tik per kūnui trenkus, gal Urbšys pasiuntė *telegramą,* paskirdamas p. Lozoraitį "Diplomatijos Šefu", — jei ta sąvoka diplomatinio korpuso šefas" suprasti diplomatinio korpuso doyen dekanas, tai tos telegramos tikslas būtų išrišti doyeno klausimą, kurs po J. Baltrušaičio mirties, rodos, liko neišrištas, atviras, pakibęs ore. Tiesa, doyeno pasirinkimas dipl. korpuso narių reikalas (tradiciniai). Doyen'o kvalifikacijos: amžius, titulas, tarnybos laikas, asmens autoritetas etc. Man rodos, jei neklystu, tos funkcijos priklausytų p. Žadeikiui. Bet mūsų jaunas, be tradicijų, labai "margas" ir dalinai pil-

kas diplomatinis korpusas doyeno klausimą vis atidėliojo. Gal kilo ir "ambicijų" klausimas — jų mūsiškių tarpe, rodos, netrūko. Turint galvoje tokią situaciją ir trenkus perkūnui, gal p. Urbšys ir jautėsi priverstas išrišti tą klausimą "diktatoriškai", skubotai, — pasiųsdamas tą *telegramą*. Jei ta telegrama p. Urbšys turėjo galvoj pakviesti p. Lozoraitį "Užsienio Reik. Min.", nes "diplom. korpuso šefas" yra Užs. Reik. Ministeris, tai ta telegrama neturi jokios juridinės reikšmės, nes Užs. Reik. Ministerį skiria Resp. Prezidentas, pristačius Min. Pirmininkui (Resp. Prezid. ir Min. Pirm. parašai). Be to, Min. Pirm. turi gauti *pritarimą* kitų Kabineto narių (bendra atsakomybė už politiką). Užs. Reik. Min. negali paskirti net *Įgalioto Ministerio*. Tai Prezidento funkcija (pristato Užs. Reik. Min.). Užsienio Reik. Min. tegali paskirti "charge d'affaires", e. p. Įg. Ministerio etc. Diplom. Korpuso doyen'o funkcijos jums turbūt žinomos: jis, dipl. korp. vardu pareiškia Užs. Reik. Ministeriui diplom. korpuso pageidavimus, prof. interesus — algas, atsakomybę etc., nuomonę įvairiais klausimais bendro ir konkretaus pobūdžio ypač santykiuose su Užs. Reik. Ministerijos aparatu.

PASITARIMO PARYŽIUJE 1951. I. 6-7 NUOMONĖ URBŠIO TELEGRAMOS KLAUSIMU

Pasitarime dalyvavo Bačkis, Turauskas, Baltrušaitis, Lanskoronskis, Brazaitis ir Krupavičius.

Urbšio telegramos ir "šefo" klausimu prieita tokios nuomonės:

1.Telegrama autentiška ir jokių abejonių nekelia.

2. Iš telegramos konteksto seka, kad šefas paskirtas įvykstant katastrofai, kad palaikytų diplomatų likučius. Tuo būdu šefas tik diplomatams. Jis jų šeimos vidaus reikalas.

3. Pasikeitė ir formalinė ir faktinė padėtis. Faktinė — su šefu buvo paskirti ir du pavaduotojai. Jų nebėr ir kitų niekas nepaskyrė.

Formalinė telegrama buvo pasiųsta tuo metu, kai nebu-

VLIKO GRUPIŲ NUSISTATYMAS BENDRADARBIAVIMO VLIKO SU LOZORAIČIU REIKALU

Ponui Povilui ŽADEIKIUI
Lietuvos Įgaliotajam Ministeriui Jungtinėse Valstybėse
WASHINGTON, D. C.

New Yorkas, 1952 m. birželio 7 d.

PONE MINISTERI,

Ryšium su numatyta Jūsų kelione į Londoną ir ten įvyksiančia konferencija, kuri savo padariniais gali sudaryti posūkį VLIKo ir likusios užsienyje Lietuvos diplomatijos tarpusaviniame santykiavime, žemiau pasirašiusųjų, VLIKą sudarančiųjų Lietuvos politinių partijų ir rezistencinės kovos organizacijų atstovai turi garbę maloniai prašyti Jus, Pone Ministeri, priimti jų suderinto nusistatymo pareiškimą kaikuriais klausimais, kure jų įsitikinmu negalės būti aplenkti Londono konferencijos svarstymuose, būtent:

1. VLIKas savo prigimties ir funkcijų atžvilgiu mūsų suprantamas taip, kaip jį mūsų atstovaujamos grupės suprato 1944 m. vasario 16 d. VLIKo deklaracijoje ir vėlesniuose savo susipratimuose, lygiai ir VLIKo susitarime su krašto rezistencijos atstovais.

VLIKas yra Lietuvos valstybės nepaprastos padėties padarinys, esamoje Lietuvos valstybės tarptautinėje padėtyje labai svarbus išlaikyti.

2. Likusi užsienyje Lietuvos diplomatija yra nepaprastoje padėtyje. Jos padarinys — likusios užsienyje Lietuvos

---

vo užsienyje jokio kito tautinio ir politinio organo, kuris rūpintųsi Lietuvos reikalais.

I. 8-10 posėdžiuose dalyvavo tik Bačkis, Turauskas ir Krupavičius. Urbšio telegramos reikalu jų buvo nutarta:

VLIKo Teisių Komisija papildo šiuos nutarimus dar šiais: a. juridinė vertė Urbšio telegramos, b. kai buvo steigiamas Tautinis Lietuvių Komitetas, nebuvo *remiamas Urbšio telegrama* ir "šefui" nebuvo skiriamas *jokis vaidmuo Lietuvos vadavimo darbe.*

diplomatijos šefas. Visos mūsų atstovaujamos grupės, nors dėl žinomos buv. Lietuvos Užsienių Reikalų Ministerio Urbšio 1940 m. birželio telegramos teisinės reikšmės ir pobūdžio pasilieka kas savojo nusistatymo, — sutinka, kad dabartinėje Lietuvos valstybės tarptautinėje padėtyje likusios užsienyje Lietuvos diplomatijos šefo kompetencija, diplomatinių misijų funkcijų ribose, sutaria likusieji užsienyje Lietuvos diplomatai.

3. Visi klausimai, kurie normalioje valstybės padėtyje yra kompetencijoj aukštesnių už diplomatines misijas valdžios organų, sprendžiami VLIKo ir diplomatų arba jų atstovų sutarimu. VLIKas ir likusieji užsienyje Lietuvos diplomatai, jeigu net būtų skirtingų principinių nusistatymų, kaikuriais Lietuvos laisvinimo arba Lietuvos laisvinimo organizacijos klausimais, savo politinę ir diplomatinę veiklą turi derinti. Tam turėtų būti laikas nuo laiko kviečiamos VLIKo ir likusios užsienyje Lietuvos diplomatijos ar jų atstovų konferencijos, kurios sutartų Lietuvos laisvinimo politinės ir diplomatinės veiklos planą.

Jei tokį planą bevykdant iškiltų nuomonių skirtumai tarp VLIKo ir likusios užsienyje Lietuvos diplomatijos, tuos skirtumus turėtų aiškinti VLIKo Pirmininkas ir likusios užsienyje Lietuvos diplomatijos šefas. Jiedviem vieningo nusistatymo nepasiekus, klausimas perduodamas VLIKo ir likusios užsienyje Lietuvos diplomatijos arba jų atstovų konferencijai.

Pateikdami Jums, Pone Ministeri, šį savo pareiškimą, mes tenorime prisidėti palengvinti VLIKui ir likusiems užsienyje Lietuvos diplomatams išlyginti tarpusavius nesklandumus ir pasiekti Lietuvos laisvinimo darbo darnai bei vieningumui. Tik šia prasme prašome Jus, Pone Ministeri, šį mūsų pareiškimą suprasti.

Teikitės priimti, Pone Ministeri, mūsų labai aukštos pagarbos pareiškimą.

D. F. vardu: V. Vaitiekūnas
K. D. S. vardu: P. Vainauskas
L. K. S. vardu: V. Alksninis
L. F. vardu: J. Šlepetys
L. T. S. vardu: V. Rastenis
S. P. vardu: K. Bielinis
Ū. P. vardu: V. Sidzikauskas
Ū. S. vardu: Dr. A. Trimakas
V. L. S. vardu: J. Audėnas
V. S. vardu: L. Šimkus

MIN. URBŠIO TELEGRAMA

Žemiau sekanti ištrauka paimta iš oficialios Užsienio Reikalų Ministerio Urbšio mūsu užsienio atstovams telegramos, kuri buvo išsiuntinėta susidarius bolševikų okupacijos pavojui 1940 m. gegužės 31 d.

"... Jei čia mus ištiktų katastrofa, tai užsieniuose likusios mūsų diplomatijos šefu skaitykite Lozoraitį, pirmu pavaduotoju Klimą, antruoju Šaulį. Stop. Gauna: Berlynas, Roma, Paryžius, Londonas, Vašingtonas, Štokholmas.

Pas. Min. Aff. Etrang. Urbšys. 284.

Šios telegramos tekstas paimtas iš buv. min. gen. Kazimiero Musteikio straipsnio "Kaip buvo paskirtas Lietuvos Diplamatijos Šefas", kuris buvo tilpęs 1955 m. vasario 17 d. Dirvos nr. 7, pusl. 1.

Čia paduodamasai tekstas pilnai sutinka su originalo tekstu. Bet skiriasi kalbamos telegramos išsiuntinėjimo datos. Musteikio teigimu ji išsiuntinėta 1940 m. birželio 2 d., o tuo tarpu redakcijos žiniomis kaikurios mūsų atstovybės ją buvo gavusios tų pačių metų gegužės 31 d.

Mielas Brolau, įveik savo nerangumą: gavęs šį T. S. numerį nedelsk ir atsiskaityk. Atsiųsk skolą už senus T. S. numerius, jei to dar nepadarei, ba paskui užmirši. Pridėk nors ir mažą auką, jei gali. Tik nuo Tavęs priklauso T. S. tolimesnis leidimas. Suprask savo pareigą. Be reguliaraus atsiskaitymo ir žurnalo leidimas negali būti reguliarus. Atsiskaitymo uždelsimas uždelsia naujo numerio išleidimą. Nelauk atskirų raginimų. Jie padidina tik išlaidas. Susipraskim.

DVI NAKTYS KALĖJIME

(Karo prisiminimai)

DOMAS JASAITIS

Tai įvyko liepos mėnesyje ketvirtaisiais karo metais tarp Trečiojo Reicho ir Sovietų Rusijos. Jau buvo nutilę Gebelso fanfariniai sondermeldungai apie planingą žygiavimą pirmyn. Tik retkarčiais buvo pašnibždomis pranešama, kad "Wehrmachtas, sutrumpindamas fronto liniją, atsitraukė į iš anksto paruoštas, įstiprintas linijas". Nebuvo matyti kariuomenės, šarvuočių, artilerijos pabūklų. Aerodromai buvo tušti. Padangėse nenardė naikintuvai, bet tingiai, saulės spindulių kutenami, plaukinėjo debesėliai. Kur tik pažvelgdavai, pamatydavai plačius laukus jau auksėjančių rugių ir miežių. Erdvūs bulvių plotai margai žydėjo. Atrodė, kad žemelė, atsilygindama kantriam, pilkam, ištikimam lietuviui, atneš gausų derlių. Bet nebuvo matyti džiaugsmo ūkininko akyse ir judesiuose. Panaši nuotaika buvo ir miestuose, kurie atrodė kaip išardytas skruzdėlynas. Gąsdinantis negandas vasnojo sunkiais sparnais iš rytų į vakarus. Visuose glūdėjo nujautimas, kad Lietuvos žemė nebus ginama. Tik buvo neaišku, ar tai nenorima, ar nepajėgiama daryti. Visi jautė, kad tuoj už dienos kitos, už savaitės atmauros bolševikiški šarvuočiai, o paskui juos įsiverš Raudonoji Armija. Tokią baugią naujieną gilino pavieni ir būreliai atbėgėlių iš Rytų Lietuvos. Žmonės buvo išvargę, apdulkėję. Arkliai subloškėję. Vežimai apirę. Juose sėdėjo su išgąsčio apvilktomis akimis motinos ir sudžiūvusių lūpų tariamais žodžiais guodė mažus vaikus ir glostė juos pavargusių rankų delnais. Su tais tremtiniais atėjo ir pirmos tikros žinios apie Raudonosios Armijos daromus žiaurumus ir vykdomą kerštą. Naktimis Rytuose buvo matomi staigūs blykčiojimai ir girdimas duslus dundėjimas. Užsilikę vokiečiai pasakojo, kad prieš Panevėžį vyksta mūšis. Neva greitai bus permestos į Lietuvą kelios šarvuočių divizijos. Jie ramino žmones. Bet visi jautė, kad tai tik žodiškas raminimas. Juo jie patys netikėjo. Blaivūs ir atsargūs lietuviai žodžiams buvo kurti. Ir lėtai

šliaužiantiems šarvuočiams užtenka dviejų valandų atvykti iš Panevėžio į Šiaulius. Tuo pat metu pasklido gandai, kad Šiaulių miestas bus lėktuvų bombinamas. Atsirado mačiusių mieste ir apylinkėse išmėtytus raštelius, įspėjančius gyventojus pasitraukti kelioms naktims iš miesto. Daug kas patikėjo. Nemažai vežimų, prikrautų įvairaus naminio inventoriaus ir baldų judėjo Bubių plentu ir Kuršėnų vieškeliu. Kiti darė pastangų patekti į traukinį ir išvykti į Vokietiją. Nenoromis, su širdgėla tai buvo daroma, nes viešai buvo kalbama, kad Trečiame Reiche badas, kad visi didmiesčiai kasnakt sąjungininkų lėktuvų griaunami. Kad traukimasis nuo bolševikų pavojaus į Vokietiją yra lygus šokimui nuo ugnies į liepsną. Bet baimė artėjančio teroro, NKVD keršto, baimė komunistiškos baudžiavos, kurioje teko gyventi laike pirmosios okupacijos, ir didžiausios lietuvių deportacijos šiurpulingų įvykių prisiminimas nulėmė daugelio apsisprendimą. Dėlto ir aš su šeima atsidūriau prekiniame traukinyje, kuriame buvo keli šimtai lietuvių, baisios ateities šmėklų įtaigoje apsisprendusių vykti darbininkais į Vieną.

Žmonės, kankinami širdgėlos dėl netekimo namų ir Tėvynės, slegiami nežinomos ateities, tūnojo susigūžę prietamsiuose vagonuose. Buvo ramu, kaip artimo žmogaus budynėse. Tik, puškėdamas garais, sunkiai alsavo senas garvežys, lyg abejodamas, ar sugebės patraukti tiek daug žmonių ir dar daugiau juose slypinčio vargo ir skausmo. Suprakaitavę, tepaluoti geležinkeliečiai darė paskutinį riedmenų patikrinimą. Kažinkas perone ištarė mano pavardę. Iškišęs galvą pro duris, pamačiau einantį prie mano vagono gebietskomisaro stabsleiterį, lydimą poros kitų nacių pareigūnų.

— Daktare, Jūs nevažiuosite šituo traukiniu.

— Kodėl? Kas atsitiko? Čia yra mano šeima.

— Čia nevieta aiškintis. Jūsų šeima gali vykti arba gali išlipti ir pasilikti Šiauliuose. Jūs gi eisite su manim...

Visa buvo aišku. Žmona ir vaikai nutarė vieni nevykti. Jie pradėjo kraustyti mūsų daiktus iš vagono. Aš nuėjau su palydovais. Automobilis nugabeno mus į komisariatą. Štabsleiteris pasakė, kad aš areštuotas ir patalpinamas į kalėjimą

— Už ką? Koks kaltinimas?

— Tamsta tai sužinosi vėliau, o dabar laikas skubėti...

Aš antru kartu atsidūriau kalėjime. Raštinėje sutikau daug pažįstamų kalėjimo pareigūnų.

— Tai ir vėl, Daktare, esi mūsų svečias?

Asmeninės kratos nedarė. Formalumai buvo paviršutiniški ir trumpi. Palikęs vienas su patikimu valdininku, sunaikinau keletą laiškų ir dokumentų, kurie, jei patektų į Gestapo ar NKVD rankas, galėtų mane pakaltinti. Pareigūnas jau pažįstamais man kalėjimo koridoriais nulydėjo mane į vienučių skyrių ir atidarė duris tos pačios vienutės, kurioje aš buvau buvęs 1940 metais bolševikų kalintas. Palydovas tarė keletą mandagių ir šiltų paguodos žodžių. Durys užsidarė. Sužvango raktai. Ką gi? Pasirodo, istorija kartojasi. "Nuo kalėjimo ir tarbos — neatsižadėk" — buvo vienas nusiraminimas. Apsidairiau. Tas pats vaizdas. Tik sienų tinkas labiau ištrupėjęs ir nešvarus. Pažvelgiu pro lango virbus. Aukšta raudonų plytų siena. Už jos Šalkauskių sodas... ir jų gyvenamas namas.

Kuriam laikui praėjus, įėjo į mano vienutę pareigūnas ir pasakė, kad vakarienės neatnešė, nes mane pakvietė mano pažįstami į kaimyninę vienutę. Nuvykęs pamačiau tris vyrus, kuriuos tuojau pažinau. Jie buvo nubausti už vokiečių karo ūkiškų nuostatų laužymą. Jie mane šiltai sutiko. Ant stalo buvo paruošta skani ir gausi vakarienė. Nebuvo reikalo jiems pasakoti, kaip paprastai daro naujai atvykę kaliniai, nes jie visa žinojo. Bevalgant iš po lovos buvo ištraukta bonka prancūziško konjako. Pakilioje nuotaikoje išgėrėme už laisvę. Pagalvojau, kad Gestapo savo kaliniams teikia lengvesnes sąlygas, nei NKVD suimtiems, vadinamiems liaudies priešams. Bet, žinoma, taip galėjo atsitikti tik dėl to, kad naciai ruošėsi bėgti ir jų okupacinė galia buvo palaužta. Baigus vakarieniauti, šeimininkas pasiūlė sulošti preferansą. Sutikau, bet pabrėžiau, kad pralošęs negalėsiu apsimokėti, nes pinigai paliko raštinėje.

— Tai nesvarbu. Žinome, kad esi padorus pilietis, nes čia kitokių nepriima. Mes turime pakankamai laiko laukti, nes esame nuteisti aštuoniems metams. Patsai, tur būt, išeisi greičiau. O jei irgi gausi panašią bausmę, tai bus didesnė garantija, kad skola nežus...

Preferansas baigėsi švintant. Laimikį tuojau sumokėjo. Tyliai nuėjau į savo kamerą. Atsargiai užspaudžiau duris. Griuvau į lovą ir užmigau. Poilsis buvo trumpas, nes kalėjime anksti kelia. Po pusryčių gavau leidimą pasimatyti su kalėjimo viršininku. Jis paskyrė mane kalėjimo gėlininku. Tas titulas mane įgalino būti ilgą laiką kalėjimo kieme. Nors nieko nesužinojau apie savo likimą, bet diena greitai prabėgo. Nusileidusi naktis sukėlė daug neramių apdūmojimų. Laukiau lėktuvų puolimo. Susitariau su prietelingais pareigūnais, kad duris užrakintų tik vienu rakto pasukimu. Tokiu atveju smarkiu, staigiu smūgiu į duris — sklendė atšoka — ir jos atsidaro. Pažadėjo. Nuotaika truputį pagerėjo. Rūbus susidėjau tinkamoje eilėje prie lovos galvugalio. Gulimo laikui atėjus, kritau į lovą ir užmigau. Per miegus pajutau, kad sudrebėjo kalėjimas. Nubudau. Mano vienutės sienos ir grindys buvo aplietos šviesa. Pašokau. Pribėgau prie lango. Pašokęs užsikabinau už geležinių virbų ir pasikėliau ant rankų ligi lango vidurio. Visas regimas plotas buvo šviesus. Už kalėjimo mūrinės tvoros pleškėjo Šalkauskių namai. Mane užtvenkė džiaugsmo srovė, nes žinojau, kad jie tušti. Paskutinę dieną prieš mano suėmimą pavyko prikalbėti senutę B. Šalkauskienę, prof. St. Šalkauskio motiną, išvykti į Pašiaušę pas jų šeimos prietelių R. Tuo pačiu ypu išvežėme ir jos dukrą H. Lukauskienę su jos dantų gydymo kabinetu. Namai buvo seni, mediniai, išdžiuvę. Matomai į juos pataikė padegamoji bomba. Ir jie liepsnojo, spraginėjo, kaip uždegtas sausų eglių laužas... Atrodė, kad dega visi Šiauliai, kiek akis užmatė. Gaisrai driekėsi mano namų link Vilniaus gatvėje.

Kaip juodas šešėlis dunksojo Šiaulių parkas. Aukštai danguje kabojo keliolika nepaprastai šviesių žiburių. Jie lėtai slinko į žemę ir apšvietė lėktuvams reikalingus taikinius. Nebuvo laiko galvoti ir apsitaisyti. Pribėgęs prie durų, stipriai paspaudžiau pečiais. Jos nepasidavė. Baugiai suplakė širdis. Prakaitas aprasojo kaktą... Nejaugi prietelis apgavo? Nejaugi teks uždusti ir suanglėti? Reikėjo dar bandyti. Tad, atsitraukęs iki pat priešingos sienos, įsibėgėjau ir visu kūno jėgos pasiutimu trenkiau kairia petimi į duris. Sklendė atšoko, durys atsivėrė. Nutvėriau rūbus ir batus ir geležiniais laiptais, šokdamas per kelias pakopas, atsidūriau ant-

rame aukšte ir pasislėpiau po jais. Tik spėjau įšokti į tą slėptuvę, kai kelios bombos sprogo visai netoli kalėjimo, o gal net kalėjimo kieme. Dideli lubų tinko gabalai atsitrenkė į laiptų geležines pakopas. Dulkės pateko į kvėpavimo takus. Buvo sunku alsuoti. Apgraibomis apsirengęs, nubėgau į pirmą aukštą. Koridoriai buvo tušti. Elektros šviesos nebuvo. Viešpatavo prietamsė, kaip Stykso karalystėje. Šalčiu dvelkė kalėjimo sienos ir cementinės grindys.

Klaiku. Koridoriuose buvo tylu, bet pavienėse kamerose jau buvo girdimas bildesys. Užtikęs sieninį telefoną, pakėliau ragelį ir įniršusiai pradėjau sukti rankenėlę. Niekas neatsiliepė. Keli šimtai kalinių buvo palikti be globos ir pasmerkti nežinomam likimui. Netrukus prie manęs susitelkė keli išsilaužę kaliniai. Bet vėl kelios bombos krito kalėjimo kieme. Pro išdužusius langus įšliaužė siera ir stipriais degėsiais atsiduodančios dujos. Nauji, netoli kalėjimo, kilę gaisrai savo liepsnomis protarpiais apšviesdavo koridorių. Tuomet matėme plaukiančius dulkių debesėlius. Visi, kurie buvome laisvi, nutarėme, kad reikia laužti kamerų duris. Bėgome prie jų, daužėme į duris ir šaukėme: "Vyrai, griaukite suolais duris". Bet, matomai, ir be mūsų paskatinimų visose kamerose pasigirdo galingi dūžiai. Kalinių įsiūbuoti ilgi suolai, kaip koke taranai, suskaldė į šiupulius geležimi apkaustytas duris. Greitai visi vyrai buvo laisvi. Kažkas sušuko: "Nebūkime bailiai ir judošiai. Išlaisvinkime moteris". Keliasdešimt vyrų, nešini suolais, įsiveržė į moterų skyrių, išdaužė duris. Kalinės buvo laisvos. Visas kalėjimas drebėjo nuo kalinių keliamo triukšmo, ūžesio, bildesio. Ir vėl krito kelios bombos. Sprogimo dujos tirštai susitelkė koridoriuose. Minia ašarojo, čiaudėjo, kosėjo. Reikėjo gelbėtis. Tai galima buvo padaryti tik išlaužiant išorines kalėjimo geležines duris. Nežinau, kaip ir kokiomis priemonėmis, bet už vienos kitos minutės jos buvo išlaužtos ir plačiai atsidarė į vidujinį kalėjimo kiemą. Pro jas įsiveržė grynas, vėsus oras, gaivinąs plaučius ir nešąs ramybę ir išsigelbėjimo viltį. Kalinius apakino danguje kabantys žiburiai ir netoli kalėjimo degančių gaisrų liepsnos. Staiga netoli durų pamačiau mažą būrelį keistų kalinių. Suskaičiavau aštuonis išvargusius veidus su žaibuojančiomis akimis, neskustomis barzdomis. Jų kojos buvo apkaltos geležiniais pančiais. Tai buvo mirtinin-

kai. Jie iš eilės veržėsi prie durų. Pančius dėdavo ant storos aštriakantės geležinės pakojos, skirtos purvui nugramdyti nuo kalinių grubių batų, smogdavo į juos iš kažkur gautu akmeniu. Žvangėjo. Žiebė kibirkštys. Bet po kelių smūgių, o kartais po vieno smarkaus, geležies žiedas būdavo perkirstas. Greitai visi mirtininkai buvo be pančių.

Priešais kalinių minią, susitelkusią priemenėje prie išlaužytų durų, už kokių trisdešimt metrų dunksojo aukšta mūro siena, atskirianti kalėjimą nuo administracijos pastatų. Jos viduryje tunojo sargybos bokštelis. Ar buvo jame sargybiniai ir kaip jie elgsis? Kalinių minia stovėjo susigrūdusi prie durų. Niekas nežinojo, kas reikia daryti. Mirtininkai, susiglaudę ir pašnibždomis pasitarę, garsiai sušuko: "Vyrai, bėkime" ir metėsi pro duris lauk. Paskui juos pasinešė kelios dešimtys kitų kalinių. Beveik tuo pat laiku iš sargybos bokštelio prapliupo kulkosvaidis. Ugnis blykčiojo iš vamzdžio. Zvimbiančios kulkos rekošetavo nuo kalėjimo geležinių durų ir sienų. Skriejo į visas puses plytų skeveldros. Visi panikiškai sugužėjo atgal į kalėjimą. Nurimus, nauja kalinių grupė staigiu ypu iškrisdavo pro duris, mesdavosi į kairę ir dingdavo už kitų pastatų. Kulkosvaidis vėl čiaudėjo ugnimi ir kulkomis. Vėliau pavyko sužinoti, kad, oro puolimui prasidėjus, visi lietuviai pabėgo iš visų sargybos bokštelių. Tik viename bokštelyje prie daministracijos rūmų pasiliko vokiečių sargyba. Ji kiekvieną kartą atidengdavo ugnį, kuomet kaliniai mėgindavo bėgti pro išlaužtas duris iš kalėjimo. Oro puolimas užsitęsė apie dvi valandi. Per tą laiką kalinių didelė dauguma išbėgo iš pagrindinio kalėjimo pastato. Jų tarpe buvau ir aš. Išbėgę dar nebuvom laisvi, nes visas Šiaulių kalėjimas yra apsuptas 4 — 5 metrų aukščio raudonų plytų siena. Norint patekti į laisvę, reikėjo į tą sieną užkopti ir nuo jos nušokti. Daugumai tas žygis pavyko. Bet buvo ir nesėkmės. Keliolikai sąnariai išniro ir lūžo kaulai. Tie belaimiai galėjo tik šiliaužte pasiekti šiokią tokią predangą. Sveiki kaliniai vėliau juos nugabeno į saugias vietas. Netikėtai pabėgimas per mūro sieną tapo mirtinai pavojingas. Pietinėje kalėjimo pusėje buvo Ketvirta pradžios mokykla, kurioje įsikurdino vokiečių karo ligoninė. Ten pat stovėjo mažas kariškas dalinys. Visai nelauktai jis pradėjo

šaudyti iš kulkosvaidžio ir šautuvų į užsilipusius ant sienos ir nuo jos nušokusius.

Aš, išbėgęs iš kalėjimo, prisiglaudžiau prie sienos ir galvojau, kas reikia daryti. Norėjau bėgti drauge su kitais. Bet, gerai žinodamas pagrindinės kalėjimo plotą apsupančios sienos aukštį ir galimą pavojų nuo jos nušokant, lūkuriavau, kaip vilkas, kurį medžiotojai varo vis į siauresnį slėpimosi plotą. Aš galėjau šokti tik ant vienos kojos. Tad kaulo lūžimas buvo beveik užtikrintas.

Minios nuotaika yra apkrečianti, pagaunanti ir vedanti. Metęs visus proto apskaičiavimus, pasinešiau kitų pėdomis. Pakeliui sutikau kelius grįžtančius. Jie pasakojo, kad keli nusilaužė kojų kaulus ir kad vokiečiai šaudo į negalinčius pabėgti. Po didelių svyravimų apsisprendėme grįžti į savo kameras. Dar kurį laiką stovėjome netoli išlaužtų kalėjimo durų, kurios atrodė, kaip didelio žvėries išsižioję nasrai.

Bombų kritimas baigėsi. Lėktuvų gąsdinantis ūžimas nutilo. Retkarčiais pasigirsdavo priešlėktuvinės patrankos pavieniai sūviai. Baigė gesti lėktuvų pakabinti žiburiai. Keliose miesto dalyse buvo matomi sprogusių bombų sukelti gaisrai. Iš jų išsiveržda vo liepsnos stulpai. Iš kitų gaisroviečių skriejo milijonai žėrinčių kibirkščių ir tingiai raitėsi juodų dūmų kamuolai. Užviešpatavo kankinanti tyla. Apsidairiau aplink. Šiaurėje aukštai matėsi Grižulo deimantiniai ratai. Kas ir kur jais važiuoja? Mes, nesugebėję pabėgti į laisvę, jautėmės pažeminti, sugėdinti ir, galvas nuleidę, nedrąsiai įslinkome į kalėjimą.

Kalėjimo vidaus įrengimai buvo sunaikinti. Kalinių baimė sudegti gyvais, jų neapykanta tai įstaigai išlaisvino juose tokias ardančias jėgas, kurios per 15 — 20 minučių sunaikino visa, kas buvo galima sunaikinti. Durys buvo išlaužtos. Bombų susprogdinti langų stiklai girgždėjo po mūsų kojomis. Narai buvo išplėšti iš vietų ir suversti į laužo krūvas. Stalai riogsojo sulaužyti. Parašos apverstos dugnu aukštyn. Patalinės sumaišytos su suolų, stalų ir lovų atplaišomis. Ir čia viešpatavo mirtina tyla. Visi mus užmiršo. Geležiniais laiptais užkopiau į ketvirtą aukštą. Įėjau į savo vienutę ir atsargiai užspaudžiau jos duris. Visi, grįžę į kalėjimą, bijojome represijų už padarytą sukilimą ir valstybės turto su-

naikinimą. Dar prieš išsiskirstydami į savo kameras, susitarėme, jei bus reikalo, gintis, sakydami, kad mes sukilime nedalyvavome ir turto nenaikinome.

Atsidūręs vienutėje, pasistačiau prie lango taburetę ir, užlipęs ant jos, žiūrėjau pro geležinius virbus į savo namų pusę, kur buvo mano šeima. Netoli jų degė keli gaisrai. Negalėjau suvokti, ar ir mano pastogė pleškėjo ugnyje. Ar manieji išliko gyvi, nesužeisti? Ką jie galvoja apie mano likimą? Tik, išėjęs iš kalėjimo, sužinojau, kad mano sūnus, bombinimui pasibaigus, kelis kartus buvo atėjęs prie kalėjimo, norėdamas ką nors patirti apie mane. Ir nieko nesužinojęs nusvirduliavo namo.

Mane užliejo negalios ir nevilties bangos. Atsirėmęs rankomis į stalą, prikaltą prie sienos, užsnūdau. Pažadino artėjantys sunkių batų dūžiai į geležinius laiptus. Už keliolikos akimirksnių jie sustojo prie mano durų. Pajudino rankeną. Staiga kažkas garsiai paklausė:

— Daktare, ar esi gyvas?

— Taip, gyvas.

— Tai puiku. Visa bus gerai. Anksti rytą būsi paleistas.

— Išleiskite dabar! — sušukau, prišokęs prie durų.

— Dabar negalime. Reikia kaiką išaiškinti. Reikia atlikti įvairius formalumus.

Jau užmigti negalėjau. Sąmonę varstė neatsakomi klausimai. Kas bus su manimi? Kas atsitiko su mano artimaisiais Kiek žuvo žmonių laike orinio puolimo? Kalinys ypatingai aštriai pajaučia savo menkystę, savo bejėgiškumą, išskyrimą iš žmonių gyvenimo. Tą jausmą neretai lydi panieka, neapykanta žmogui, ir širdyje kaupiasi kerštas priešui, pavergėjui

Laikrodžio valandinės rodyklės lėtai, lėtai sukosi. Rodos, kažkokia atbulinė jėga stengėsi jas vilkti atgal. Šiek tiek paguodos teikė minutinė rodyklė. Ketvirta... penkta... šešta.ii septinta valanda... Jau rytas. Kaip sunku laukti išlaisvinimo! Tik aštuntą valandą išgirdau artėjančius žingsnius. Sužvangėjo užraktas. Durys atsidarė. Pamačiau pažįstamą kalėjimo viršininką su palydovais.

— Daktare, Tamsta esi laisvas. Einam.

Greitai atsidūrėme raštinėje. Mano daiktai sudėti į

portfelį. Pasirašiau, kad gavau savo daiktus. Lietuvių personalas, kurių dauguma buvo mano pažįstami ar pacientai, palydėjo šypsena.

Gatvėje prie didžiųjų kalėjimo durų stovėjo automobilis. Vairavo komisariato tarnautojas, šalia kurio sėdėjo nepažįstamas vokiečių pareigūnas. Sustojome prie komisaro įstaigos. Nors buvo ankstyvas rytas, bet komisaras jau buvo atvykęs.

— Jūsų, daktare, suėmimas yra kažkoks nelemtas nesusipratimas. Džiaugiuosi, kad jūs gyvas ir sveikas. Jūsų šeima irgi nenukentėjo. Dabar gi vykite į namus. Lauksiu jūsų už 1 — 2 valandų. Šiandien jūs labai reikalingas Šiauliams.

Pagalvojau, kad gal tik tai ir atidarė man kalėjimo duris. Kas dėjosi manyje, nereikėjo žinoti kitiems. Il faut faire bonne mine au mauvais jeu. Svarbu, kad aš buvau laisvas. Pasišaukiau vežiką ir raginau, kad skubėtų į namus.

— Iš kur taip anksti, daktare?

— Iš kalėjimo.

— Tai ir šitie, kaip ir bolševikai jus buvo suėmę? Kai prireikė daktaro, tai ir paleido. Kiek daug nuostolių padaryta mūsų miestui. Esame maži, reikia kantriai kentėti, bet vis tiek nežūsime, nes lietuviai yra kunigaikščių tauta."

Iššokęs prie namų durų, pasakiau "nežūsime" ir paspaudžiau skambučio mygtuką.

Tik tas supras, kas yra laisvė, kas buvo jos netekęs...

Epilogas

Už dviejų valandų su komisaru ir dviem jo pareigūnais jau važiavome apdaužytų Šiaulių gatvėmis. Gaisrai buvo užgesę. Tik kaikur dar rūko. Mūsų nustebimui žala, padaryta miestui, buvo nežymi. Nė vienas svarbesnis pastatas nebuvo sunaikintas. Nebuvo paliesti strateginės ir karinės reikšmės objektai. Geležinkelio stotis, geležinkelio dirbtuvės, Frenkelio fabrikų kombinatas, žibalo sandėliai ir gausios dirbtuvės Gubernijoje nebuvo sugriautos. Bombos matomai buvo metamos į minėtus taikinius, bet nukrito į artimai jų gulinčias miesto dalis, kur buvo išimtinai nedideli mediniai gyvenamieji namai ir ūkininkų daržinės ir kluonai. Keliolika bombų nukrito į miesto centrą. Jos buvo smulkaus kalibro, ir todėl mūriniai pastatai tik paviršutiniai buvo apdraskyti. Stebėtinai mažai buvo žmonių aukų — 35 užmuštų ir apie tiek

sužeistų. Gal dėlto, kad beveik visi gyventojai turėjo grupines ar šeimynines slėptuves dar nuo 1939 metų rudens. Nors jos buvo netobulos, bet sugebėjo apsaugoti nuo sprogusių bombų skeveldrų. Žuvo ir tapo sužeisti tik tie, kurie nebuvo slėptuvėse arba į kurias bombos tiesiog pataikė. Keturi ligoninės pastatai, kurie buvo išmėtyti įvairiose miesto dalyse, buvo apardyti arti kritusių bombų sprogimų. Žmonių aukų nebuvo, nes jau prieš kelias dienas visi lengvai sergantys buvo paleisti į namus, o sunkūs ligoniai buvo išgabenti į laikino pobūdžio ligonines, įrengtas Aukštelkiuose ir Bubiuose.

Apvažiavę nukentėjusias miesto dalis, sutvarkę medicinos pagalbos tiekimą sužeistiems ir organizavę žmonių, netekusių savo namų, maitinimą, išsiskyrėme su komisaru. Žuvusiųjų negalima buvo tuojau palaidoti, nes galvota, kad atvykę giminės juos pasiims.

Miestas neturėjo tinkamos patalpos tokiam dideliam lavonų skaičiui saugoti. Todėl suvežėme juos į ligoninės sandėliuką, stovintį viduryje sodo, tolokai nuo gatvės.

Nors bombinimas savo pasekmėmis neturėjo sukelti panikos, bet šiauliečiai, matomai, galvojo kitaip. Prasidėjo masinis žmonių kraustymasis iš miesto. O ir tie, kurie neišvyko, nepaliko nakvoti. Saulei nusileidus, būriai žmonių keliavo į užmiesčius. Lietuviai išeidavo į Kairius, Aukštelkius, Kūžius ar į jų apylinkes. Vokiečiai išvykdavo Joniškio plentu ir telkdavosi už kelių kilometrų nuo Ginkūnų. Žmonių instinktas buvo teisingas. Šiaulius bombardavo dar dvi naktis iš eilės — liepos 19 ir 20 d. Tie puolimai buvo žiauresni savo pasekmėmis. Jie smarkiai palietė centrines miesto dalis. Daug mūrinių namų buvo sugriauti ar gerokai apardyti. Sudegė "Rūtos" saldainių fabrikas. Svarbūs kariniai ir pramoniniai taškai ir šį kartą nebuvo pataikyti. Vokiečių padaryta statistika rodė, kad rezultatas trijų naktinių puolimų buvo žiaurus: 92 pastatai buvo visiškai ar smarkiai apgriauti ir apie 400 lengvai apdaužyti.

Šiauliai ištuštėjo. Visas gyvenimas apmirė. Šiaip taip veikė miesto savivaldybės ir policijos įstaigos. Sekančios naktys buvo ramios. Gyvenimas pradėjo atkusti. Nukentėję rinko savo turto likučius ir, kiek pajėgdami, tvarkė dar pataisomus namus.

Aš, gavęs iš vokiečių sunkvežimius, išgabenau ligoninės aparatus ir maisto sandėlius į anksčiau minėtas vietoves.

Giminės atpažino ir atsiėmė tik kelis lavonus. Bet likusieji buvo reikalingi palaidojimo, nes jie, išgulėję keletą dienų liepos mėnesio karštyje, pradėjo griūti. Miesto savivaldybė nepajėgė parūpinti karstų ir transporto priemonių. Tuomet vokiečių policija, grasindama didelėmis bausmėmis, sumedžiojo keletą krovinių vežėjų ir atvarė juos prie lavonų. K. Žukauskas, savivaldybės ūkio skyriaus vedėjas, ir aš irgi ten pat nuvykome. Vežikai atsisakė kilnoti griuvančius lavonus. Nieko nepadėjo mudviejų įtikinėjimai ir net maldavimai. Tada mudu, nusivilkę švarkus, užsiraitę rankoves, užsimovę gumines pirštines, pradėjome kelti lavonus į vežimus. Mūsų pavyzdys, matomai, paveikė paniurusiai šalia stovinčių vežėjų sąžinę. Galop jie paėmė iš mūsų pirštines ir, kaip bematant, tas darbas buvo baigtas. Jie visi buvo palaidoti bendroje duobėje Šiaulių kapinėse.

Vėliau nuvykau pas srities komisarą ir pranešiau bombardavimo aukų palaidojimą ir ligoninės iškėlimo baigimą. Apkalbėjome ir kitus sveikatingumo reikalus. Baigdamas pasikalbėjimą, aš prisiminiau kalėjime likusių kalinių likimą. Remdamasis savo patyrimu ir išgyvenimais, atvaizdavau jų tragišką padėtį laike galimo oro puolimo. Aiškinau pavojų, kuriame jie atsidurs, jei grįžę bolševikai ras juos kalėjime. Komisaras klausė, kartkartėmis įterpdavo: " Ja.. Ja..." Negalėjau suvokti jo galutinio nusistatymo. Sutarėme vėl susitikti sekančią dieną. Pasitarimui pasibaigus, štabsleiteris (tas pats, kuris mane areštavo prieš kelias dienas) priėjo prie manęs ir pakvietė nuvykti drauge su juo apžiūrėti kalėjimo. Baimė pasruvo gyslomis... Bet sutikau. Eidami koridoriais, matėme atdaras, daugumoje sulaužytas, kamerų ir vienučių duris. Visos patalpos buvo tuščios. Į mano klausimą, kur yra kaliniai, atsakė: "Mažus nusikaltėlius paleido jūsų saugumas, o kitus komisaras."

Išėję iš kalėjimo, pamatėme saulės atokaitoje tupinčią žmogystą. Atrodė, kaip įgimtas nepilnaprotis ar išprotėjęs nuo baisių karo išgyvenimų. Kviečiau eiti su manimi. Jis keistai nusišypsojo ir pasakė: "Šiandien rytą išėjo paskutinieji. Aš niekur neisiu. Man ir čia gera". Abiem rankom apsikabino sulenktus kojų kelius, paguldė ant jų galvą ir

kartkartėmis tyrinėjančiai žvelgė viena akimi į mudu. Ką jis galvoja? Gal nujautė, kad nėra prasmės išeiti iš mažo kalėjimo, nes greitai visa Lietuva bus uždaryta — į didįjį bolševikų kalėjimą?

Tai buvo mano paskutinis susitikimas su nacių okupacinės valdžios pareigūnais.

Liepos 26 dienos ryte staiga užtvenkė Šiaulius panika. Vokiečių kariuomenės nuotrupos skubiai traukėsi Tilžės plentu, o civilinė okupacinė valdžia — Kuršėnų vieškeliu, Telšių kryptimi. Susimaišę su jais, bėgo ir mūsų žmonės. Pradžioje niekas negalėjo suprasti, kas atsitiko. Bet greitai visa paaiškėjo. Raudonosios Armijos šarvuočiai, prasiveržę pro Pakruojų — Meškuičius, pasiekė Šiaulių — Joniškio plentą ir artėjo prie Šiaulių. Negausūs, nežinia iš kažkur atskridę vokiečių bombonešiai stabdė jų veržimąsi. Vyko dvikova tarp lėktuvų ir šarvuočių. Gąsdinančiai degė Gubernijos laukuose esantys didžiuliai degalų sandėliai ir Ginkūnų dvaro daržinės. Radviliškio pusėje buvo matomi juodų dūmų kalnai.

Ir aš įsiliejau į bėgančių minią. Tai pėsčias, tai pavežamas pasiekiau šalia Bazilionių esantį mūsų ūkį Lopetiškius. Sumetėme į vežimą šiek tiek daiktų ir maisto ir pajudėjome į nežinią. Prasidėjo "Po pasaulį keliauja lietuvis" laikotarpis. Kada ir kaip jis baigsis? Ar priglaus mūsų kaulus drauginga, bet visgi nesavo žemė? Ar dar apibers mus laimė savo paguoda ir mes, jau pasenę, gyvenimo kovų nukamuoti, bet išsaugoję savyje meilę lietuviui ir Lietuvos laisvei, pamatysime išlaisvintos šalies padanges, jos pievas, dirvas ir miškus...

Mūsų sąjūdis apima beveik visą laisvąją Europos dalį ir iš jos truputį persimeta į kitus žemynus. Tai universališkiausias viso laisvojo pasaulio politinis ir kultūrinis sąjūdis. Taip, jis kartu ir kultūrinis sąjūdis, nes jis skelbia jaukaus ir laisvo krikščioniškojo humanizmo idealus, gina tą kultūrą, kuri iš neperdidelio Eurazijos pusiasalio sukūrė visam pasauliui spinduliuojantį kontinentą, universalinės kultūros lopšį, žmogiškosios pažangos pavyzdį. *K. Pakštas*

VIENYBĖN IR DARBAN

A.J. Kasulaičio kalba, pasakyta LKDS konferencijoje Clevelande (santrumpa)

Šį vakarą man tenka tikrai neeilinė garbė prabilti į Jus pirmą kartą, kaip LKDS pirmininkui. Kaip ir naujasis centro komitetas, taip ir aš šias garbingas pareigas priėmėme pilnai suprasdami su jomis tenkančią atsakomybę. Mes prašome Dievo, kad Jis laimintų mūsų darbus, mes prašome savo bendraminčių, kad jie mums padėtų vairuojant lietuvių krikščioniškosios demokratijos darbą, mes prašome visų lietuvių, kad jie mums talkintų tuose užsimojimuose, kuriuose visų mūsų rankos yra sujungtos: mūsų brangios tėvynės laisvinime.

Šia proga, šalia visos eilės savo bendraminčių, kurie yra lietuviškajai krikščioniškajai demokratijai atidavę savo duoklę dirbdami įvairiose pareigose, noriu ypatingai išryškinti du vyru, kurių pasišventimas ir darbas mūsų sąjungai yra didesnis už mūsų visų. Jiedu per pastaruosius keliolika metų, kaip mūsų sąjungos pirmininkai ant savo pečių nešė milžiniškas naštas. *Pranas Vainauskas* savo giliu tikėjimu krikščioniškąja demokratija, jos principų ugdymu, visišku atsidavimu sąjungai ir jos darbams, nepriklausomybės kovose užgrūdintu atkaklumu vedė sąjungą per įvairiausias kliūtis kaip patyręs laivo kapitonas veda laivą per audringą jūrą. *Dr. Kazys Šidlauskas* turėjo vėliau budėti, kad šis laivas, išgyvenęs audras, nesuklimptų emigraciniame liūne ir neapželtų sąmanomis. Jo vadovavimo metu krikščioniškosios demokratijos vėliava ne tik nenustojo plevėsavusi, bet jos gaivus plasdenimas buvo pajustas visos lietuviškos visuomenės ir priimtas su pagarba ir nuoširdumu.

Mūsų konferencija vyksta dviejų sukakčių ženkle. Už savaitės pats didysis lietuvis krikščionis demokratas ir vienas didžiųjų pasaulio krikščionių demokratų *Prel. Mykolas Krupavičius* švęs savo kunigystės 50 metų auksinę sukaktį. Šiemet taip pat sukanka 60 metų nuo pirmosios krikščionių demokratų programos Lietuvoje paskelbimo.

Kun. Vyt. Bagdanavičius neseniai spaudoje paskelbė straipsnį, kuriam uždėjo prasmingą antraštę: Kas yra Krupa-

vičius? Iš vienos pusės, tas klausimas taip paprastas, trumpas. Iš kitos jis yra taip sunkiai atsakomas, savyje slepiąs ištisus tomus faktų, darbų, kančių, pasišventimo. Kas yra Krupavičius? Visų pirmiausiai jis yra lietuvis kunigas. Ne atsitiktinai švenčiame jo ne kitokią, bet kunigystės sukaktį. Kas gi yra kunigas? Tai visų pirmiausiai žmogus. Žmogus, kuris Viešpaties ranka paliestas, šv. Dvasios malonės patrauktas ir šventais aliejais pateptas yra išskirtas iš visų kitų žmonių tarnauti Viešpačiui. Iki paskutinio savo atodūsio kunigas yra kitoks negu mes visi. Tačiau, jei Viešpats pasirenka žmogų ir apgaubia jį kunigystės skraiste, tai ne dėlto, kad jį atimtų iš jo gimtosios bendruomenės. Atvirkščiai, Dievas savo kunigą grąžina žmonėms ir jų bendruomenėms, kad jis kuo tampriausiai su jais susirištų ir būtų vienas iš jų pačia giliausia to žodžio prasme. Vieni grįžta kaip dvasios vadai, kapelionai, mokytojai, pamokslininkai. Kiti, kaip menininkai, mokslininkai. Prelatas Krupavičius grįžo kaip valstybininkas - politikas.

Neįmanoma kalbėti apie Prelatą Krupavičių trumpai, neįmanoma kalbėti ir ilgai. Pirmuoju atveju tegalima paliesti jo šviesios asmenybės tik dalelę, antruoju, tiek kalbėtojui, tiek klausytojams išsektų jėgos bekeliaujant kartu su Garbiuoju Sukaktuvininku jo 80 metų ilgio ir neaprėpiamo pločio keliu? Kas yra Krupavičius? Lietuvai jis vienas didžiųjų jos modernaus gyvenimo politikų ir valstybininkų. Jei Lietuva po I-jo pasaulinio karo atsistojus laisva ir nepriklausoma, susikūrė sau gyvenimą, kuris įvairiose apraiškose lenkė šimtmečiais buvusias nepriklausomas tautas, tai nemaža dalis nuopelnų tenka Mykolui Krupavičiui. Jei lietuvis valstietis po šimtmečiais trukusios baudžiavos, staiga pajuto tvirtą, nuosavą žemę po kojomis, tai nemaža dalim yra Mykolo Krupavičiaus nuopelnas. Jei lietuvis darbininkas pasijuto geriau aprūpintas įvairiais įstatymais, apdraudomis ir teisėmis, tai nemaža dalim dėl prel. Krupavičiaus darbo.. Jei lietuvis šviesuolis įgavo drąsos mąstyti naujas mintis ir ieškoti naujų kelių socialiniame, ekonominiame ar politiniame gyvenime, tai nemaža dalim Prel. Krupavičiaus nuopelnas.

Kas gi yra Krupavičius lietuvių krikščioniškajai demokratijai? Gal prasmingiausias atsakymas — jis yra jos tėvas.

Kas Adenaueris yra Vokietijai, kas De Gasperi buvo Italijai, tas Krupavičius yra lietuviškajai krikščioniškajai demokratijai, o per ją ir Lietuvai. Jis yra didysis krikščioniškosios demokratijos mokytojas lietuviuose.

Jei Garbusis Sukaktuvininkas nebūtų šiandien amžiaus naštos prirakintas lietuviškoje Čikagoje ir sėdėtų čia kartu su mumis, jis rūsčiu balsu išbartų mane už šiuos žodžius. Jie jam niekad nebuvo ir nebus suprantami. Jo rūstumas būtų automatiškas ir nuoširdus. Ir čia glūdi pats esmingiausias atsakymas į aną klausimą — kas yra Krupavičius? Jis yra pačia gražiausia ir giliausia žodžio prasme ž m o g u s. Kunigas, politikas, lietuvis, valstybininkas, bet visų pirmiausiai žmogus pagal Dievo atvaizdą, visą savo gyvenimą skyręs savo tautos ir savo artimo gerovei ir laimei.

Šiandien, nors ir labai kukliai prisimindami mūsų vado gražiąją sukaktį, iš visų širdžių meldžiame Aukščiausiąjį, kad Jis stiprintų Prelatą Krupavičių dieviškomis malonėmis. Kažin ar kada Lietuva galės atsilyginti jam už jo pasiaukojimą jos gerovei, tačiau tikiu, kad gražiausia jam dovana yra visų mūsų tvirtas nusiteikimas neapleisti jo purentų dirvų. Šiandien aš galiu pažadėti, kad krikščionys demokratai tą dovaną jam teiks dar ir toliau kai mūsų pėdomis žengs jau jaunosios lietuvių kartos laisvoje tėvynėje.

Tiek lietuvių tauta pavergtoje tėvynėje, tiek mes emigracijoje pergyvename sunkius laikus. Mūsų pagrindinis tikslas ir viso mūsų darbo vaisius — laisva Lietuva — dar nėra pasiektas. Mūsų dar laukia daug mūšių, daug darbo, daug pasiaukojimo. Nei mūsų protai nei rankos negali pailsti šventos kovos pusiaukelėje. Perimant sąjungos vadovybę mes matome visą eilę neužbaigtų darbų ar naujai kylančių problemų.

Lietuvos laisvinimo darbas buvo, yra ir bus mums pagrindinis uždavinys. Jam skirsime daugiausiai dėmesio ir jėgų. Krikščioniškoji demokratija šiandien vis spartesniu žingsniu žengia pirmyn tiek Europoje, tiek Pietų Amerikoje, tiek dar visai jaunutėse Afrikos valstybėse. Mūsų uždavinys — tampriai susirišti su savo bendraminčiais pasaulyje ir palenkti jų įtaką mūsų laisvės kovai.

Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas jau 20 metų nenuilstamai vadovauja šiai kovai. Jo teisės, privilegijos, pa-

reigos ir prestižas jau seniai suprastas ir jo darbai didelės dalies visuomenės remiami. Mūsų uždavinys — ir toliau dirbti VLIKe, talkinti jo vadovybei visais galimais būdais ir žiūrėti, kad ši pagrindinė mūsų institucija dar Lietuvoj gimus ir subrendus nebūtų susilpninta piktos valios ar nenuovokos.

Vienybė laisvinimo darbe ir jo vadovybėje yra mums imperatyvas. Mūsų uždavinys — siekti ir išlaikyti tą vienybę be gailesčio atsisakant neesminių reikalų ir be jokios atvangos kovojant už principus, kurie tą vienybę įprasmintų.

Mūsų santykiai su kitomis grupėmis daugeliu atvejų yra nuoširdūs ir draugiški. Mūsų uždavinys — išplėsti tokius santykius su visomis grupėmis, įstatyti juos į dar nuoširdesnio bendradarbiavimo rėmus. Mes nesigailėsime pastangų, kad tarp krikščioniškųjų grupių sužydėtų broliškumas ir kad ilgai mus kankinanti žaizda pagaliau būtų užgydyta. Mes lygiai nesigailėsime pastangų, kad tarp mūsų ir visų grupių vyrautų nuoširdus draugiškumas ir tokios santykių formos kaip dera tarp brolių lietuvių.

Lietuvių Bendruomenė yra mums brangi institucija. Mūsų uždavinys — joje reikštis kaip gyvoms lietuviškojo medžio šakelėms. Darbo pasidalinimas yra mūsų galva laimėjimo laidas, ypač kai atskiri darbai iš prigimties yra skirtingi ir reikalingi skirtingo traktavimo.

Privati iniciatyva laisvės kovos bare yra sveikas reiškinys. Tik ji kartais išsigema į nesveikas ambicijas ir bereikalingą jėgų eikvojimą. Mūsų uždavinys — ją remti, bet tik tuomet kai ji sruvena bendra vaga, papildydama VLIKo ir Bendruomenės pastangas, o ne joms trukdydama.

Pagaliau mūsų sąjunga, būdama gyva lietuvių politinės bendruomenės dalis turi augti ir stiprėti. Mūsų uždavinys — išskleisti jos vėliavą kiek galint plačiau. Tik būdami stiprūs galėsime geriau padėti visai lietuviškajai išeivijai pasiekti visų mūsų kilniausio tikslo: laisvos ir nepriklausomos Lietuvos.

Todėl kviečiu visus bendraminčius į naujus žygius krikščioniškosios demokratijos dirvoje. Kviečiu visus lietuvius ir jų organizacijas į naujus žygius laisvinimo fronte. Mes esame lietuviai, o tai reiškia, kad mes nemokame pasiduoti. Mes savo šventą kovą už savo tėvų žemę laimėsime. Piliakalnių

MŪSŲ GYVENIME

Šv. Tėvo Pauliaus VI Kalba Jauniesiems Krikščionių Demokratų Delegatams

Brangūs Sūnūs ir brangios Dukterys,

Mes džiaugiamės Jūsų apsilankymu, nes mūsų akyse Jūs išreiškiate ne tik tris sąvokas, kurios Jus apibūdina: Jūs esate jauni, Jūs esate demokratai ir, pagaliau, Jūs esate krikščionys, bet ir dėlto, jog mes esame įsitikinę, kad savo veiklos programoje ir dvasioje, kuri gaivina Jūsų tarptautinę vienybę, norite praktiškai įgyvendinti šį trejopą idealą.

Kas galėtų būti, šia prasme, įdomesnio ir garbingesnio kaip dvasinis, istorinis, socialinis ir politinis veikimas, kurį Jūs išgyvenate? Kai tariame jaunystės žodį, tai tuo pačiu išreiškiame energiją, nuoširdumą, džiaugsmą, ateities pergalę. Iš kitos pusės mes esame įsitikinę, kad demokratijos žodžiui Jūs skiriate tikrą ir geriausią prasmę, kuri pripažįsta žmogaus asmens vertę, visų žmonių lygybę ir jų nuolatinį ir brolišką bendradarbiavimą visų gerovei, ypatingai tų, kurie tos gerovės labiausiai yra reikalingi.

Ši reikšmė pilnai derinasi ir net sudaro pagrindą trečiam vardui, kuriuo Jūs apibūdinami krikščionimis. Tas žodis neteikia Jūsų vardui grynai tikybinį ar puošmenos pobūdį, nei ribotą ar statikos normų visumą, bet suteikia aukštesnį gyvenimo supratimą ir paslaptingą galią jį praktiškai įgyvendinti. Tuo būdu esate įpareigoti įkūnyti savo gyvenimo idealus — civilizacijos, idėjų ir veiklos istorijos — nustatytus pagal matus, kurie galbūt atrodo nepasiekiama svajone, tačiau tikrumoje taip nėra, nes jie yra pagrįsti krikščionių religijai būdinga vidine jėga, kuri yra gerai pažįstama tų, kurie patyrė jos gyvybinį ir paslaptingą veikimą.

Jūs atstovaujate ir gaivinate šių idealų ir jėgų sintezę. Ji yra nepaprastai graži ir svarbi ir mūsų noras yra, kad ją tinkamai sugebėtume suprasti ir išgyventi. Jūsų nešama vėliava yra verta naujosios kartos, kuri yra paskutiniųjų karų tragiškų pergyvenimų išdava ir kuri nori pasauliui suteikti naują dvasinio atgimimo viltį. Tai graži programa, pažadas vertas pasitikėjimo ir entuziazmo.

---

ir kryžių Lietuva bus laisva. Jei ne mes, tai mūsų palikuonys sudrebins Lietuvos laukus ir miestus nemirštančiais mūsų himno žodžiais. Pradėkime šiandien tą laisvės giesmę, kiekvienas pasiryždami kovoti padvigubintomis jėgomis ir sujungtomis rankomis. Vardan tos Lietuvos vienybė težydi!

Jūsų veiklos kryptis tikrumoj yra už mūsų religinės kompetencijos specifinių ribų, nes ji nukreipta politinės dirvos linkme, kuri nėra ir negali būti mūsų. Bet Jūs gerai žinote, kad Bažnyčios autoritetas yra susidomėjęs ir šia sritimi, kaip ir kitais žmogaus moralinės veiklos pasireiškimais — ratione peccati — kaip senieji sakydavo. Todėl mes galime svariai tarti Jums pamokinantį ir paskatinantį žodį visam tam, kas yra gera Jūsų darbo metoduose ir tiksluose, susijusiuose su aukštesnėmis žmogaus vertybėmis, kurios kaip tik ir sudaro jų moralinę vertę.

Mes tai atliekame dar su didesniu malonumu dėl dviejų kitų svarbių ir skatinančių priežasčių. Pirmoji — tai kad Jūsų veiklos uždaviniu yra tarptautiniai spinduliuoti, t. y. ji siekia vis platesnių akiračių, kurie peržengia daugelį ribų ir tuo būdu tampa artimesnė broliškai dvasiai, kuri gaivina ir skatina Jūsų siekius. Palinkimas į universalumą yra pagirtinas ir mes jį galime apibūdinti "katalikišku", nes labdara jame randa savo vietą.

Antroji priežastis — tai, kad Jūs visomis ir ryžtingomis jaunatvės jėgomis siekiate priartėti prie integruotos ir suvienytos Europos idealo. Ir tai yra didžiulis idealas, vertas Jūsų širdžių ir sutelkto entuziazmo. Jis apibūdina nelaimingos istorijos laimingą išvadą. Europos tautos nebeturėtų ieškoti priežasčių sukilti viena prieš kitą. Šiam eventualiam, tragiškam ir lemtingam pavojui išvengti reikėtų sudaryti, mes norime pasakyti, atstatyti vienintėlę brolišką tautų šeimą, kuri, sakytume, ne skaldytų, bet suvienytų Europą.

Ne tik neigiamam savisaugos tikslui Europos integracijos siekimas, atrodo, yra pribrendęs, bet ir dėl kitų teigiamų priežasčių, kurias jau išryškino tarptautinis gyvenimas ir kurios mums teikia dar daugiau vilčių.

Mes šitaip kalbame dėlto, kad Katalikų Bažnyčia, kaip žinote, taip pat linki, kad Europos integracijos vyksmas vystytųsi be nereikalingų pavėlavimų: jis atitinka dabarties istorijos supratimą, apie kurį mes galvojame esantį ir moderniu ir išmintingu. Jis sutampa su vienybės ir taikos idėjomis, kurių gaires mes patys sau nustatėme. Praktiškai jos įkūnija drąsos, pasiaukojimo, pasitikėjimo, meilės dorybes, kurios turi tapti pasaulio socialinio auklėjimo pagrindu. Pasaulio, žengiančio pirmyn krikščioniškojo pašaukimo šviesoje ir kuris yra pats aukščiausias ir kilniausias iš visų žmogaus pašaukimų.

Mes tikime, kad Dievas palaimins tuos, kurie aukoja savo vardą ir darbą šiai vilčiai, kad ir laikinai, bet taip turtingai savo dvasinėmis vertybėmis, tikrai pasiekti. O jūs jauni vyrai ir jaunos merginos, likdami ištvermingi savo veikloje ir vystydami ją su atnaujintu entuziazmu, užsitarnaujate šio Dieviško Palaiminimo, kurį mes Jums dabar suteikiame.

NAUJA KRIKŠČIONIŲ DEMOKRATŲ VADOVYBĖ

Gegužės 30-31 d. d. Clevelande, Čiurlionio namuose ir Šv. Jurgio parapijos patalpose, posėdžiavo Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos konferencija.

PRANEŠIMAI

Pirmąjį pranešimą konferencijai padarė CDUCE ižd. ir sąjungos vicepirm. **Pr. Vainauskas.** Jis savo pasirinktą temą "Krikščioniškoji demokratija šiandien" pradėjo nuo pačių pirmųjų politinės ir socialinės kr. demokratijos daigų pr. šimtmetyje, eidamas per įvairius jos tarpsnius metų būvyje ir paanalizuodamas krikščionių demokratų partijų padėtį visuose pasaulio kraštuose šiandien. Prelegentas priėjo išvados, kad nežiūrint kai kurių keistų vėjų demokratų partijose ir jų tarpt. sąjungose bendroji padėtis nėra aliarmuojanti. Tiek anos partijos, tiek tarptautiniai jų sambūriai yra galingi viešosios opinijos formuotojai savo kraštuose ir tarptautinėse sferose, kurių neišnaudoti mūsų laisvės kovai stiprinti mes negalime.

Antrąjį pranešimą padarė VLIKo prezidiumo narys ir sąjungos vicepirm. **St. Lūšys.** Jo pagrindinės mintys siejosi su jau pasibaigusiomis pastangomis visą Lietuvos laisvės darbo vadovavimą sukonsoliduoti VLIKe. Smulkiau palietęs įdėtų pastangų genezę, prelegentas ilgėliau sustojo prie visų derybose dalyvavusių šalių prieito susitarimo, kuris po 10 metų ypatingai vertas dėmesio. Konferencija su pasitenkinimu priėmė atitinkamą nutarimą.

Trečiąjį pranešimą padarė vienas jaunesniųjų sąjungos vadų — **Algimantas Vedeckas.** Jis pažiūrėjo į Lietuvos laisvės galimybes ir į kr. demokratų veiklą tų galimybių šviesoje. Jo manymu, šalia visų jau dabar dirbamų darbų, sąjunga turėtų daugiau dėmesio kreipti į prasiveržimą pavergton Lietuvon radijo bangomis ar kitaip, kad ten skleistų krikščioniškos demokratijos idėjas, tiek bendrine prasme, tiek specifiniais klausimais, kurie šiandienos Lietuvos žmonėms rūpi. Jis pabrėžė ir reikalą tolimesnio planavimo — penkmečiui ar dešimtmečiui ir pateikė kai kurių naujesnių minčių jaunimo reikalu, kurios vėliau susilaukė ne tik platesnių diskusijų, bet ir tam tikrų nutarimų.

KONFERENCIJOS EIGA

Konferenciją trumpu žodžiu atidarė jos šeimininkas, Clevelando skyr. pirm. **P. Balčiūnas.** Po **kan. Zakarausko** invokacijos ir **dr. K. Šidlausko** įvadinio žodžio buvo sudaryti konferencijos organai. Prezidiumą sudarė **A. Rugytė** (Čikaga), **dr. Vl. Viliamas** (Vašingtonas) ir **A. J. Kasulaitis** (Clevelandas); sekretoriatą: **I. Stasaitė, A. Garka**

ir **L. Leknickas**; rezoliucijų komisija: **P. Stravinskas, Pr. Vainauskas, A. Vedeckas, P. Maldeikis** ir **Pr. Polteraitis.** Dirbo ir mandatų bei spaudos komisijos. Dalyvavo per 30 atstovų, Clevelando skyriaus nariai ir būrelis kviestų svečių. Rev. komisijos pranešimą padarė jos pirm. **H. Idzelis,** o skyrių apžvalgas: **P. Balčiūnas** — Clevelando, **Polteraitis** — Detroito, **Lūšys** — Niujorko, **Žukauskas** — Čikagos ir **S. Mulokas** — Melburno (raštu). Spaudos komisijos pranešimą padarė **St. Dzikas.** Atskirą ilgesnį pranešimą padarė Liet. Kr. Demokratijos Studijų Klubų gen. sekr. **A. Žemaitis.** Pasak jo, "Jaunimo žygiai" bus leidžiami ir toliau, rūpinamasi klubų santykių išplėtimu ypač su Europos jaunaisiais kr. demokratais. Buvo suminėtos vaisingos **A. Venckaus** ir **B. Venskuvienės** pastangos. A. Venskus, be jau einamų CDUCE jaunimo sekcijos pirm. pareigų, neseniai buvo išrinktas ir Europos Krikščionių Demokratų jaunimo sąjungos unijos vyr. komiteto nariu, kaip lietuvių atstovas. Žodžiu bei raštu pranešimus padarė ir eilė sąjungos įgaliotinių atskirose vietovėse.

NAUJAS CENTRO KOMITETAS

Naujojo centro komiteto branduolys sudarytas Clevelande su atskirais nariais Niujorke ir Čikagoje. Jį sudaro: **Algirdas J. Kasulaitis** pirm., **Pr. Razgaitis** — I vicepirm., **St. Lūšys** — vicepirm. VLIKo reikalams, **Pr. Vainauskas** — vicepirm. tarptaut. santykiams, **P. Kliorys** — sekr., **H. Idzelis,** — ižd., **dr. J. Balčiūnas, dr. K. Šidlauskas, A. Gražiūnas, Ant. Tamulionis** ir **P. Balčiūnas** — nariai. Rev. komisija sudaryta Detroite: **Pr. Polteraitis, dr. Vl. Bublys** ir **J. Gruzdas.** Garbes teismą sudaro Čikagos bendraminčiai: **kan V. Zakarauskas, B. Žukauskas** ir **A. Repšys.**

Konferencijos metu buvo pagerbtas mons. M. Krupavičius auksinio kunigystės jubilėjaus proga. Pagerbtuvių vakarienės metu kalbą pasakė mons. L. Tulaba, Šv. Kazimiero kolegijos rekt. Romoje. Jis plačiai papasakojo apie religinę būklę Lietuvoje. Sekmadienį Šv. Jurgio bažnyčioje pamaldas atlaikė mons. L. Tulaba, o pamokslą pasakė kan. V. Zakarauskas.

Užbaigos vakarienėje dalyvavo per 100 asmenų. Pagrindinę kalbą pasakė naujasis pirm. A. J. Kasulaitis. Apie 30 įvairių or-jų atstovai sveikino konferencijos dalyvius; jų tarpe: vysk. V. Brizgys, VLIKas, Lietuvos atstovas J. Kajeckas, PLB vykd. vicep. St. Barzdukas, ALTos pirm. L. Šimutis, "Dirvos" red. J. Čiuberkis ir kt.

Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos konferencijos, įvykusios 1964 m. gegužės 30-31 dd. Clevelande

REZOLIUCIJOS

1964 m. gegužės 31 d., Clevelande, Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos konferencija priėmė šias rezoliucijas:

I. Lietuvių politinės vienybės reikalu:

1. pareikšti savo principinį pritarimą Lietuvių Politinių Grupių Konsolidacijos Komisijos 1964 metų gegužės 22 d. nutarimui, kuriuo visos VLIKe nesančios mūsų grupės ateina į VLIKą dirbti bendrajam Lietuvos laisvinimo darbui, o apsijungęs VLIKas padaro kai kuriuos savo organizacinės struktūros pakeitimus, nekeisdamas betgi savo teisinės prigimties, nustatytos jo 1944.II.16 deklaracijoje;

2. Kviesti ir visas kitas VLIKą sudarančias, taip pat jame dar nesančias grupes, duoti tam komisijos nutarimui savo pritarimą ir, sujungus visas savo jėgas, tarpusavio pasitikėjimo dvasia ir sutarime dirbti toliau bendrąjį Lietuvos laisvinimo darbą VLIKe, mūsų tautos atstovybėje;

3. Pasveikinti Lietuvos Atgimimo Sąjūdį, jau įsijungusį į VLIKą ir gražiai besireiškiantį jo darbuose;

4. Pasveikinti PLB vadovybę, dėjusią pastangų sutelkti VLIKe visas mūsų grupes bendrajam Lietuvos laisvinimo darbui, taip pat pareiškusią savo norą bendradarbiauti su VLIKu, turint prie jo ir savo specialų įgaliotinį — ryšininką;

5. Kelti mintį, kad VLIKas, Lietuvos Diplomatinė Tarnyba, Pasaulio Lietuvių Bendruomenė, Amerikos Lietuvių Taryba ir Lietuvos Laisvės Komitetas, dirbą laisvinimo darbą kiekvienas kitais titulais ir kitais teisiniais pagrindais, palaikytų nuolatinius tarpusavio ryšius derinti savo veiklai ir vienas kitam padėti.

6. Kviesti visus lietuvius gyventi vienybės dvasia ir teikti visokiariopą pagalbą visiems mūsų laisvinimo veiksniams, ypač gi savo nauja organizacine struktūra veikiančiam ir naujomis jėgomis sustiprėjusiam VLIKui, reiškiančiam ir vykdančiam mūsų tautos valią kovoje už jos laisvę.

II. Organizacinės veiklos suaktyvinimo reikalu:

Suaktyvinti LKDS veiklą, pritraukiant į savo organizaciją visus jai prijaučiančius, bet iki šiol į ją dar neįsijungusius lietuvius visuose laisvojo pasaulio kraštuose; ypatingą dėmesį kreipti į lietuviškąjį krikščioniškosios minties jaunimą.

III. Padėkos pareiškimai

1. Pareikšti padėką buvusiam LKDS komitetui, nelengvose sąlygose dirbusiam organizacijos vadovaujamąjį darbą ir padariusiam visa, kas tose sąlygose buvo galima padaryti;

2. Ypač gi padėkoti buvusiam LKDS Centro Komiteto Pirmininkui Dr. K. Šidlauskui, parodžiusiam daug pasiaukojimo Sąjungos vadovavimo darbe, taip pat daug gerų norų ir tolerancijos santy-

kiuose su kitomis mūsų grupėmis ir tuo būdu laimėjusiam kitų idėjinių srovių simpatijas netik sau asmeniškai, bet ir visai mūsų LKDS bei jos atstovaujamajai krikščioniškosios demokratijos idėjai.

SVEIKINIMAI LKDS KONFERENCIJAI

1964.V.30-31 dd. Clevelande įvykusią Lietuvių Krikščionių Demokratų Sąjungos konferenciją sveikino raštu visa eilė institucijų, organizacijų ir atskirų asmenų.

Jo Ekscelencijos Vyskupo Brizgio

...Nuoširdžiai linkiu konferencijos dalyviams ir Jūsų darbams gausiausios Dievo palaimos.

Jums tenka gyventi ir veikti plačiame ir visos žmonijos reikaluose labai įtakingame kontinente, kuriame Krikščioniškosios Demokratijos vardas yra labai mažai žinomas, beveik niekada neminimas, jos principai nėra visuotinai žinomi ir mažai kieno sekami.

Linkiu jums šioje konferencijoje pasidrąsinti ir surasti kelių tapti Amerikos ir Kanados plotuose Krikščioniškosios Demokratijos principų ir idėjų veikliais apaštalais. Tuomi Jūsų veikla įgaus garbingos prasmės ir bus patarnauta ne vien šioms šalims, o visai žmonijai.

Vysk. V. Brizgys

Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto

...Man malonu pabrėžti, kad nuo pirmųjų Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto įsteigimo dienų, krikščionys demokratai labai gerai suprato netik šios organizacijos uždavinius bei siekimus, bet ir aiškią jos paskirti Lietuvos nepriklausomybės atstatymo kovoje... Gerai žinodamas bekompromisinius krikščionių demokratų pasinešimus remti VLIKo darbus ir tuo pačiu stiprinti Lietuvos laisvinimo idėjas ir priemones, nuoširdžiai sveikinu Jus, mielieji bendros kovos dalyviai, suvažiavus Lietuvos ir savo organizacijos reikalų svarstyti.

Juozas Audėnas
Vicepirmininkas e. pirmininko pareigas

Lietuvos Atstovo Vašingtone

...Linkiu, kad LKDS konferencijos darbai kovoje už kenčiančios Lietuvių Tautos teises bei laisvės ir nepriklausomybės atgavimą būtų apvainikuoti sėkme. .

J. Kajeckas
Lietuvos Atstovas

Italijos Krikščionių Demokratų Partijos

...Italų krikščioniškosios Demokratijos ir Partijos politinio sekretoriaus Mariano Rumor vardu aš linkiu visuotinio pasisekimo Jūsų konferencijai ir reiškiu visų mūsų vardu mūsų solidarumą su garbingos Lietuvos žmonių laisvės ir nepriklausomybės siekimais.

Luciano de Falco
Sekretoriaus pavaduotojas

JAV LB Tarybos Pirmininko ir PLB Valdybos Vicepirmininko

...Šia proga nuoširdžiai sveikinu konferencijos dalyvius ir linkiu atsiliepti į gyvenimą nutarimais, keliančiais lietuvių dvasią ir tiesiančiais kelią į bendruomeniškumą bei tarpusavio susipratimą. Didžiuosius visų mūsų siekimus — Lietuvos laisvę ir Lietuvių Tautos gyvybę — atremkme į krikščionišką viltį ir tautinį solidarumą, kaip aukščiausią tautinę dorybę. Grąžinkite mūsų gyvenimui savanorių laikų ryžtą ir pasiaukojimo dvasią.

Stasys Barzdukas
JAV LB Tarybos Pirmininkas
PLB Valdybos Vicepirmininkas

Amerikos Lietuvių Taryba

...ALT vardu siunčiu nuoširdžiausius sveikinimus visiems suvažiavimo dalyviams ir geriausius linkėjimus darbingo suvažiavimo bei sėkmingo darbo vaisių, kad Jūsų pastangos priartintų mūsų pavergtai Tėvynei Lietuvai laisvę ir lietuvių tauta galėtų laimingai kurti savo ateitį laisvoje, nepriklausomoje ir demokratinėje Lietuvoje.

L. Šimutis
ALT Pirmininkas

Lietuvių Valstiečių Liaudininkų Sąjungos

....Sveikindamas Jūsų garbingą suvažiavimą ir visus jo dalyvius mūsų sąjungos ir visų jos po platų pasaulį pasisklaidžiusių narių vardu, aš visada prisimenu mielai mūsų abiejų politinių grupių bei jų veikėjų našų ir pozityvų bendradarbiavimą praeityje, ypatingai išryškėjusį Lietuvos nepriklausomybės kovų ir mūsų Valstybės atkūrimo, o taip pat ir kovos už demokratinių tautos teisių atstatymo istoriniuose laikotarpiuose.

Širdingai dėkodami LKDS veikėjams ir jos vadovybės nariams už malonų ir našų bendradarbiavimą. liekame tvirtai tikėdami, kad šis bendras darbas ir vieninga kova sukurs ateičiai naujas politinio darbo tradicijas, kurios sudarys sąlygas ir laisvoje tėvynėje vieningai kurti valstybinį gyvenimą, o kova už savo politinių principų įgyvendinimą tautoje virs bendra kova už šviesesnę Lietuvos ateitį, už lietuvio gerbūvį.

Jonas F. Daugėla
LVLS-gos Centro Komiteto
Pirmininkas

Dr. D. Jasaičio

...Kankinama tauta šaukiasi mūsų pagalbos. Smurtu nutildyti tėvynės bažnyčių varpai savo mistiška tyla šaukiasi laisvės... Nugriauti kryžiai ir rūpintojėliai žvaigždėtą naktį sužiba dangaus skliautuose, kaip meteoras ugningu žymeniu... Mūsų kovą gali baigti tik pergalė.

Domas Jasaitis

Kun. Dr. J. Bičiūno

...Norėčiau šia proga išreikšti LKDS savo specialius linkėjimus, kad ji kuo sėkmingiau ugdytų visuomenėje, ypač jaunoje kartoje, lietuvių politinę sąmonę ir reikalą dalyvauti kiekvienam lietuviui išeivijoje politinio pobūdžio veikloje, nes šiuo metu viskas bazuojasi apie tėvynės išlaisvinimą... Kitas mano nuoširdus linkėjimas, jog LKDS kuo plačiau įgytų pasitikėjimo lietuvių tarpe, kaip polinis susiorganizavusios visuomenės vienetas, paremtas tokios visuomeninės santvarkos programa, kuri pilnai atitinka katalikiškos lietuvių tautos dvasią, bei tradiciją..., kad atkurtoje valstybėje būtų tokia santvarka ir tokia dvasia, kokia esmėje yra pati tauta — nepalaužiamai katalikiška.

Kun. J. Bičiūnas, Roma

Lietuvos Atgimimo Sąjūdis

Didžiai vertindami Jūsų atliktus darbus praeityj, linkime ir ateities baruose dar didesnio ryžto, nepalūžtamos valios ir atsparios ištvermės kovoje dėl pavergtos Lietuvos laisvės ir nepriklausomybės atstatymo...

J. Virbalis

Min. E. Turausko

...Linkiu vaisingo, kūrybingo darbo. Pasineškite lietuvių ir krikščionių vienybės keliu su visu ryžtu ir energija.

Edv. Turauskas, Paryžius

Prel. V. Mincevičiaus

Neužmirškite, kad sėkmė darbštume, laisvė kovoje, ateitis ištvermėje, jėga Kristuje.

Prel. V. Mincevičius, Roma

Konferenciją sveikino ir eilė kitų. Tarp jų:

Vidurio Europos Krikščionių Demokratų Sąjungos Jaunimo Sekcija, VLIKo Vykd. Tarybos Užsienių Reikalų Tarnybos Valdytojas Dr. P. Karvelis, Prelatas A. Deksnys, Prel. J. Balkūnas, VEK DU (CDUCE) pirm. prof. A. Prochazka, J. Butkus (Los Angeles), Prel. J. Končius, Prof. J. Kuprionis, Lietuvių Ūkininkų Sąjungos vardu prof. B. Vitkus, Kun. Dr. Vyt. Bagdanavičius, Jonas Danis-Daniusevičius, LKDS Studijų Klubo pirmininkas Melbourne Jonas Mulokas, Pasiuntinybės patarėjas K. Čibiras, VLIKo VT narys Dr. J. Kairys, Pax Romana pirm. Dr. Vyt. Vygantas.

ATEITININKAI, KRIKŠČIONYS DEMOKRATAI IR FRONTININKAI

Juozas Girnius iškėlė krikščionių demokratų ir frontininkų santykių klausimą. Šitas klausimas man kiek kitaip atrodo.

Lietuvių Fronto iniciatoriai ir ideologai nepasaulėžiūrinės politikos principu siekė sukurti bendrą Lietuvos politinių grupių pakaitalą. Visai neatsitiktinai šitam sąjūdžiui buvo parinktas platus vardas: Lietuvių Frontas. Nepasaulėžiūrinės politikos principas turėjo suniveliuoti Lietuvos politines grupes. Išėmimas pasaulėžiūros iš politikos visas grupes esą prives prie vienybės. Politinės įvairių grupių programos esą nesudaro didelio skirtumo.

Bet šitas bandymas nepavyko: nepasaulėžiūrinės politikos principas kitų politinių grupių nepatraukė. Beveik niekas iš kitų grupių į Lietuvių Frontą neatėjo. Lietuvių Frontas pasiliko tik ateitininkiškas sąjūdis. Tikras Lietuvių Frontas, kuris būtų apėmęs įvairių pasaulėžiūrų ir grupių žmones, kaip pats vardas rodo, nesusikūrė. L.F. genezis vargiai galima išvesti iš rezistencinių kovų: jį sukūrė nepasaulėžiūrinės politikos principo populiarumas. Laicistinės lietuvių grupės L.F. susikūrimą laiko tik katalikiškos visuomenės skilimu.

Antra L.F. istorinė fazė yra kovos suaktyvinimas prieš "pasenusią" L.K.D. Sąjungą. Šita veikla daugiausia reiškėsi krikščionių demokratų ir ateitininkų verbavimu į L.F. eiles. Ir šitas bandymas nepavyko. Šitas susidūrimas drumstė katalikišką lietuvių visuomenę. K.D. ir L.F. susidūrimo išdava — L.F. pasitraukimas iš Vliko. Bet pasitraukęs iš Vliko L.F. atsidūrė politiniame vakume. Po šito L.F. perėjo grynai į kultūrinę veiklą. Bet kultūrinė veikla yra ateitininkų sritis. L.F. tuo būdu darosi ateitininkų pakaitalas: jis dirba ateitininkų darba. Santykių išlyginimo šiuo laiku reikia ieškoti ne tarp krikščionių demokratų ir frontininkų, bet tarp ateitininkų ir frontininkų. Krikščionys demokratai čia nieko nėra dėti. Ateitininkų ir krikščionių demokratų santykiai yra tie patys nuo ateitininkų įsisteigimo dienos. Ateitininkų principai yra krikščionių demokratų principai. Tik darbo sritys yra kitos. Tarp ateitininkų ir krikščionių demokratų niekada nebuvo nesusipratimų. Žymiausi ateitininkų vadai buvo krikščionys demokratai. Bet tarp L.F. ir ateitininkų principų vargiai galima dėti lygybės ženklą. Frontininkas yra ateitininkas už "ateitininkų ribų". J.G. rašo: "Pasaulietiniais klausimais katalikai yra laisvi skirtis." Šitas principas ir sukūrė dabartinį ateitininkų išsiskyrimą ir net tarpusavę kovą. Pasaulietiniai klausimai įeina į pasaulėžiūrą. Išsiskyrimas pasaulietiniais klausimais gali privesti ir prie pasaulėžiūrinio išsiskyrimo.

Tur būt nė vienas krikščionis demokratas L.F. susikūrimą nelaiko Kr. Dem. Sąjungos skilimu. L.F. išaugo už K.D. Sąjungos ribų. Tuo būdu susidūrimuose, kurie vyksta tarp ateitininkų ir frontininkų, Kr. Dem. Sąjunga yra nuošaly. K.D.S. nėra kalta dėl frontininkų ir ateitininkų susidūrimo.

J.G. toliau pripažįsta: "...dvidešimts metų veikia du katalikų politiniai sambūriai..." Nepasaulėžiūrinės politikos principas, kurio gynybai frontininkai susiorganizavo, nėra katalkiškas. Pripažinimas L. F. katalikišku sambūriu nerodo jo panašumo į anglosaksinį partijų tipą. Tur būt nė viena anglosaksiška partija nėra katalikiška. J.G. atrodo paneigia L.F. nepasaulėžiūrinės politikos principą, kurį ir patys frontininkai išmetė per tvorą.

Kitas pasakymas: "Ne ateitininkai yra atsakingi dėl šio katalikų politinio išsiskyrimo". Ateitininkai, pagal J.G. neatsako nei už krikščionis demokratus, nei už frontininkus, nors abiejuose sudaro greičiausiai absoliutinę daugumą". Ateitininkai vargiai gali nusiimti atsakomybę už L.F. sukūrimą, ypač jei jie sudaro absoliutinę daugumą. Ateitininkas yra ateitininkas ir už Federacijos ribų.

J.G. neranda principinės priešybės tarp krikščionių demokratų ir frontininkų. Tarp žmonių kaip ateitininkų be abejo nėra principinės priešybės. Bet esminė priešybė yra tarp pasaulėžiūrinės ir nepasaulėžiūrinės politikos principų. Krikščionys demokratai "anglosaksinį" nepasaulėžiūrinės politikos principą atmeta. Mums yra labai neaiški riba tarp ateitininko ir frontininko. Kultūrinė ir politinė veikla tarpusavy neturi ribų. Frontininkas politiniame darbe ateitininkų principus turi palikti už durų.

Bet visas reikalas yra paprastesnis: Lietuvių Frontas pasisako prieš tokią pasaulėžiūrinę politiką, kurios niekur nėra. L.F. ideologai pasaulėžiūrinės politikos nesuprato. Ryškiausią šių laikų pasaulėžiūrinės politikos tipą sukūrė pokarinė Vakarų Vokietija prie Adenauerio ir Erhardo. Tarp pasaulėžiūrinės vokiečių politikos ir frontininkų pasaulėžiūrinės politikos sampratos yra labai didelis atstumas: vokiečių politika nėra palenkta pasaulėžiūros reikalams, niekas ten pasaulėžiūros neprimeta politinėm priemonėm, niekas nesiskundžia sąžinės laisvės varžymu ir tt. L.F. ideologai pasaulėžiūrinei politikai prikiša pasaulėžiūros platinimą politinėm priemonėm: teismais, kalėjimais, policija ir tt. Priekaištai yra grynas ir kartu tragiškas nesusipratimas. L.F. pasisako prieš įsivaizduotą, nerealią ir iškreiptą pasalėžiūrinę politiką.

Beveik dvidešimts metų vyksta teoretiniai ginčai politikos pasaulėžiūriškumo ir nepasaulėžiūriškumo klausimais. Bet teoretiniai svarstymai neprivedė prie išsiaiškinimo. Pasaulėžiūrinės politikos tipas ir pavyzdys yra dabartinės Vakarų Vokietijos CDU politika. Šita politika rodo tik politikos priklausomybę nuo pasaulėžiūros, bet ji nėra pasaulėžiūrinė taip, kaip tą pasaulėžiūriškumą supranta frontininkai. CDU pripažįsta visiems piliečiams teisių ir laisvių lygybę ir niekam nieko neprimeta. Politikos priklausomybė nuo pasaulėžiūros dar nerodo politikos palenkimą pasaulėžiūros tarnybai.

Kita L.F. ideologų klaida štai kaip atrodo: tarp pasaulėžiūrinio klausimo ir teisinės to klausimo padėties valstybėje jie neranda skirtumo.

Politika mums tremtiniams yra tik teoretinis klausimas. Bet mes turim siekti teisingo klausimų statymo. **V. L.**

Alp(LKA) 1745
1964, Nr.2

90.743115